

10.646

Magyar
Népi himnuszok

I.

OSZK

Nemzeti Széchenyi Könyvtár

GYÖRFFY ISTVÁN

A círaszóró

N. M.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

7.278, 15

10.616

10010
2
IX. 10

MAGYAR NÉPI HIMZÉSEK I.

A CIFRASZŰR

190

IRTA

DR. GYÖRFFY ISTVÁN
NEMZETI MŰZEUMI IGAZGATÓ-ŐR.

**88 SZINES, 80 EGYSZÍNU TÁBLÁVAL
ÉS 200 SZÖVEGÁBRÁVAL.**

BUDAPEST, 1930.

ÁRA 25.- PENGŐ.

MAGYAR NÉPI HIMZESÉK I.

A CIFRASZŰR

IRTA

DR. GYÖRFFY ISTVÁN
NEMZETI MÚZEUMI IGAZGATÓ-ÓR.

**88 SZINES, 80 EGYSZINŰ TÁBLÁVAL
ÉS 200 SZÖVEGÁBRÁVAL.**

BUDAPEST, 1930.

KERTÉSZ JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA, KARCAG.

SZERZŐ KIADÁSA

10.610.11

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁR
I. Nyomt. Növendeknapló
1920 év. 952 sz.

Előszó.

A magyar népművészet termékeit részint a pásztor-, földműves-, részint a nép között élő s a nép számára dolgozó népi kismesteremberek kezén kell keresnünk.

Egyik ilyen népi iparág a szűrszabómesterség, mely házi iparból fejlődött céhes mesterségé, épügy, mint a bőrből dolgozó szűcsmesterség. Ez utóbbi szintén felsőruhákat gyárt, mint a szűrszabó s azt hasonlóképpen himzéssel, vagy kivágott és felvarrt rátéttel díszíti.

A szűcs és szűrszabó mesterség termékein a múlt század folyamán csodálatosan gazdag és sajátosan magyar ornamentika fejlődött ki, melyet Huszka József fedezett fel egy félszázad előtt a tudomány és művészet számára.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára nemzeti és tudományos feladatának teljes tudatában mingyárt felállítására kezdetén hozzáfogott a népművészeti emlékek gyűjtéséhez és a rohamosan pusztuló anyagból — bár folyton anyagi gondokkal kellett küzdenie — olyan gyűjteményt állított össze, mely méltó büszkesége a magyar nemzetnek. Szerző 1906 őszén lépett a Nemzeti Múzeum kötelékébe s 1909 elején azt a megbízást kapta, hogy a szűrszabó mesterség rohamosan pusztuló népművészeti értékű termékeit gyűjtse össze. Az anyagiak állandó hiánya, az emléktörténet világháború, forradalom, Trianon az oka, hogy szerző nem külön könyvvel számol be hűszévi ilyenirányú munkájáról.

A Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára mintegy 50 drb. cífraszűrt és szűrszabó munkát őriz, mely túlnyomó részben a szerző gyűjtése. Könyvünk nem öleli fel a teljes anyagot s nem tesz feleslegessé egy jövőendő leíró katalógust már csak azért sem, mert — ismét az anyagiak hiánya miatt — jelen munkánk reprodukció tekintetében elég kívánni valót hagy maga után.

Elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának tartozom hálás köszönettel, hogy lehetővé tette a szűrök összegyűjtését és tanulmányozását. Legelső helyen pedig dr. Bátky Zsigmond nemzeti múzeumi igazgató úrnak, a Néprajzi Tár jelenlegi vezetőjének mondom köszönetet ki huszonnégy év előtt a magyar cífraszűrök tanulmányozására serkentett és most is hathatósan támogatott az anyag feldolgozásában. Nem rajta múlt, hogy könyvem nem a Nemzeti Múzeum kiadásában jelent meg, hanem a Néprajzi Tár nagy szegénységén, mely még a helyszíni kutatásokat is lehetetlenné tette.

A Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára cífraszűreire kívül átvizsgáltam vagy feldolgoztam a Veszprémmegyei Múzeum, a Somogy megyei Múzeum, a Borsod-Miskolci Múzeum, a debreceni Déri Múzeum, a karcagi Nagykún Múzeum cífraszűreit. Kötelességemnek tartom, hogy e helyen is köszönetet mondjak a nevezett múzeumok vezetőinek, hogy anyaguk tanulmányozását lehetővé tették. Köszönettel tartozom azon egyeseknek is, akik a tulajdonukban levő cífraszűröket tanulmányozás és feldolgozás végett rendelkezésemre bocsátották névszerint: Gróf Almássy Dénes (Sarkad): Garay Ákos, Juszó Béla, Spolarits Károly, dr. Erdődy Valéria, dr. Markos Györgyné, Szóner Irén (Budapest) úrhölgyeknek és uraknak.

Hálás szívvel emlékszem meg a szűrszabó mesterek utolsó nemzedékéről, a még élő öreg szűrszabókról, — akik utbaigazításukkal mindig szívesen állottak rendelkezésemre, u. m.: Harsányi Gábor, özv. Kovács Károlyné debreceni-, Nagy József kúmadarasi, Baranyay Lajos püspökladányi, Mezey András berettyóújfalusi, Erdélyi Lajos derecskei, Katona Mihály nagyszalontai, Értelmes Gyula mezőkövesdi,

Skáder Ignác váci, Magyary Károly várpalotai, Rigó István veszprémi, Vajda Sándor kaposvári mesterekről, továbbá azokról, kik időközben jobb világba költöztek, elsősorban atyámról Györffy Istvánról, nagyanyámról Györffy Ferencné Keszi-Hajdu Kláráról, kiknek legtöbbet köszönhetek... Nem hagyhatom említés nélkül a legnagyobb szűrszabó iparművészt, néhai Dézsy Jánost, kinek gyönyörű mintakönyvét csaknem teljes egészében közlöm, továbbá testvérét, néhai Dézsi Imre karcagi mestert, Kiss Lajost Kisujszállásról és még számos derék öreg szűrszabó iparost, kikről nem tudom, hogy élnek e még, vagy talán már meg is haltak... A debreceni csapó és szűrszabó mesterség történetére vonatkozó levéltári adatokat a debreceni Ref. Kollégium könyvtárának köszönhetem, a miskolci adatokat pedig Kiss Lajos, a gyöngyösieket Várhidy Lajos, a kecskemétieket dr. Papp László uraknak.

A reprodukálásról meg kell jegyeznem, hogy sokszor nagyon nehéz feladat előtt állottam. A szűrök nagyrésze kopott, kiázott, kifakult, szennyes. Az eredeti szint megállapítani nagyon bajos. Mégis igyekeztem a himzéseket olyan színben reprodukálni amilyenben a szűrszabó himezte, mert a szűrszabó és a nép izlését csak az eredeti szín mutathatja. Az eredeti színeket csak úgy tudtam volna teljesen visszaadni, ha minden szűrt külön-külön reprodukálók; ennek pedig leküzdhetetlen anyagi nehézségei voltak. Az együttes nyomás a kisebb szinkülönbségeket eltüntette, vagyis az összezt egy nevezőre hozta.

Az egyszerűbb rajzokat, másolatokat magam készítettem, a munka oroszlánrészét azonban fáradhatatlan, derék rajzoló: Rohonczy Ilona; továbbá Hutterné Ruderschmidt Ilona, Csikós Tóth András rajztanárok végezték, kiknek e helyen is köszönetet mondok. A palóc szűrvirágok rajzait Fábián Gyula rajztanár urnak köszönhetem (62. 161—180. ábrák.) Egyes rajzokat Richter A., Schnöller L., Latabár K., Ferencz Kornélia készítettek. A szűrfelvételek nagyrésze a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára fényképlaboratóriumában készült. A szűrös viseletfényképek legtöbbjét magam vettem fel, (3—6, 8, 11, 17, 19, 22, 36, 44, 45, 51, 52, 58, 75, 87—89, 97, 98, 100—103, 113, 114, 118—122, 129—133, 157, 159, 182—184, 189, 190, 192, 193, 197. ábrák), de dr. Ébner Sándor kollegámnak is sokat köszönhetek. (20, 21, 41, 42, 74, 92—95, 151, 191. ábrák.) Dr. Viski Károly barátom meleg érdeklődése, adatai, könyvemnek szintén javára váltak.

Könyvem anyagi erőm végső megfeszítésével magam adtam ki, mindössze a M. Kir. Kereskedelemügyi Minisztérium támogatott 2000.— pengő segéllyel, melyért Bud János miniszter úr Öexcellenciájának e helyen is köszönetet mondok. Ezenkívül a Magyar Sörgyárosok Országos Egyesülete segélyezett 100.— pengővel.

Most, hogy könyvemet útnak indítom, úgy érzem mintha temetőben a sír szélén állanék, melybe nemsokára beletemetkezik egy nagy múltú magyar iparág. Szanaszéllyel jeltelen sírokban névtelen iparművész-szűrszabók nyugosznak. De nem mulnak el nyom nélkül. Az általuk teremtett magyar ornamentika emléküket mindaddig megőrzi, míg magyar él ezen a földön. Könyvem necsak síremlékük legyen, hanem összekötő kapocs is a múlt és jövő között!

Budapest, 1930. június 1.

A szerző.

Bevezetés.

A magyar nép hímzőművészete leginkább a ruhaféléken nyilvánkozik meg és pedig elsősorban a bőrből, szűrposztóból készült felső ruhákon, melyeket férfiak készítenek és hímeznek. A nők leginkább a vászonneműt hímezik és pedig nemcsak a fehér ruhákat, hanem az ágy- asztalneműt, terítőfélét is.

A magyar férfi és női hímzések között mélyreható különbségeket találunk. Már első tekintetre megállapíthatjuk, hogy nem egymásból fejlődtek. A magyar női hímzés nem „testvértelen ága nemének”, hanem szervesen belehelyezkedik az európai hímzésfajtákba. Egyedül a kalotaszegi írásos hímzés technikája üt el a környező népektől, de mintái már nem annyira egyéniek. Megemlíthetnők a színes matyó hímzést is, ez azonban férfi hímzés eredetű, a szűcshímzést vallja ősenek, ezért különbözik annyira a többi női hímzésfajtaétól.

A női hímzésekről szólva nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a hímzés alapjául szolgáló anyagnak, a vászonnak is bizonyos általánosító szerepe van a hímzésminták tekintetében. A szálán-varrott hímzést a vető- és verőfonalak koordinátái bizonyos mértani mintákba kényszerítik. Még szembetűnőbb ez a szőtteseknél, ahol az azonos technika egymástól távol élő nem rokon népeknél¹ is hasonló mintákat teremt. Némely népeknél — mint például az oláhoknál — a hímzésminták szőttes karakterűek, ami azt jelenti, hogy a hímzés a szövés nyomán keletkezett. A magyar szálán varrott hímzés azonban nehezen törődik bele a szigorúan mértani formákba és folyton a természettel keresi a kapcsolatot; az öltéstechnika nyűgjében is lehetőleg virágot ábrázol. Szálánvarrott hímzéseinkben nincs akkora egyéniség, hogy egy külön magyar hímzésfajtaról beszélhessünk, mely teljesen eltérő volna más népek hasonló technikájú hímzésétől. Meg van a mi ilyen hímzésünknek a magyar dialecticus színezete, de a magyar úri hímzéseken keresztül megtaláljuk a külföldi, főleg nyugati rokonait is. Ősi vagy keleti nyomokat talán a székelv szálán-varrott hímzéseinkben találhatnánk.

Női hímzéseink másik csoportját az jellemzi, hogy nincs tekintettel az alapanyag texturájára. Itt aztán tág tere van az egyéni el-

¹ Például igen nagy hasonlatosságot találunk az oláhok és svédok szőttese között.

gondolásnak. A mintákat többnyire előírják s azután hímezik ki leginkább lapos öltéssel. Ezeken már korlátlan uralma van a virágnak, mely azonban sohasem naturális, hanem erősen elstilizált. A virágok tarka színéhez sem ragaszkodik a magyar nő, többnyire kevés, vagy egy színnel hímez. Csak a matyó hímzés kivétel. Előbb már megmondottuk, hogy miért.

Egészen más a magyar férfi hímzés. Férfi hímzés alatt csak a magyar népi kismester emberek, a szücsök és szűrszabók hímzéseit értem, mert a magyar férfi általában sohasem hímez.

Valószínű, hogy kezdetben a szücs mesterség házi ipar volt s férfiak gyakorolták. Bőr ruhákat varró pásztorok például még ma is kerütköznek. A szücs szó bolgár-török eredetű s általában ruhavarrót jelent. Hogy szűrt is csinált-e?, nem tudjuk. A *ködmén*, *köpe-nyeg*¹ szók is bolgár-török eredetűek.

A magyar szücs és szűrszabó mesterség műnyelve azt bizonyítja, hogy nem idehonosodott nyugati iparágak, hanem ősi, háziiparból kifejlődött mesterségekről van szó, melyek idővel a nyugati eredetű céhrendszer keretében helyezkedtek el s nem a céhrendszer hozta azokat nyugatról. A köznép számára dolgozó magyar szücs és magyar szabó elnevezések is azt bizonyítják, hogy ezek az iparágak a közfelfogás szerint csakugyan magyar eredetűek, nem úgy, mint az úri rend számára dolgozó *német* szücs és *német* szabó. Különbösen sem a szücs, sem a szűrszabó ipar termékeit az úri rend nem viselte, sőt a szűr mindig a parasztság, szegénység szimbóluma volt. Ezért nem valószínű, hogy felülről, az úri rendtől a néphez leszállott ruhadarabbal volna dolgunk.

Áttérve a szücs és szűrszabó mesterség ma ismert díszítményeire azt kell mondanunk, hogy ezeknek semmi közük nincs a régi acupictorokéhoz. A mai magyar hímzett szücsornamentika eredetét a XVIII. század végénél nem lehet tovább nyomozni, a hímzett szűrornamentikáét még addig sem. Azonban a szücs és szűr-rátét technikáról feltehető, hogy ősi, keleti örökségünk, mert ez a díszítmésmód közelebbi és távolabbi rokonainknál igen el van terjedve úgy bőr-, mint szűrféléken, ezenkívül a díszítmények között is találunk olyanokat, melyek a kapcsolatot igazolják. Rátétdíszítményekre már a hódoltság korából is van adat. Nem valószínű, hogy a hódító törökök hozták volna be, mert a szücsipar az ozmán törököknél az enyhébb klíma miatt nagyon kezdetleges és fejletlen. Különbösen már a hódoltság kora előtt úgy a szücs, mint a szűrszabó mesterség nálunk fejlett volt, amit a céhemlékek bőven igazolnak. Szűr-rátétdíszítményeink közül azonban csak a szegély féleket tartjuk ősieknek, a csokorszerű rátétdíszítmények a hímzett minták utánzásából keletkeztek. Ezt azonban a szücsmunkákra nézve nem állítjuk.

A hímzett szücs és szűr díszítmények kezdetben naturális virágbrázolások voltak, melyek fokozatosan stilizálódtak és színtelenedtek el. A mai magyar hímzett szücs- és szűrornamentika keletkezése, kialakulása és a nevezett mesterségek pusztulása folytán

¹ A szűr régi neve.

bekövetkezett kihalása között eltelt idő legfeljebb 150 esztendő. Erőltetett dolog ezek szasszanida vagy egyéb árja eredetét keresni. Ha szücs és szűrűháink mai ornametikája keleti eredetű volna, analógiáit meg kellene találnunk a volgavidéki és középázsiai törökségnél, mint ahogy az ornamentikát hordozó ködmen és köpenyeg szöveget ott megtaláljuk. Ha ilyen fiatal is ez az ornamentika „megközelíthetetlen eredetisége és kétségtelen szépsége jelent akkor értéket a magyar alkotó génusz számára, mint amekkora érték volna 1400 éven át változatlan formákat konzerváló ereje, ha ugyan ilyen erőfőrt módunkban volna kimutatni.”¹

Ha a mai hímzéselemek ősiségét kétségbe vonjuk is, de a fel fogás, fogalmazás és előadás módját a magyar etnikum ősi örökségének tartjuk. A kun és a palóc hímzéseken megnyilatkozó forma- és színritmus például minden valószínűség szerint keleti örökség, épp úgy, mint a nagy üres felületeknek aprólékosan kidolgozott tömör színes foltokkal való díszítése. A szűrszabó a hagyományos magyar izlés letéteményese. Külföldön nem vándorolt soha, mint más mesterember, ellenben hazai vándorútján felkereste a jelesebb szűrszabó műhelyeket. Innen van, hogy az ország hímzett szűrornamentikája meglehetősen egységes. A női hímzés a szűrszabóra nem hatott. Legfeljebb a kun és bükkalji palóc női hímzések árulnak el némi hasonlóságot s ezek közvetítésével ősi hatásokat is feltételezhetünk. A békonyi és somogyi kanászszűrők csík, félkör és patkú alakú hímzett díszei is kétségtelenül sok évszázados, ősi díszítmények, valószínű, hogy ezek adták a szűrnek a „cifra”jelzőt.

Az ország bármely vidékét tekintsük, azt találjuk, hogy a legregibb szűrűhímzések a legelénkebb színűek. Ez természetes dolog is, mert minél régebbi, annál közelebb áll a természetes virághoz, amelyből fokozatosan stilizálódott el. A magyar nép különben — mint keleti — szereti a színpompát. A szűrűhímzések színeinek fogyása, egyszínűvé válása a hanyatlást bizonyítja.

A magyar cifraszűr legősibb, szerkezeti eredetű díszítő eleme a vócs és az ebből fejlődött színes posztóolt vagy csipke, mely sohasem marad le a cifra szűrűről. A hímzés eredetileg ennek volt a járuléka. Ez mint a hímzések kerete továbbra is megmaradt. A magyar cifraszűr minden díszítményfoltja szerkezeti eredetű a virágcsokrokat kivéve. A magyar úri rend ruházatán a törökvilágtól kezdődőleg, — valószínűleg török hatásra — nagyon elterjedt a zsinórral való díszítés. Ez hiányzik a magyar cifraszűrűről, legfeljebb az ország déli részein találjuk meg, hol bizonyosan balkáni hatás. A Balkán szűrűháin ugyanis többnyire zsinór-sújtás díszítményeket találunk.

A magyar népviselet két területre oszlik. Egyik Erdély, másik az Erdélyen kívüli Magyarország. Az előbbi területen a szűr nem használatos, illetőleg már régen kiveszett, de hogy valaha ott is megvolt, a történelmi adatokon kívül az erdélyi szászok szűre is igazolja. Mintegy negyven év óta azonban a szűr Erdélyben ismét terjed.

¹ Viski K.: A pávaszem. Népr. Ért. XVIII. (1926) 27. l.

Az Erdélyen kívüli Magyarországon sem általános a szűr. Az Alföld keleti felén a XVIII. század közepén keletről elterjedt guba egészen a Hajdúságig kiszorította. Az Alföldnek a XVIII. században idegenekkel népesített részén, a Bánságban, Bácskában sem használatos, a tótság is csak a magyarsággal érintkező területen viseli. A szűr elterjedési területe tehát nagyjából azonos a magyar lakta területtel. Ezért bátran a legmagyarabb ruhadarabnak tarthatjuk.

Könyvünk a cifraszűr különböző típusát hét fejezetben tárgyalja. A felosztás alapjául a díszítésmódot vettük mert a szűrformák meglehetősen egyformák mindenütt. Az egész viseletterületen elterjedt nyakatlan szűrformától csak a bihari nyakas- és a dunántúli kanász szűr különbözik. A bihari és dunántúli kanász szűr díszítésmódja is eltérő a többitől, ezért indokoltnak látjuk, hogy külön fejezetben tárgyaljuk. A hajdúsági, kun és palóc csak a díszítésmódjában különbözik egymástól.

* * *

A sok évszázados ősi szűrszabó mesterség fejlődésének tetőpontját a múlt században érte el. Száz évi virágzása meghozta a gyümölcsét, a magyar szűrornamentikát. Ma már a mesterség utolsó óráit éli, s megmenthetetlennek mondható. „A pusztulását a magyarság egészének a nyugati művelődési formák közé való teljes behelyezkedése okozta, amely változás a magyar nép hagyományos és napjainkig lassan, ősi gyökereken át fejlődő, zárt kerek egész népi kultúráját minden oldalról egyszerre támadja meg, egy magasabbrendűnek minősített műveltségideál érdekében.”¹

Ezenkívül gazdasági okai is vannak a szűr pusztulásának. A nyersanyag nehezen szerezhető be. Maga a magyar vagy purzsajuh, — melynek gyapjából készül a szűrposztó, — kiveszőben van, a haszonhajtóbb merino juh mindenütt háttérbe szorítja. A román megszállás elvágta a szűrszabókat az erdélyi szász szűrcsapóktól s az erdélyi szűrposztót nagy vám terheli. A veszprémi szűrposztó gyár hazai nyersanyag híján délamerikai gyapjából dolgozik, melyet a szállítás drágít meg. A szűrszabók szegények, forgótőkéjük nincs. A nép a közlekedési viszonyok javulásával és a gazdaság mód gyökeres megváltozásával kevesebbet pusztázik s szűrféle ruhára nincs szüksége. A mai nemzedék a hagyományos díszítményektől elszokott, azokat divatjátmultnak tartja és más ruhaféléin nem alkalmazza. Így aztán nem csoda, ha az egész ornaméntika rövid időn belül eltűnik.

A népet vezető uri középosztályon van tehát a sor, hogy a magyar nép porba hullott kincsét, ezt a páratlanul szép és gazdag, minden ízében magyar ornaméntikát felemelje, magáévá tegye és tovább fejlessze.

¹ Viski : Magyar Népművészet. XI. I.

I. A magyar szűr.

A szűr a magyar nép egyik legősibb és legkedveltebb, népdalokban leggyakrabban emlegetett ruhadarabja. Kizárólag férfiak viselik; leginkább a pusztázó nép, de ünnepi díszruhája a falusi-nak is, ahol még végkép ki nem ment a divatból. Ha az úri rend ruhájával hasonlítjuk össze, rendeltetésében leginkább a felöltőnek felel meg. A nép azonban felöltve jóformán sohasem viseli, hanem csak vállravetve. Mivel ritkán öltik fel, az ujj eredeti jelentőségét elveszítette. Legtöbbször bekötik vagy bevarrják az ujját és használati tárgyaikat tartják benne. Több vidéken, főként túl a Dunán, egyenesen befenekelt ujjakkal készíti a szűrszabó (1. ábra). A fenekes ujjú szűrök ujsa sokszor annyira elcsökevényesedik, hogy nem hosszabb egy arasznál; sőt ujjatlan szűröket is készítettek a Dunántúl, melynek formája meg egyezik a bőrből készült subáéval (2. ábra). Viszont az erdélyi szászoknál a szűr ujsa annyira megnyúlik, hogy kétszer olyan hosszú, mint a kar, vagyis a szűr aljáig ér, tehát ezt sem lehet felölteni.

A szűrt más felöltőtől főképen a hátát borító, nagy, négyszögletes gallérja különbözteti

1. ábra. Somogyi kanász fenekesujjú szűrben
Szemplér M. rajza 1861-ből.

meg. Enélkül a szűr nem valódi szűr, hanem csak gubaszűr, juhászsűr, szürkabát stb. A szűr gallér két sarkán posztóból készült csücskő van. Ha a két csücskőt összekötik, a gallér csuklyává alakul s a fejre húzható. Esős időben szoktak a gallérból ideiglenesen csuklyát is kötni, néha azonban egyenesen csuklyával készült a szűr (3. ábra).

A szűr gallérja legkisebb a Tiszántúl, legnagyobb a bakonyi és somogyi kanászsűrökön. E kanászsűrök némelyikén a gallér csaknem olyan hosszú, mint a szűr, ebből nem is lehet rendes csuklyát kötni, esős időben a pásztorok csak a fejükre borítják.

2. ábra. Gallérszűr, Somogy m.
A Somogy vm-i Múzeum gyűjteményéből.

A vállravetett szűr olyan bő, hogy a két kar nyugodtan mozoghat alatta. Bősége miatt használati szerszámaid, kisebb göncét, tarisznyáját alatta is hordhatja, vagy hajtás közben a kantárszárat kényelmesen tarthatja. Bősége megüti a két métert, a somogyi és bakonyi kanászsűröké néha még ennél is több. Emiatt a szűr néha az egyik vállon lecsúszik, sőt hetyke legények ezt a viseletet tartják igazinak (1. ábra).

Bősége miatt begombolni nem lehet, sőt az eleje teljesen össze sem ér, hacsak kézzel össze nem fogják. Gombja nincs is, mindössze a mellen egy szíjcsat tartja össze. Ezt is ritkán csatolják ki-be, hanem inkább becsatolva tartják s belebújnak vagy kibújnak belőle.

A szűr hossza az Alföldön szárközépig ér. A palócoké valamivel rövidebb, a dunántúli kanászsűrök pedig gyakran csak térdig érők.

A szűr gyalogjáró embernek éppúgy alkalmas ruhadarab, mint lovasnak (4. ábra). A gyalogosnak könnyű, melegtartó, eső-szél ellen biztos oltalom. A lovas embernek ezenfelül még a lovát is védi. Szőrén ülő lovas gyakran nyereg helyett is használja, ha pedig leszáll, vagy szekérével megáll, lovait vele takarja be. Verekedéskor a szűr az ütést kitűnően felfogja, ha pedig futásra kerül a sor, a nyakból azonnal kivethető.

A pásztornak mindene. Oltalma hideg, eső, szél, hó ellen, ár-

nyéka a nyári nap heve ellen. Ezenkívül derékalja, párnája, ülőszéke, takarója.

Gazdaembernek egy jó szűr egész életén át eltart, cselédember 6—8 év alatt nyű el egyet, pászlornak pedig 4 évnél nem igen tart tovább minden erőssége mellett sem (5. ábra). Ezért az egyszerűbb szűrök fogyasztói a күнтвалó pásztor- és cselédemberek, a díszes kivitelű, ú. n. *cifraszűrökéi* pedig a gazdaemberek s a hetykébb pásztorok.

Mivel pásztornak a szűr nem sokáig tart s amellett minden valamirevaló pásztornak cifra szűrt illik viselni, a szűr megszerzése mindig nagy gondjuk volt. Sokszor csak bűnös úton tudta a pásztor előteremteni a cifra szűr árát; ezért a hatóság pásztorok számára gyakran tilalmazta.

A kisbéresnek és kisbojtárnak a szűr kezdő fizetése volt egyévi szolgálata jutalmául. Cselédember konvenciójában is mindig benne volt a szűr. Parasztleány addig nem házasodhatott meg, míg cifra szűrt nem szerzett az esküvőre. Sőt már a leánynézőben is jelentős szerepe volt a szűrnek. Ez alkalomra ugyanis a legény szűrben jelent meg s elmentekor véletlenül-készakarva otthelyeztette a szűrét. Ha nem nyerte meg a szülők tetszését, másnap korán reggelre „kitették a szűrét” a ház elébe, mire a leány beosont érte és szó nélkül elhozta. Ha pedig nem tették ki a szűrét, azt jelentette, hogy szívesen látják, kerüljön belől, szót lehet ejteni a házasságról.

Megesküdni még a közelmúltban is csak cifraszűrben lehetett, akár kánikulában, akár kemény hidegben. A cifra szűr volt a magyar parasztember diszruhája egész életén át. Nyolcvan éves öreg embernek sem szégyen legénykori cifraszűrében járni a templomba. Ha meghal, szüre a sirjánál sem hagyja el, a sírban a koporsóra terítik s úgy húzzák rá a földet, sőt mint Simon kanász balladájából kitűnik — akit disznótolvajlás közben lelőttek —, még szemfedő, koporsó is válhatott a cifra szűrből:

3. ábra. Csuklyás juhász szűr kabát.
Sárvár, 1873. Vas m.

„Nincs Simonnak siratója,
Nincsen senki pártfogója,
Cifra szűre koporsója,
Bikkfalevél takarója.”

mondja a palóc népdal.

Se szeri, se száma a magyar népdalnak, mely a szűrről, a magyar ember legkedvesebb ruhadarabjáról zeng. Hogy csak egy-
párat említsünk :

„Cifra szűröm Beszperémbe vettem,
Érte harminc forintot fizettem,
Mikor azt a nyakamba teritem,
Még az angyalát is elkeritem!”
(Bakony.)

Más :

„Be van az én szűröm ujjá kötve.
Barna kislány ne kolorássz benne.
Az egyikben acél-kova-tapló,
A másikban százforintos bankó!”
(Alföld.)

Más :

„Nyergel teszek a lovam hátára,
Töltöt pisztolyt a szűröm ujjába.
Gyer utánam vármegve kutyája,
Megrövidül ileted órája!”
(Alföld.)

Más :

„Kocsmárosné adjon bort hitelbe,
Ílt hagyom a cifraszűröm érte.
Ha ki nem váltom szombat estére,
Tűzze fel a csárda tetejére!”
(Alföld.)

Közmondásaiban is szívesen emlegeti a magyar nép a szűrt. Az „akinek nem szűre, ne vegye magára!” közmondás éppoly jelentőségeltjes, mint a fentebb említett: „Kitették a szűrét!” Régen ugyanis minden vidéknek, társadalmi állásnak, kornak megvolt a maga szűr típusa s az egyes szűr fajtákat csak annak lehetett felőlteni, akit megilletett.

* * *

A szűr szónak a magyar nyelvben kettős jelentése van. Szűrnek nevezik a magyar juh gyapjából, szőréből készült durva posztót (= aba, halina, daróc), de ugyanannak neveznek egy belőle készült nagygallérú, köpenyegszerű felsőruhát is (= csuha, szűrköpönyeg, abaköpönyeg). Valószínű, hogy mindkét szó a szörre megy vissza, amely tulajdonképeni anyaga a szűrposztónak, melyből viszont a szűrköpönyeg készül. A régiségben a szűr szó csak jelzője volt úgy a posztónak, mint a köpönyegnek. Ma azonban önálló szóvá vált s mindkét fogalmat fedi.

A szűrposztót másként *abaposztónak* is nevezik. E szó hódoltságkorabeli jövevény, valószínűleg nem közvetlenül az oszmán törökből, hanem délszláv, szerb közvetítéssel. Az abaposztó elnevezés az utóbbi időben Erdélyen kívül már nem használatos, legalább is a szűrszabók nem élnek vele.

Ma a szűr szót az ország legnagyobb részén használják a szűr- vagy abaköponyeg megnevezésére. Palóc-vidéken és a Dráva mentén azonban csuhának is nevezik. Bizonyos típust gubának (Vas m.), guba-szűrnek (Alföld) is neveznek, de ez megkülönböztetendő a tulajdonképeni gubától, mely egészen más anyagból, más mesterember keze által készül. Éppúgy a szűrsuba (Tolna m.) sem azonos a tulajdonképeni subával, melyet szűcsök bőrből készítenek. A felső szűr és bohaj szűr elnevezések a jelzőből főnévvé lett szűr szónak újabb jelzővel ellátott alakjai. A bohaj elnevezés a préseletlen, bolyhos posztóra vonatkozik.

A szűr többnyire a purzsa magyar juh gyapjából készül. Ez hosszú, fehér, durva, kevésbé göndör. Más magyar juh (pl. racka) gyapjából is lehet készíteni, de ez a szűrposztó a szűrsubák véleménye szerint nem olyan jóminőségű, mint az előbbi.

A rövid, finomgyapjú merino-juh, népi néven birka gyapjából is készül egy finomabb szűrposztóféleség, melyet karazsiának ne-

4. ábra. Szűrös csikósok lóháton. Szentmargita pusztá, Szabolcs m.

veznek, ezt azonban az erdélyi szászokon kívül szűrkészítésre nem igen használják, éppen finomsága és kisebb ellenállóképessége miatt. A székelyek ezt a posztót hívják abának.

A szűrposztót szűrtaácsok, az ú. n. csapók készítik. Ősrégi magyar mesterek, akik a gubacsapókkal együtt évszázadok óta maguk dolgozták fel a nagykiterjedésű magyar juhtenyésztés csaknem teljes gyapjúhozamát. Az alföldi csapómesterség középpontja már a XIV. században Debrecen. Ezenkívül híres csapómesterség virágzott Veszprémben és környékén. Erdélyben a szászság tartotta kezében a csapómesterséget évszázadokon át, sőt tartja ma is.

Magyar vidéken az utolsó csapóműhely Veszprémben még a háború kitörése előtt működött, de azlán ez is megszűnt. Vele együtt eltűnt ennek az ősi magyar mesterségnek minden szerszáma és mesterszótára.

A csapómesterséget ma már csak a szepesi és erdélyi szászok folytatják.

Erdélyben s a Felföld némely pontján a nép maga is állít elő szűrposztót, de ez éppúgy, mint a szepesi szászok szűrposztója préseletlen s a szűrszabók szerint szűrkészítésre nem alkalmas. Az utóbbi években egy veszprémi posztógyár újból kezd szűrposztót

5. ábra. Csűrhés, vállán avult szűrrel. Karcag.

csinálni, mely minőségben vetekedik az erdélyi szászok posztójával. Azonban régebben a veszprémi szűrszabók csapófölddel fehérítették a szűrposztót s a régi rosz veszprémi *meszes szűr* emléke még ma is kísért, s a veszprémi gyárnak csak lépésről-lépésre haladva lehet a régi bizalmat visszaszereznie.

A szűrposztót szűrre a szűrszabó dolgozza fel (6. ábra). A szűrszabó mesterség is igen ősi magyar iparág. Leginkább ott virágzott, ahol a csapómesterség, sőt néhol maguk a szűrszabók is csináltak szűrposztót. A magyar szűrszabómesterség főgócponja Veszprém és Debrecen volt, melyhez később Nagyvárad is járult. A múlt század elején önálló szűrszabócéhek támadtak egyebütt is Erdélyt és Kelet-Magyarországot kivéve. Erdélyben a szűrszabómesterség a XVII. század végén pusztulásnak indult, mivel a szűrköponyeg, a szűrszabóipar terméke, kiment a divatból. A múlt század vége óta azonban a szűr újból tért hódít Erdélyben s jelenleg alföldi bevándorolt szűrszabók művelik erdélyi magyar szabók szárnya alatt. Az Alföld keleti felén a XVIII. század közepén

a szűr szintén kiment a divatból s azóta sem tudott meghonosodni. Erdélyben, a Felföldön a nép visel ugyan szűrposztóból készült ruháneműt, de ezeket házilag állítja elő, vagy ha vannak parasztszabók, azok nem iparosemberek, s szűrköponyegot nem készítenek. A népi szűr ruhák hímzése és díszítése nem azonos a szűrszabókéval, sőt még hasonlóság sincsen közöttük.

6. ábra. Nagy József szűrszabó műhelye. Künmadaras.

A szűrszabómesterség fénykora a múlt század 70-es éveiben, a Bach-korszak bukása után volt, amikor még az úri rend is viselte finomított kiadásban az egyébként mindig paraszti ruhadarabot. (7. ábra). A szűrszabómesterség pusztulása akkor kezdődött, mikor Magyarország elzárta határait a romániai juhok elől. Ez a határázár a gyapjút Erdélyben nagyon megdrágította s következésképpen drágább lett a belőle készült szűr is. A szűrszabómesterség a 90-es évektől kezdve rohamos hanyatlásnak indult s a világháború aztán csaknem teljesen megölte.

A háború kitörésekor a csapóműhelyek csak a katonaság számára dolgozhattak, takarókat, lópokrócokat készítettek s a szűrszabók anyagihiány miatt kénytelenek voltak mesterségüket abbahagyni. A háború, főleg pedig a román megszállás után még évekig lehetetlen volt Erdélyből szűrposztót szerezni, így a szűrszabómester-

7. ábra. Uri női cifraszűr a 70-es évek elejéről, Dunántúl.

¹/₁₆-od nagyság. A Veszprémmegyei Múzeum tulajdona.

ség nem juthatott anyaghoz s a nép nem szerezhetvén meg ősi ruhadarabját, lemondott róla. Pár év óta már újból lehet Erdélyből szűrposztót kapni, de súlyos szállítási és vámköltségek miatt az a néhány szűrszabó — aki felvette a háború kitörésekor elejtett fonalat — a divatból kiment szűrrel legfeljebb a pásztorok közt tud némi eredményt elérni, a paraszt ember már sehol sem veszi. A szűrszabómesterség halódása azonban még jóval a háború előtt megkezdődött s tanulókat már három évtized óta nem szerződtek;

8. ábra. Magyar férfi szűrdo-
mányban, Tárkány, Bihar m.

így ma már csak az öregek dolgoznak, a sok évszázados szűrszabónemzedék utolsó generációja, akikkel ez a legszebb magyar iparág sirba temetkezik. Az a 10—20 szűrszabómester, aki jelenleg még szűrkészítéssel foglalkozik, szeme gyengesége és keze reszketése miatt a szűrt már nem hímezi ki, különben a vevőközönség sem kívánja már a cifraságot: örül, ha egyáltalán megfizetheti az egyszerű szűrt.

A szűrposztó kizárólag népi ruhaanyag volt. A nemesek közül csak a legszegényebbek viselték. Az erdélyi fejedelmek idejében olykor katonák ruhája is ebből készült. Régi írások is úgy emlegetik a szűrt, mint a szegénység szimbólumát. Ezt bizonyítják a Nyelvtörténeti szótár adatai is: „Draga ruháit rola le hanyuan zyrben oetoezek.”¹ „Az nemeseknek cimere boytos szuerre változnék.”² „Gazdagsagok koeltheetlen, azt mondtam, de nem soká az barsont szuernek lattam.”³ „A vetkes természetet mint egy buedoes czondrát és koldus vagy rabfoltost szuert rolatok le-vessétek.”⁴ „Angliai poszto kamuka és tafota helyett szuert koedmoent vet nyakatokban.”⁵ „Minthogy ki néz a szűrűl is a nemes vért, úgy a bárszony köntösűl is a paraszt természet.”⁶ „Fakó kotsi kender hám, nemes ember szűrdoomány.”

A szűr tehát a népnél azt a szerepet töltötte be, mint a nemesi rendnél a posztó, s a bőrrel és házi vászonnal együtt a jobbágyruha anyaga volt.

¹ Kazinczy Codex 1526—1541. 72.

² Prágai András: Fejedelmek serkentő órája. 1628.

³ Enyedi György: Gizmunda és Giscardo históriája 1624.

⁴ Geleji Katona István: Válság titka. 1645. I. 910.

⁵ Báthory Mihály: Hangos trombita. 1664. 143.

⁶ Gyöngyösi István: D. Charichlia. 1763. 427.

Szűrposztóból készült a *nadrág*, *dolmány*, *derékravaló* (mel-lény) és a *köpönyeg*. A mai felöltőszerű bő szűr egészen a XVIII. századig viselte a *szűr-köpönyeg* nevet. A mult század derekán azonban az ország mai területén a *szürdolmány* (8—9. ábra) és *szürnadrág* teljesen kiment használatból, mivel a jobbágyság eltör-lésével a köznép a nemesség viseletét vette át. A szűr-köpönyeget azonban megtartotta s a jelzőnek használt szűr szót ettől kezdve már kizárólag a köpönyeg megjelölésére használja. A kisebb szűr-ből készült ruhák, mint a *daróc*, *kankó*, *zeke*, *condra*, *szokmány*, (10. ábra) *harisnya*, *berhe* stb. tehát nem tartoznak a szorosán vett szűrök közé. Nem is szürszabó készíti őket, hanem maga a nép, mely legtöbb esetben sajátkezüleg *fonja*, *szövi*, *ványolja* a fenti ruhák anyagát is. A szürszabó készítette szűr mindig csapócsinálta ványolt és préselt posztóból ké-szül. Ez alkalommal erről a szűr-köpönyegről óhajtunk beszélni.

A szűr rendkívül egyszerű és ősi szabású ruhadarab. Minden darabja téglányalakú, görbe vonal nincs a szűr szabásában. A ren-des szűr 11 darabból áll. A szűr eleje és hátulja egyetlen darab, melyet a szürszabó kétrétbe hajt s elül a nyakig felvág, a nyaknál pedig egy-harántirányú vágással a vállak felé kivág, hogy az *elej* (= elei, eleje) visszahajtható le-gyen. Miután visszahajtotta a két elejt, az többé nem érintkezik s csak később a szíj fogja majd ösz-sze. Most kiszabja a gallért s ré-szint a nyakhoz, részint a kihajtott elej felső széléhez varrja. Ezután kiszabja az ujjat, majd az oldalsó részt. Az oldalsó rész rendszeren 3 darabból áll; ezek felülről lefelé: 1. *pálha*, 2. *aszaj*, 3. *oldal*. (11. ábra.) A bakonyi szűr oldalrésze csak pálhából és aszajból áll. Mi-után ezeket összetoldotta, az ujjhoz hozzávarrja, még pedig úgy, hogy a karöltője az újj alsó részének közepére essék. Most az újjal összevarrott oldalrészt az elejhez és *hátuljhoz* mindkétfelől hozzá-varrja. Szokták még a szűr alját egy tenyérnyi széles szűrposztó-csik-kal hosszabbítani is. Ez azért történik, mert a szűr alja könnyen kirojtosodik; ha azonban a *végyszűr* (= egy vég szűrposztó) ama hosszanti széléből vágnak rá toldócsíkot, ahol a beverő fonal meg-fordul, az alj tartós lesz, mert ez a szél nem rojtosodik ki. A ba-konyi kanász szűröket nem toldják alá.

A szűr szabásában lényeges különbséget szerte az országban nem találunk. Eltérő típusok főleg azáltal keletkeznek, hogy az ol-

9. ábra. Magyar férfi szűrkan-kóban. Haraszti, Szlavonia.

dalsó részeket szélesebbnek, vagy keskenyebbnek veszik. A szűrt hosszúra vagy rövidre csinálják. Gallért nagyot vagy kisebbet csinálnak. Az ujjat nyitva hagyják vagy befenekelik. A szűr egyből szabott elülső és hátulsó része országsszerű egyforma t. i. egy sing (63 cm) a végszűr szokásos szélessége. A szűrszabó ősi soron singgel mér. A sing fúrásokra oszlik, a fúrás pedig vonalra.

A szűröknek újabb, a 70-es-80-as években divatba jött formája az ú. n. nyakas szűr, mely főleg Hajdu, Bihar és Kolozs megye polgársága (= földművelő népe), továbbá Bihar megye pásztorsága közt divik. (12. ábra.) Ennek szabása már görbevonalú. A nyakas

10. ábra. Csángó-székely szokmány,
Déva, Hunyad m.

szűr eleje teljesen összeér, nem úgy, mint a nyakatlané. Vállá rézsútosan vágott, míg a nyakatlan szűr vállán semmi vágás nincs. A nyakas szűr kerek nyaknyílására felálló nyakat varnak. Voltaképpen anyak szabása és varrása úgy történik, mint általában a régi katonai egyenruhákön vagy a magyar ruhákön. Az utóbbi időben már olyan nyakas szűröket is csináltak, amelyeknek az eleje nem volt kihajtós, vagy kétszeres, hanem az egyszerűségelejen egy felülről lefutó szegéssel utánózták a kihajtást. Az ilyen szűrt vakszűrnek nevezik.

Vannak a szűrök általános típusától eltérő helyi típusok is.

Dunántúl viseltek egy olyan körgallérú nyakas szűrt, mely az ú. n. malaclopó galléros köpenyeghez hasonlított. Főleg kocsisok és pásztorok. (13 ábra).

Ugyancsak dunántúli juhászok viselték a 3-ik ábrán bemutatott csuklyás szűrt. Ennek csuklyája a rövid, lehajtós gallér alá volt toldva. Ezt már jobbadán felöltötték. Elül összegombolható, sőt zsebei is vannak. Tulajdonképpen nem is szűr, hanem szűrskabát. A 2. ábrán látható köpenyegfeleség sem szűr, hanem szűrszuba.

Viseltek néhol a pásztorok egészen kicsi, kabátszerű szűrt, melynek gallérja azonban teljes nagyságú volt (14. ábra). A bihari- és szilágymegyei tótságnak is van egy négyszögletű gallérral ellátott szokmánya, mely némileg szintén hasonlít a szűrhez.

Kabátszabású szűrt az oláhok, szerbek igen mindenütt viselnek.

Úgy az előbb felsorolt átmeneti formáknak, mint ez utóbbiaknak, inkább csak annyi közük van a tulajdonképeni szűrhez, hogy szintén szűrposztóból készültek, szabásuk azonban a szűrétől lényegesen eltér.

A dunántúli kanász-szűröket széles posztószegéssel és borítással díszítik (1. ábra.) Mivel a szegések és borítások alatt a toldások nem látszanak, a szűrszabó él az alkalommal és dirib-darab posztókból *abdálja* össze az ilyen részeket. Ezek az összetoldozások nem állandó szabási vonalak s a szabás szempontjából figyelmet nem érdemelnek.

A szűr díszítése részint reá varrott színes posztóval, részint gyapjúhímzéssel történik. Az egyes darabokat előbb kihimezik vagy színesposztórávarrással cifrázzák s csak azután varják össze.

A magyar szűr két egymástól különböző típusban maradt reánk, egyik az alföldi szűr, másik a dunántúli kanász-szűr. Szabásban nincs ugyanlényegeskülönbség köztük, csak az alkotó részek arányában.

Az alföldi szűr főjellemvonásai a dunántúli kanász-szűrrel szemben a következők:

Szabása igen ősi, részei kizárólag téglányi alakúak. Hosszúsága legalább szárközepig ér. Gallérja téglányalakú, de nem nagy. Ujja nincs befenekelve, legfeljebb utólag varrja vagy köti be a gazdája, de a szűrszabó felölthető ujjal készíti.

A dunántúli kanász-szűr darabjai többnyire szintén téglányalakúak, de nem ritka benne a görbe vonallal határolt alkotórész sem. Hosszúsága rendesen nem terjed térden alul, bősége azonban az alföldinél jóval nagyobb. Gallérja igen nagy, néha trapéz alakú. Ujja elcsökevényesedett, rövid. Egy arasznál ritkán hosszabb. (1. ábra.) Minden esetben be van fenekelve, felölteni tehát egyáltalán nem lehet.

E két szűr-típus között áll a palóc csuha, mely szabásában az alföldivel egyezik, de gallérja nagyobb mint az alföldi, ellenben

11. ábra. Férfi cifraszűrben, Karcag.

a = kettős aszaj, c = csattos szíjj, e = gallércsücskő, f = elejvirág, g = gallér, h = hajtóka, i = csipke, K = szűrálja koszorúja, m = posztószegés, o = galambkosarak, s = sarokvirág, u = alsó elejvirág (kiford. vir.)

12. ábra. Legény nyakas szűrben. Búdszentmihály, Szabolcs m.
A szűr Vámos József tiszapolgári szűrszabó műhelyéből, 1896. N. M.

kisebb, mint a dunántúli kanász-szűrre. (15. ábra). Hosszúsága, bősege is a kettő között áll. Ujja gyakran befenekelt. Szabásában, formájában majdnem teljesen meg egyezik a Somogy megyében Csököly—Nagyatád—Csurgó vidékén használatos szűrrel.

A palócság Heves—Gömör—Nógrád megyékben a szűrűt csuhának nevezi. Ugyanígy hívják ezt a ruhadarabot Somogy—Baranya—Szerém megyékben, főleg a Dráva mellett.

Erdélyben a múlt század 80-as éveitől a nép még nem viselt szűrűt. Hogy valamikor az erdélyi magyarság is viselte, annak számos történelmi bizonyítéka van. Az 1627. évi erdélyi általános limitáció említi a szűrűszabó művek közt a „Fejér szűrűből csinált köpenyeg vagy bohái szűrűt, öreg embernek való, mineműt Colosvározt szoktak csinálni, kinek gallérja prémes posztóval.”

14. ábra. Kis szűrű rojtos gallérral. Pécs vidéke.

13. ábra. körgalléros kocsisszűr, Dunántúl.

Úgy látszik a szűrűt ősi soron csak a szászok őrizték meg (16. ábra.) Az erdélyi magyarság és oláhság pedig a legutóbbi időben kapta fel újból, és pedig nem a szászoktól, hanem az alföldi magyarságtól.

A szász szűr is lényegében azonos az alföldi szűrrel, de nem hímezik ki. Posztó applikációi vannak ugyan, de ezek teljesen mások, mint az alföldi szűrökéi.

A szász szűrűt az különbözteti meg az alföldi szűrűktől, hogy ujja rendkívül hosszú, leér szarkközepéig, a szűr aljáig. Felöltetni természetesen nem lehet, úgy hogy a szász szűrű ujja épp úgy elvesztette eredeti rendeltetését és disszé vált, mint a dunántúli kanász-szűrre. (16. ábra).

Az erdélyi magyarság szintén posztórátétellel díszített szűrűt visel.

Ez a rátét azonban teljesen különbözik az erdélyi szászok posztóapplikációjától. Voltaképen nem egyéb, mint a himézett bihari szűrűmotívumok posztóból való

15. ábra. Fenekes ujjú palóc csuha.
1/20-ad nagyság. Mátravidék.

maga állította elő. Amint azonban az alföldi szűr behatolt Erdélybe, a bánffyhungyadi, kolozsvári magyar szabók szűrszabóságé-
ről, Nagyszalontáról s ezek segítségével kezdték a szűröket gyártani. Még 1905-ben Erdélyben nem volt igazi szűrszabóműhely, csak azóta támadt egy-néhány. Az alföldi szűrszabók egyrésze a szűr után behúzódtott Erdélybe.

Az alföldi szűr egy másik irányból a Maros-völgyén is terjed Erdély felé. Ez a típus nem rátétes, hanem hímzett. Kiindulási pontja Arad. Egyidőben indult el a váradi szűrrel. Ma már Gyulafehérvár környékéig jutott.

Az erdélyi szűr anyaga nem a *purzsa*, hanem a merino-juh gyapjából készült posztó, mely vékonyabb, puhább, fehérebb. Ezt a posztót, mint

utánzata. Biharban a posztórátét egyidős a varrógép meghonosodásával, Nagyváradról indult ki s ma már a szűrhimzést végleg kiszorította. A nyakas, posztórátétes szűr Nagyváradról indult el Erdély felé a múlt század 80-as éveiben. 1890-ben még csak Bánffyhungyadnál tartott. 1890-1900 közt már Tordáig jutott s ma már Marosvásárhelyig csaknem mindenütt viselik.

Amilyen gyorsan terjedt Erdély felé az alföldi magyar szűr, éppoly gyorsan pusztult az alföldi részekén. Erdélyben a múlt század közepén nem voltak szűrszabók. A kisebb szűrféle ruhákat (*condra, daróc, szokmány, zeke, harisnya* stb.) a nép háziiparszerűleg

16. ábra. Szász szűr elülről és hátulról.
Szeben m.

már említettük, a szűrszabók karazsiának nevezik. Szűr készítésre néhol az Alföldön is használták. Főleg jómódú gazdalegények viselték, különösen a Nagyunságon (17. ábra).

A szűr terjedése az oláhok között élenken mutatja a magyar kultúrhatást. De azt is mutatja, hogy sok divatjamult s használatból kiment tárgyunkat a környező nemzetiségeknél kell keresnünk.

A szűr az Alföld keleti oldalán sem viselik. Miskolc, Nagykálló, Szatmár, Nagyvárad vonala jelöli a szűr határát. Hogy azonban a szűr valamikor egészen a Kárpátokig el volt terjedve, arra bizonyítékaink vannak.

A szűrnek az Alföld keleti felén a XVIII. század közepén veszedelmes ellenfele támadt. Ugyanis Beregszász-Munkács felől a *guba* kezdte kiszorítani.

A guba durva vastag gyapjúfonalból szőtt *gubapokrócból*, vagy másnéven *csergéből* készül. Szövés közben gyapjúfürtöket iktatnak a beverő fonalak közé, ezáltal a pokróc fürtös lesz. A fürtös guba első tekintetre olyan, mintha a magyar juh fürtös bőréből készült volna. Azonban hangsúlyozzuk, hogy a guba sohasincs bőrből. Azt a *gubacsapó* vagy *gubás* csapja, fonja s szövö (18. ábra) pokróccá, aztán a gubapokrócból szabja ki s varrja össze, tehát nem a szűcs csinálja. A gubának rendkívül egyszerű szabásmódja van, sokkal egyszerűbb, mint a szűr (19. ábra).

A guba a XVIII. század második felében egészen Debrecenig terjedt és pedig a szűr rovására.

A fürtös guba hódító útjában a Hajduságon nem állott meg, hanem a Jászkunságon, Borsod, Heves és Nógrád megyéken át egész Budapestig hatolt. A szűr azonban nem tudta úgy elnyomni, mint az Alföld keleti felén. A felsorolt megyében az újabb időkig a szűrrel együtt viselte a nép, amíg azzal együtt ki nem pusztult.

17. ábra. Juhász karazsiaposztó szűrben, Kúnmadaras.

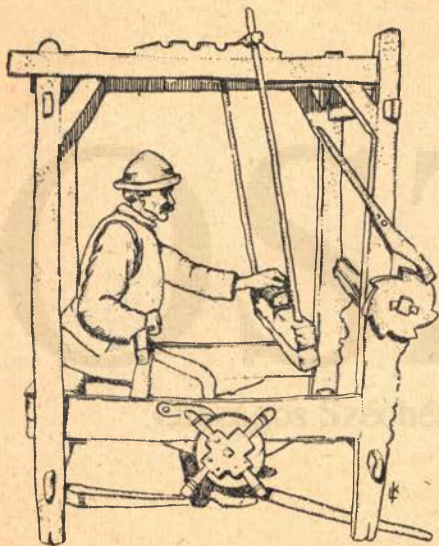
Ha a köznép általánosan nem is viselte az Alföld keleti szélén a szűr, a pásztorok itt is viselték. Ezek Debrecen, Nyiregyháza, Nagykálló, Nagyvárad szűrszabóitól szerezték be szűreiket. Ujabban a váradi rátétes szűr a Szilágyságban is terjed a guba rovására.

A magyar szűr déli határa a Tiszán túl a Maros volt. A Marostól délre nemzetiségeink viselték ugyan, sőt ma is viselnek szűrposztóból készült köpenyegszerű ruhákat, de ezek nem azonosak a magyar szűrrel, sőt ahhoz nem is hasonlítanak.

A Duna-Tisza közén, a Bajától és Szabadkától délre eső területekről ugyanezt mondhatjuk.

A Duna-tiszaközi magyarság, különösen pedig a kiskunok inkább subaviselő (20. ábra) népek voltak s ezen a területen a szűr már régebben, a szűr mult század közepi reneszánsza előtt kivesztett. A subát a szűcs készíti a hosszú fűrtű magyar juh bőréből.

Ugyanő hímezi is ki többnyire selymmel.

18. ábra. Gubaszövő szék, Matolcs, Szatmár m.

Dunántúl fő szűr-típusa, mint már előbb említettük, lényegesen különbözik az Alföldétől. Hossza térdig ér, ezért aztán az erdő bozótjaiba és apró bokraiba nem egy könnyen akadozik. Bősége akkora, hogy ha elől össze nem fogják, az egyik vállon lecsúszik. Különbözik így is szokták viselni. Hatalmas gallérja a fejre visszahajtva bőséges oltalmat ad az eső ellen. Mivel a gallér majdnem olyan hosszú, mint a szűr s új korában a posztó még me-rev lévén, a szűr, mely hátán a gallérral kétszeres vastagságú volt, a földre téve megállott mint valami sátor.

A dunántúli szűrök típusai nem annyira tájtipusok voltak, mint inkább viselőik társadalmi állása szerint különböztek.

A pásztorok, különösen a kanászok a fentebb leírt szűr viselték. Ennek két változata volt, a bakonyi és a somogyi. A bakonyi vagy másképp veszprémi, valamivel hosszabb volt, mint a somogyi. Főként cinóberpiros posztószegésekkel, borításokkal és rátétekkel volt díszítve. A somogyi kanász-szűr rövidebb volt, posztódíszai sötétkarmin színűek voltak. A hajdani betyárok Dunántúlon kanász-szűr viseltek. Az 1836 karácsony napján felakasztott híres betyárt, Milfajt Ferencet ábrázoló egykorú kép a bakonyi kanász-szűrnek legrégibb ábrázolása (34. ábra). Somogy megyében a polgárság szűre jelentékenyen ellért a pásztor-szűrétől. Hosszúsága megközelítette az alföldit, ujjja azonban szintén fenekes volt, mint a kanász-szűröké. Hímzése és díszítésmódja egyszerű, de ősi zamatú volt. A szűrök ismert

virághímzései hiányzottak róla, csak mértani elemeket hímzett rá a szűrszabó s zsinórral, bojtokkal díszítette. Míg a dunántúli kanász-szűrőket tenyérnyi vagy még szélesebb szegés, folt díszítette szélein, vállán, oldalain, a somogyi polgár szűrén oly kevés szegést találunk, akárcsak az alföldi pásztor-szűrőkön (21. ábra.)

A Dunántúl, főként Veszprém megyében a kocsisok, olykor a pásztorok is, bizonyos kerek gallérú szűrípust viseltek. Gallérja a vállat oldalról és előlről is borította s a szűr elejéig ért, sőt ahhoz hozzá toldották. (Az Alföldön ezt a szűrűt köpenyeges szűrnek is nevezték.) Ujja hosszú volt és felölthető, néha azonban bevarrták, fenekesujjára azonban nem csinálták. Mint általában a pásztor-szűrőket, ezt is széles vörös vagy más színű posztóval szegték. Gallérján és hátulja alsó részén hímzés is volt.

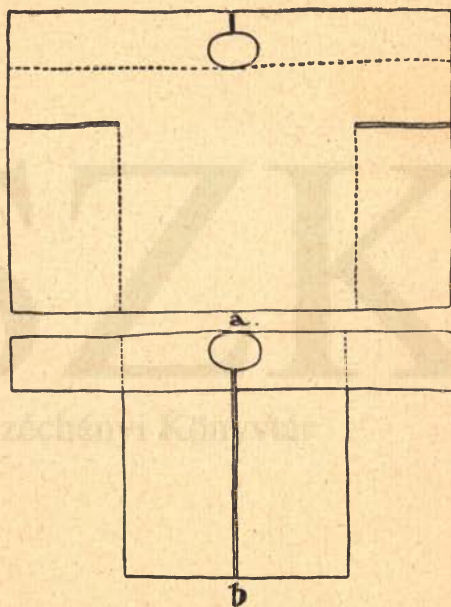
Ezt a szűrípust itt-ott az Alföldön is viselték, de a múlt század 70-es éveiben kiveszett (13. ábra).

Mikor az Alföldön a szűr még fénykorát élte, a dunántúli szűr már javában pusztult. — Pusztulásának kezdete talán még 1825-re nyúlik vissza, amikor Veszprém vármegye először eltiltotta.

A cifraszűr üldözése azonban később, a Bach-korszakban is előfordult, amikor a zsandárok késsel kaparták le a szűrőről a cifraságot. A Bach-korszak után még fellángolt egyszer a bakonyi szűr divatja, de a múlt század 80-as éveiben gyors pusztulásnak indult s a Bakonyból jóval hamarabb eltűnt ez az ősi ruhadarab, mint az Alföldről.

Somogy megyében a somogyi kanász-szűr egészen a múlt század vége feléig tartotta magát, de lassanként itt is tért vesztett, s amint az alföldi szűr Erdélybe menekült s az ottani nemzetségek kezére jutott, úgy a somogyi szűr is a Dráván túlra került s a horvátok közt jött divatba. A szűrszabók egy része itt is a szűr után vándorolt s ma már a dunántúli kanász-szűrűt csak a Dráva—Száva között találhatjuk meg.

Áttérve a palócság szűrére, — mint fentebb említettük — ezek átmenetnek tekinthetők az alföldi és dunántúli szűrök között. Ujjai gyakran fenekesek. Gallérja meglehetősen nagy (15. ábra). A szűr hosszabb, mint a dunántúli, de rövidebb, mint az alföldi. Sohasem szegik olyan szélesen, mint a dunántúli pásztor szűrűt; e tekintetben olyan, mint az alföldi régebbi divatú szűrők, melyeknél a szegés

19. ábra. A guba szabása, Matolcs, Szatmár m.

legfeljebb 2 cm. széles volt. A szegés mindig fekete, mint régen az Alföldön.

A palóc szűrök szabásában és díszítésben Bars megyétől Abaúj-Torna megyéig lényeges eltérést alig mutatnak. Nemzetiségeink közül főleg a nyugati tótság hordja a szűrt még pedig régidők óta. (22. ábra). Szabásában a tót-szűr részint a palóc, részint az alföldi szűrrel egyezik. Majdnem mindig himzetlen, sőt gyakran szegetlen is. Himzett szűröket csak elvétve magyar vidéken viseltek, de ezek is egyszerűségükkel tűntek ki a magyarság cifra szűrei közül. Sáros megyében a szűr nadrágot és szűr dalmányt azonban magyar mintákkal gazdagon hímézték.

A magyar szűr a tótság révén Morvaországba is eljutott s itt

néhol a hanákok viselték. Ez azonban cifraság dolgában messze mögötte maradt a magyarnak. A sáros megyei tótság közvetítésével a szűr a lengyelek közé is eljutott, de csak Galicia felénk eső részében található.

A rutén és a romániai oláh nép a mi köpenyszerű nagygallérú szűrünket nem viseli. Mindössze Romániában a szurudzsiu-nak nevezett parádés kocsisok viseltek a magyar szűrhez némileg hasonló köpenyt, melyet többnyire ki is hímézték. Maga a szurudzsiu szó török eredetű, szűrének díszítése is hasonló eredetre vall. Úgy látszik ez a ruha itt a törökség kultúremléke.

Szerbiában Kumanovo vidékén macedon férfiakon szintén láthatni a mi szűreinkhez hasonló felső ruhát. Ennek anyaga nem nagyon durva ványolatlan gyapjúsző-

20. ábra. Férfi bőr subában.
Jászárokszállás.

vet, ők maguk csinálják. Színe rozsdabarna, fekete, vagy szürke. Semmi szegés, himzés, díszítés nincs rajta. Kétféle formában viselik, neve *kusljak*.

Egyik forma rövid, akkora mint egy kis kabát, egyébként szabására nézve teljesen megegyezik a magyar szűrrel. Ujja könyökig ér. Felöltve viselik, mint kis kabátot. Gallérja akkora, mint egy kunsági szűr, eleje kihajtott, nem gombos, tehát szűrszerű. Hasonlít a bakonyi szűrhez, csakhogy nem olyan bő és nagy.

A másik forma hosszú, nagyjában olyan, mint az alföldi szűr. Ezt is vállraverse viselik, mint a magyar szűrt. Ujja egy vagy két

arasznyí hosszú. Gallérja csuklyává van összevarrva. Eleje nem kihajtós, mint a magyar szűr. Ellenben ezt is a mellen kötik össze, mint a magyart. Bőségét az oldal és a pálya szabályozza. Aszaja nincs. Szabása nem olyan állandó, mint a magyar szűr.

A szűr eredetére nézve Nagy Géza¹ az avarok viseletének tárgyalásánál ezeket mondja: „Amit még tudunk az avar viseletről, az a Maurikios-féle taktika egy pár megjegyzéséből áll, mely szerint az avarok kerek és rojtos gallérral ellátott bőujjú bő és hosszú nemez „guniát” viseltek, mely a térdet is eltakarta; úgy látszik, a mai szűrnek volt ez a régi alakja.”

Más helyen² pedig ezeket írja: „Hogy egy nagyon régi ruhanemmel van dolgunk, kitűnik abból, hogy a bekötött ujjú, vállra vetett, térdig érő szűrforma felöltő a persepólisí domborművek szerint egész az Akhaimenidák koráig visszavezethető. Azoknál az elemeknél is, melyekből a magyarság alakult, hihetileg még a régi perzsák honosították meg; erre vall nemcsak az imént említett idombeli rokonság, hanem maga az anyag is, melyből a szűr készül, t. i. a nemez, melyet őseinkkel perzsafajta elemek ismertettek meg, úgyszintén a szűr cífrázata, mely, mint Huszka József kimutatta, kétségtelen rokonságban van úgy e régi szasszanidakori, mint a mai turkesztáni virágdiszítéssel.”

Nagy Géza fenti soraira az a megjegyzésünk, hogy az idézett persepólisí domborművek alakjain látható ruhákban a magyar szűrt sehogysémit tudjuk felfedezni. Két oldelt álló alakon közönséges

21. ábra. Legény fenekes ujjú szűrben.
Csököly, Somogy m.

kaftán van, a harmadikon valami bojtos csuklyájú ujjatlan lebernyeg. A szemben álló alakok felsőruhái pedig szóba sem jöhetnek. Ami pedig az anyagot illeti, a szűr nem nemezből készült. A szűr szö-

¹ Nemes M. Nagy G: A magyar viseletek története. 4° 1900. 13 l.

² U. ott 28 l.

vött anyag, a nemez pedig nem az. Így az iráni eredetű nemez szó sem bizonyíthatja a szűr iráni eredetét. Hogy a szűrornamentika sem szasszanidakori hagyaték, arról később lesz szó.

Már előbb említettük, hogy a szűrt régen *szűrköpönyegnek* nevezték; a szűr eleinte jelző volt a ruha anyagát jelezte. Később a jelző maradt a ruha neve. A palócoknál s a Dunántúl némely helyein a szűr *csuhának* hívják. Mind a két szó török, melyet ugyan szláv szomszédaink is használnak, de mi nem szláv közvetítéssel jutottunk hozzájuk. A *kepenek* és *csoha* a törökben is abaposztóból készült felsőruhát jelent.

A nevekből kiindulva azt mondhatnánk, hogy a szűr török eredetű, azonban óvatosságra int bennünket az a körülmény, hogy ma török népeknél a magyar szűrhez hasonló ruhát nem találunk.

22. ábra. Tótok szűrben és szűrkanakóban.
Szénavár, Hont m.

Az ősi, nyakatlan magyar szűr csak itt-ott lépi át Magyarország történeti határát, mindössze az említett macedoniai *kusljak*-ok vezetnek kissé messzebb. A nyakas-galléros szűrforma már messzebb földön is ismeretes. Így viselik Lengyelország délkeleti részén, Ukrajnában, Besszarábiában, néhol Oláhországban is. Nyugateurópa területén szintén hordtak a XIV–XV. században némileg hasonló ruhaféléket,¹ de nem vállrövet, hanem felöltve.

A nyakas szűrforma azonban sokkal fejlettebb szabású, mint

¹ Hottenroth F.: Trachten etc. II. 59 Tábla 10; 60 T. 15; 80 T. 12; 98 T. 4, stb. Müttel H.: Vom Lendenschurz zur Modetracht. Berlin 1925. 304.

a nyakatlan. Azt is tudjuk, hogy csak most újabban terjedt el Magyarországon. Így ebből nem lehet levezetni a nyakatlan szűrt.

Nem lehet arra sem gyanakodni, hogy a történelmi kor úri viseleti darabja volna, mely lecsúszott a néphez, mert még a magyar úri viseletben sincs semmi nyoma ennek a ruhadarabnak. Sőt nyelvemlékeink szerint is a szegénység szimboluma volt s az úri rend nem viselte soha.

Ugy látszik, hogy a magyar viseletterület egy ősi ruhadarabja ez, melyet valamely, a honfoglaláskor már itt lakó török néptől, talán csakugyan az avaroktól vettünk át.

Bár a nyakatlan szűr szabását tekintve nagyon ősi formájú ruhadarab, mert minden darabja négyszög, mégis feltételezhető egy ősbibb formája is.

A szűrt máma csak vállravetve viselik, felöltöteni sohasem szokták, sőt a fenekes ujjú szűrt felöltöteni nem is lehet. Az ujj azáltal vált feleslegessé, mert a szűr megbővült a pálha és az aszaj (oldal) betoldásával, s így a karok számára is elegendő hely maradt a szűr alatt. A szűr tehát testhezálló, rendes felölthető ruhává akkor lenne, ha az oldalrész betoldásait elhagynók. Azt hisszük, hogy a szűr multjában volt egy olyan idő, amikor oldalbetoldások még nem voltak, s mint egy kabátot felöltötték.

A szűrnek szerfeletti bőségén, felölthetlenségén kívül még két jellemző sajátossága van: az eleje nem ér össze, mert mindkét oldalon vissza van hajtva a széle, továbbá hátul egy nagy négyszögletű gallérja van, mely részint a háthoz, részint az elejkihajtások felső széléhez van varrva. A szűr elejét tehát nem lehet összehajtogatni. A kihajtott elejt csak akkor lehet visszahajtani, ha a lecsüngő gallért felemeljük és a fejre borítjuk. Ezt akkor szokta tenni a magyar, ha eső vagy hó esik. Ilyenkor a gallért a csücsköknél fogva csuklyává összeköti s azt a fejére borítja. Így a szűr eleje is visszahajlik s a szűr a mellen összeér.

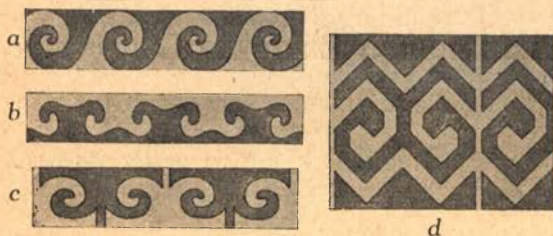
A nyakas szűr eleje mindig összeér, akár lecsüng a gallér, akár csuklyává alakul.

Ha feltételezzük, hogy a csuklyából fejlődött a gallér és nem megfordítva, akkor az ugor és a poláris népek csuklyás szőrmebundája is tekinthető a szűrforma ősének.

Nagy Géza általában rövidnek, térdigérőnek tartja a honfoglaló magyarság felöltőféle ruháit, a kunokét pedig hosszúnak, még az Árpádkorban is. Ezt a megállapítását alátámasztja az, hogy az alföldi magyarság, — melynek egyrésze a kunok ivadéka — hosszú szűrt visel, a dunántúli magyarság pedig rövidebbet.

II. A magyar szűornamentika.

A magyar cifraszűrt Huszka József fedezte fel a tudomány számára s ennek értékeit a „Magyar díszítő styl” című munkájában közölte először 1885-ben. Még ez évben jelent meg „A debreceni cifraszűr”-ről írott cikke a „Művészi Ipar” c. folyóiratban¹, mely a magyar szűornamentikáról írott legjobb tanulmánya. Ebben leszögezi a magyar szűornamentika azt a sajátosságát, hogy a nagy üres felületek egy kis részét aprólékosan és teljesen kidíszítik. Szerinte „A magyar díszítések túltömöttsége, mondhatnám fúlasztó egy-
 másra halmozottsága, midőn az alap alig, vagy cseppet sem látszik, abban leli magyarázatát, hogy a nagy üres felületeken megjelenő kisebb díszített mezőkön csak túltömöttségükben képesek, az erős ellentét által nyugodtságot létrehozni . . . A cifraszűr a magyar izlés tizparancsolatja.” Ebben a tanulmányában a szűornamentika

23. ábra. Karakirgiz rátét díszítmények.

együtt messze keletről származtatja és szasszanida eredetűnek tartja. A motívumok növényi eredetét is többé-kevésbé kétségbe vonja. Fent idézett tanulmányában még azt mondja, hogy „A rózsza szemben és oldalt, többnyire hosszúkás alakban jön elő, mintegy átmenetet alkotva az oldalt rajzolt rózsabimbó és a szemben rajzolt rózsza között.” Később már ebben a rózsabimbóban pávaszemet lát és ezt lassanként egészen beviszi a köztudatba.² Általában Huszka a magyar ornamentikát egységesnek, és egyformán ősi, több mint évezredes hagyománynak fogja fel. Bizonyítékait kizárólag az

összes díszítő elemeit igen helyesen még növényi eredetűnek látja, s felismeri bennük a magyar nép leggyakrabban és legkedveltebb virágait. A szűr díszítményeit ősi eredetűnek hiszi.

Későbbi munkáiban a szűr díszítőelemeit egyéb díszítőelemekkel

¹ I. évf. 85—95. l.

² Viski K.: A pávaszem. Néprajzi Értesítő. XVIII. (1926) 24-27.

összehasonlító ornamentika szolgáltatta, az írott történelem korának bizonyítékait nem kutatja.

Huszkával szemben, a szűrszabó mesterség története kutatásának fonalán arra a meggyőződésre jutottunk, hogy a mai magyar szűrhimzés eredete nem évezredekre, de évszázadokra sem nyúlik vissza. Vannak ugyan ősi, honfoglaláselőtti díszítményei a magyar szűrnek, de ezek nem himzések, hanem rátét-szegélydíszítések. Szegélydíszítés, illetőleg szegés a magyar szűrökör a XVII. század eleje óta oklevelesen is igazolható. Azonban ezek a szegélydíszítések sem árja eredetűek, hanem inkább a középázsiai törökség nemezrátét díszítményeivel lehet közelebbi vonatkozásba hozni. Nem állítjuk, hogy évszázadok előtt is nem lehetett volna himzés a szűrön. Lehetett, de nem az, ami van a XIX. század eleje óta. Amint-

24. ábra. Rátét-szegésű cifra kanászsűr eleje és alja. Dunántúl.

hogy Biharban igen fejlett rátét ornamentika van — melynek újabb, 60 éves eredetét Huszka elismeri¹ — mégis ez nem azokból az ősi szegélydíszítésekből fejlődött ki, melyeknek keleti eredetet tulajdonítunk (83. Tábla).

A rátét (applikálás), vagyis egy más színű díszítő anyag folt-szerű alkalmazása igen ősi technika, mely a szűrön kétségtelenül megelőzte a himzést.

A szűrszabómesterséggel rokon szűcsmesterség is ismeri a rátét technikáját és mint díszít gyakran alkalmazza. A szűcsmesterség díszítő módjai között is a rátét kétségtelenül régebbi, mint a himzés.

¹ I. m. 89. l.

A szűr- és szűcsrátétek mint díszítő módok Közép- és Keletáziában is el vannak terjedve. A Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárában igen szép bőrapplikációkat találunk az aműrmelléki gold népektől, szűr-nemez applikációkat pedig Turkesztánból. Általában az applikálásal való díszítés Keleten igen sokoldalú s nemcsak bőr-, nemez-, posztóanyagot, hanem fakérget is applikálnak. Ez utóbbit természetesen fa- vagy kéregtárgyakra. Itt meg kell említenünk, hogy a kara-kirgizek¹ sátraik nemezeit azonos formájú és színű applikált disszel szegik be, mint hazánk némely vidékein a magyar szűrszabók a szűrt (23-24 ábra.) Viszont a bihari oláh szumánokon is (= szűrkankó) tökéletesen ugyanolyan applikált díszeket találunk (27-28 ábra.) Sőt még Békés megyében applikált szűrökön is találunk ha-

25. ábra. Rátétdíszű bőrszuba válla.
¹/₁₀-ed nagyság. Szentgál, Veszprém m.

nyűek voltak. A magyarságnál ma már kiveszett, csak a nemzeti-ségek által őrzött szűrkankók tehát részben a magyar szűrornamentikának is dokumentumai.

A bakonyi szűrökön gyakori mintázott szegély (24. ábra), mint a rátét egyik válfaja, szintén igen régi s már a XVIII. század második feléből írásbeli feljegyzéseink is vannak róla. Sőt az 1627. évi általános árszabás is említi a kolozsvári, posztóval szegett gallérú szűrt. A Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárában őrzött legrégibb szűr,

sonló motívumokat. (29 ábra.) Ha tudjuk, hogy a bihari oláhság erős magyar kultúrhatás alatt van s mai viselete a megye majdnem minden részén olyan, mint a magyarság régi, levelett 50—100 év előtti viselete, úgy megértjük az oláh szűrkankók keleties kos-szarv díszét. Tudnunk kell, hogy a szumánnak megfelelő díszítésű szűrkankót alföldszerte mindenütt viselt a magyarság² A régebb árszabások mindenütt emlegetik, mint a szűrszabók műveit. Őreg szűrszabók még ismerték, sőt csinálták is. Így a debreceni múzeum is őriz egy szűrkankót, melyet mint régi debreceni viseleti darabot Tóth András szűrszabó készített a múzeum számára. A háború előtt Csóngrád megyében itt-ott még viselte is a szegényebb néposztály. Mindezek az alföldi szűrkankók rátett s részben hímzett díszítmé-

¹ Almásy György: A kara-kirgizek ornamentikája, Néprajzi Ért. V. 171.

² V. ö. a 8—10 ábrát.

mely a mesterjegy szerint 1847-ben készült, szintén applikált disztésű.

Fel kell tehát tételeznünk, hogy a bihari cifraszűrökön már régen, a mult század 70-es éveit megelőzőleg is lehettek kézzel applikált disztések, de ilyenek nem maradtak ránk. Rátétes bihari cifraszűreink már mind varrógéppel készültek. Ez pedig azt jelenti, hogy nem lehetnek régebbiek 1870-nél, mert a varrógép ekkor jött szokásba a szűrszabóknál.

A bihari cifraszűrök ismertetésénél majd látni fogjuk, hogy a varrógép — mely a rátétdisztésmód hatalmas segítő eszköze — nem az ősi szegélyrátétet fejlesztette naggyá, hanem a 70-es években divatos himzésornamentikát ültette át posztóba.

Ha a szűrszegélyrátétdisztményekeket a szűcs rátétdisztményekkel egybevetjük, sok hasonlóságot találunk (25—26. ábra). Még nagyobb azonban a hasonlóság a szűrhímzés és a szűcs-hímzés között.

Ha a szűr és szűcs-hímzés rajzbeli emlékeit tekintjük, azt találjuk, hogy a szűcs-hímzés régebbi, mint a szűrhímzés. Cifra bőrruhákat már a XVII. századbeli oklevelek is emlitenek az ország különböző magyarlakta vidékéről, de ezekről nem tudjuk eldönteni, hogy vajjon hímzettek voltak-e vagy applikáltak. Az első hímzett ködmön ábrázolás a XVII. századból való.¹ Ennek virágai azonban nem egyeznek a mai ködmönével, inkább a XVII. századbeli uri hímzés ornamentikájára emlékeztetnek.

A mai szűcsornamentika későbbi eredetű, és pedig természetes virágok elstilizálásából keletkezett.

A Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára őrzi egy csongrádi szűcs-mester 1819-1825-ben készült mintakönyvét, mely már fejlett szűcsornamentikáról tesz tanúságot (32. ábra). Fülep István és Nyitrai Dániel miskolci szűcs-mesterek 1824—26-ban, illetve 1870 körül készült mintakönyvét pedig Gróh István teszi közzé.² Mindkét szűcsmintakönyv rajzai erősen naturalisztikus virágábrázolások, melyek ágon,

26. ábra. Rátétdisztű gallérszűr sarka.
1/12-ed nagyság. 1873. Szombathely.
Bossányi Ferenc műhelyéből.

¹ Szendrey J.: A magyar viselet történeti fejlődése. Bp. 1905. 40. lap. Lásd a „részeg cigányvajda” képét. 107. l.

² Malonyay Dezső: A magyar nép művészete. A palócok művészete. 1922.

vagy csokorban rózsát, rózsabimbót, szegfűt, gyöngyvirágot, nefelejtset, tulipánszerű bimbót mutatnak. Hogy Viski szavaival éljek¹: „E pompás (színes) közleményekből szinte látjuk a mester küzködését, amint a naturalisztikus virágbokrétát a hímzőtechnika számára leegyszerűsíteni igyekszik” (31-32 ábra). A szűcs-hímzés mai ornamentikája mintegy 150 évvel ezelőtt természetes virágábrázolásból keletkezett, mely az által stilizálódott el mai formájára, hogy a szűcsök később nem a természetes virágokat, hanem egymás szűcsvirágait utánozták és a természetes eredetű szűcsornamentika kézről-kézre adva egyre jobban elválzott, leegyszerűsödött.

27. ábra. Szumán eleje. Henkeres, Bihar m.

Figyelemreméltó, hogy a m. kir. Helytartótanács II. József korában elrendeli, hogy „mely mesterséget tanuló ifjakkal kell rajzot tanulni”. A kőműves, kőfaragó, asztalos, kerékgyártó, ács, lakatos, ötvös, gombcsináló, harangöntő, bádogos, rézműves, passzomántos, német gombkötő, matéria szövő, takács, nyereggyártó, szíjjártó, mathematicum instrumentum csináló és a fazekas számára előírja a rajztanítást, azonban a szűcs és szűrszabó számára nem.

Az a meggyőződésünk, hogy a mai elstilizált virágornamentika a szűcsmunkákon a XVIII. század végén kezdődött s természetes virágábrázolásból a múlt század évtizedeiben alakult ki, később aztán innen vették át a szűrszabók. Alkalmassint a dunántúli, elsősorban pedig a veszprémi szűrszabók kezdhették, erre vall az is, hogy a dunántúli kanászszűr legtöbb szűcsreminiscenciát őriz. Különben öreg debreceni szűrszabók emlékezte szerint is a virágózás Veszprém felől jött Debrecenbe. A hímzésnek sok jelentősége a szűrön nem lehetett, mert a céhrendszer megszűntéig remekelés tárgya sohasem volt sehol, sőt a céhek még inkább üldözték a hímzést, s álta-

lönben öreg debreceni szűrszabók emlékezte szerint is a virágózás Veszprém felől jött Debrecenbe. A hímzésnek sok jelentősége a szűrön nem lehetett, mert a céhrendszer megszűntéig remekelés tárgya sohasem volt sehol, sőt a céhek még inkább üldözték a hímzést, s álta-

¹ Néprajzi Értesítő, XVIII. (1926) 26. l.

lában a cifrázást. Különben ugyanezt cselekedte a hatóság is.

A szűrhimzés első emléke Bikessy¹ viseletképgyűjteményében egy alföldi pásztor szűrén látható (33. ábra). Ennek aszaja már diszített, de az egész diszitmény rajza nem megbízható.

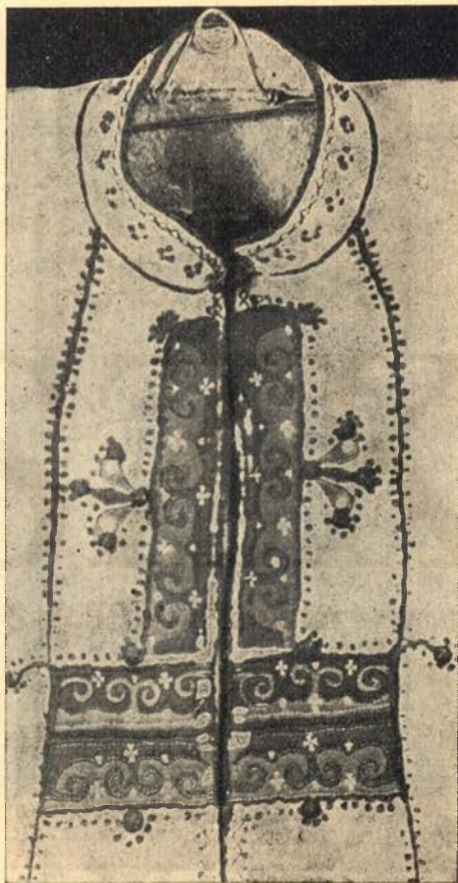
A szűrhimzés második, sokkal megbízhatóbb emléke Milfajt Ferenc 1836-ban Veszprémben felakasztott betyár emlékképe (34. ábra). Ezen már nemcsak széles posztószegést, posztóborítást és applikált posztóvirágot látunk, hanem az ujjain kezdetleges virágdíszítményeket is. A szűr alján levő csikok és félkörídomok szintén himzettek és kétségtelenül sokkal ősbbeek, mint a szűr virághimzése.

Az Alföldről első megbízható szűrarábrázolásaink Valerio metszetei 1853—1854-ből, melyeken már a mai szűrhimzés szerény kezdetei kétségtelenül felismerhetők. Különben öreg szűrűszabók egybehangzó vallomása szerint 1848—1867 között még nagyon kevés himzés volt a szűrön.

Hogy keletkezhetett, hogy nőtt nagyra az a páratlanul gazdag magyar szűrűvirágornamentika, — melynek „megközelíthetetlen eredetisége és kétségtelen szépsége jelent akkora értéket a magyar alkotó gényusz számára, mint amekkora érték volna 1400 éven át változatlan formákat konzerváló ereje — ha ugyan ilyen erőt módunkban volna kimutatni“²

Megkíséreljük ezt a folyamatot vázolni!

A magyar szűrön a díszítmény helyét nem a szűrűszabó szeszélye, vagy a divat szabja meg, hanem annak megvan a szűrűszabásán nyugvó törvényszerűsége és a fejlődéstörténete. Szó sem lehet arról, — mint Huszka hiszi, — hogy a bizánci tógák mellfoltja csúszott volna a szűr oldalára s ebből lett volna az aszaj.

28. ábra. Szumán eleje, Gyanta vidéke, Bihar m.

¹ Bikessy ; Pannoniens Bewohner. 1820.

² Viski i. m. 27 l.

A szűr kezdetlegés, ősi diszítményei a szűr vízszintes irányú szabásvonalai mentén indulnak ki. Ilyen vonal rendszeren négy van a szűrön. Egyik a váll fölötti varrás, hol az elej-kihajtás felsővégét a galérhoz toldják, másik az ujj betoldása a hónalj alatt. Harmadik az aszaj és a pálha összetoldása, negyedik a szűr alja szegése. A szűrűj betoldása mentén a hónalj alatt nem lehet disz, mert ott egyáltalán nem látszana. A másik három összetoldás alkalmas disz elhelyezésére.

Ha a legkezdetlegesebb diszítésnélküli erdélyi szász és felföldi tót szűröket tekintjük, azt találjuk, hogy e három vízszintes toldás vonalba egy-egy színes posztóból készült *vócot*¹ iktatnak be. Ez a

29. ábra. Rátét diszítésű cifraszűr. Szarvas.

Krsnyák Sámuel szűrszabó műhelyéből.
Róth B. felv.

2—4 miliméter keskeny piros csik a szűr minden diszítménye. Miért teszik éppen a vízszintes irányú toldási vonalakba? Azért, mert ha a szűr megázik, nehéz lesz s a leszivárgó víz a szűr alját erősen húzza lefelé. Ezért a vízszintes toldási vonalakon erősebben kell megvarrni, mint egyebütt. Ennek pedig legjobb módja a vóccal való varrás, amit különösen a szűcsök használnak a bőrök összetoldásának erősítésére. A szűcs rendszeren egy piros irhából kivágott csikot iktat a fehér bőr közé, melynek élénk színe a bőr egyhangú fehér mezejét élénkebbé teszi. A szűrszabó is rendszeren piros posztót használ vócnak.

Ebből a vócból fejlődik ki a szűr minden olyan diszítménye, ami nem szegélyeredetű és nem csokorszerű diszítményfolt. A fejlődés folyamán a vócot 2 vagy több különböző színű posztóból fogják be az előbb említett toldásokba. A 35/a ábrán látható erdélyi szász szűr aszaja például 3 keskeny piros-fehérek színű vóc.

A vóc színes posztója a fejlődés során egyre jobban kibújik az összetoldásból, s előttünk van a csipkediszítés.

Tanulságosan látható ez a fejlődés, ha az erdélyi szász és a bakonyi szűr aszaját összehasonlítjuk (36. ábra.) Mindkettő H betű

¹ Szűcs műszó, a szűrszabó nem használja.

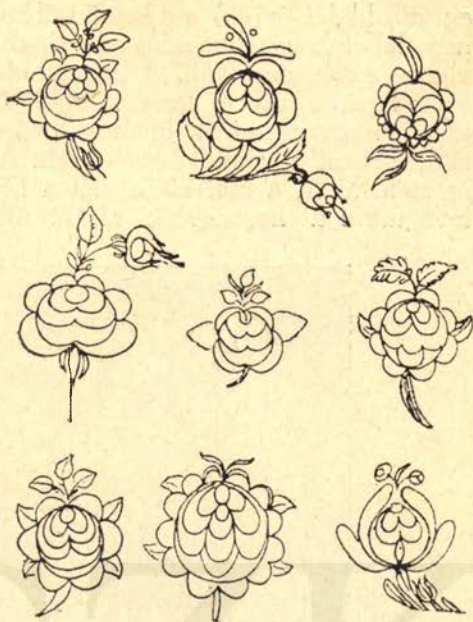
alakot mutat és kétségtelenül igen ősi kezdetleges díszítménye a magyarországi szűröknek. Ugyanígy találunk az ipolymenti tótságnál és palócságnál is. Az ilyen aszajos szűrt a magyar nép *akasztófás*-nak nevezi.

A további fejlődést a 37. ábrán bemutatott gyöngyöspatai palóc szűr aszaja mutatja. Ennél már a vócból csipkedész lett s a csipke járulékaként megjelenik a himzés.

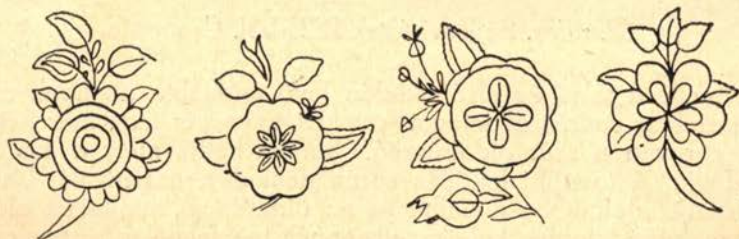
A vócnak csipkévé szélesedése a váll és a szűralj toldáson is megismétlődik. Az egy csipkéből később 2—3, 4—6—8 lesz. Ennyi csipkét azonban már nehéz vócnak befogni. Nem is fogja be már többé a szűrszabó, hanem e nélkül varrja össze a posztót s az egykor szerkezeti, de most már disszé lett csipkét utólag varrja fel az összevarrás fölé. Azonban a vócról mint díszről szintén nem mond le s a csipkék fölé varrja ezt a keskeny csíkot összesodrott gypjú vagy pamutfonalakból. Ez a *sodrás* eredete.

Mint említettük, a szűr alja toldásának az a jelentősége, hogy a szűr alá csapókészítette posztószélt toldanak, mert az ollóval le szabott alj különben kirottosodnék. Ez az aljtoldás a bakonyi és somogyi szűrökből el is marad, mert ezek rövidebbek és kirottosodásuktól nem kell tartani. A válltoldás minden szűrnél nélkülözhetetlen. De miért van toldás a két oldalt alkotó rész, a *pálha* és az *aszaj* között? Hiszen az egész oldalt ki lehetne szabni egy daraból is!

Az aszaj és pálha összetoldásának az a magyarázata, hogy az aszajt (mely alatt most az ősi aszajt, vagyis a szűr pálha alatti

30. ábra. Szűcsvirágok. Félig oldalt ábrázolt rózsák. 1824-1826. Miskolc.

31. ábra. Szűcsvirágok. Szemben ábrázolt rózsák. 1824—1826. Miskolc.

egész oldalát értjük) a végszűrből keresztben szabják le, ennél fogva nem lehet hosszabb, mint egy sing. Ezt tehát ki kell toldani, hogy kiadja az egész oldalt. A hozzátoldott rész a pálha, mely a gallér leszabásánál esik el a végszűrből. A végszűr singes méretére lehet tehát visszavezetni az oldalon levő toldást, melybe előbb vócot iktattak, majd a vócból csipke lett. A csipke mellékét később kihímmezték. Majd a mai kis aszajt a könnyebb kihímmezhetés céljából levágták s a hosszabbik részét *oldalnak* nevezték el. A himzett

32. ábra. Szűcsvirágok 1825-ből. Csongrád.

aszaj mellé a felső és alsó oldalán levő toldásba azonban megint odavarrták a sodrással lefogott csipkéket, vagyis most már nem egy csipkesor van a szűr oldalrészén, hanem keltő, mely a kis aszajt közrefogja. A további fejlődés során nem egy, hanem két kis himzett aszajt iktattak be a pálha és az oldal közé, miáltal az oldalsó-részben három toldás keletkezett, ennek megfelelőleg három csipkesort tettek a szűrre. Majd a himzett aszajok egyre jobban növekedtek. Aztán a felső csipkesor felett a pálhát, az alsó csipkesor alatt

az oldalt is kihimezték, így jött létre a hónaljtól a szűr aljáig tele himzett debreceni szűr.

Ugyanez a fejlődésmenet a szűr vállán is. Az elej és a gallér vállföldről összetoldásában eleinte csak egy vóc volt. Később ez sodrással lefogott csipkévé fejlődött. Aztán a csipke mellékét elül-hátul kihimezték. Mivel a szűr kihajtott eleje keskeny, a virágozás csak felülről lefelé haladhatott. Így jöttek létre az elejvirágos bihari, kunsági, palóc és debreceni szűrök. Majd a virágfűzér a kunsági szűrök elején lefolyt egészen a szűr aljáig.

A szűr válláról a csipke mellől a himzés hátrafelé is elindult. Némely helyen, mint a Hajduságon nem ment le a gallér sarkáig. A Nagykunságon azonban lement, sőt a gallér alján is végig haladt, mint valami koszorú.

A szűr alján körülhaladó vóc is hasonlóképpen alakult csipkévé. Majd az egyes csipkéből 3—4—6—8 rétegű csipke lett, melyet szintén vócutánzó sodrással fogtak le. A további fejlődés során 2—3 párhuzamosan haladó csipkesort alkalmaztak egymás mellett. Így tehát az első csipkesor szerkezeti eredetű volt, az újabb csipkesorok már tisztán dekoratívok. A csipkesor után nevezték ezeket a szűröket *egy-két-három-soros szűrnek* a Nagykunságon.

A szűr alján is megismétlődött az, amit az aszajnál mondtunk. A szűrszabó a nagy posztódarabokat, — mint az elej, hátulj, oldal — nagyságuk miatt nem tudta himezni, ennél fogva ugyanazt tette, amit az asszajjal, vagyis levágta s a négy ujjnyi széles posztó csikot — melyet *körülaszaj*-nak nevezett el. Így most már könnyű szerrel kihimezte s az elej-hátulj-oldal, továbbá az aljtoldás közé bevarrta. Mivel most már két párhuzamos varrás haladt körül a szűr alján, két sor csipkére volt szükség. Ezek 3 rétegűek voltak és sodrással fogdtak le.

A *körülaszaj* épúgy, mint az aszaj és vállvirág fűzérhimzéssel készült.

33. ábra. Alföldi gulyás szűrben.
1820. Bikessy után.

Már a 36/a ábrán láttuk, hogy az aszaj-pálhatoldás vóca nemcsak vízszintes, hanem egy darabig függőleges irányban is haladt, hogy az összetoldás sarkait is erősítse. Ugyanezt találjuk a szász szűr aljtoldásánál is. Ugyanis a felfelé haladó varrásvonalak egy darabig (kb. 10–15 cm.) vóccal vannak erősítve. Ebből a felfelé kiágazó vócból keletkezett az előbbiek analogiájára az alsó csipkesorból kiágazó *feleresztés*, mely *bojtban*, *komló-posztó-rózsában*,

galamb kosárban végződött, mint általában minden csipkevégződés. A bojt mint szűr-dísz, már a XVII. században is szerepel s úgy látszik a vócok végeit zárhatta le.

A *feleresztésnél* is ugyanazokat a fejlődési fokokat állapíthatjuk meg, mint amit az előbbieknél leirtunk. A több rétegű csipkét sodrás fogta le. Majd a feleresztés csipkéjét két oldalon kihimezték. Ez a hímzés az alj felé is terjedt s füzér □ alakot vett fel. Később olyan helyre is tett a szűrszabó feleresztést, ahol szabás nem volt, pusztán dísz céljából. Vagyis a szerkezeti elem itt is dekoratív elemmé vált.

Az eddig tárgyalt füzérszerű díszítmény foltok mind egyenes szabásvonalak mentén keletkeztek és szerkezeti eredetűek. Vannak azonban a szűrnek pusztán dekoratív eredetű díszítményfoltjai is, melyek a szabásvonaltól függetlenek. Ezek a *bokorvirágok*.

A bokorvirágok tulajdonképpen virágcsokrok. Csokor eredetét elárulja az, hogy a virágok szárai alul összezárkóznak sőt gyakran a szűrszabó a virágsszár összekötő fonalát is odahimezi (67. Tábla). Máskor pedig a virágcsok-

34. ábra. Milfajt Ferenc betyár,
Veszprém m.

1836-ban, felakasztatásakor készült könyvnyomatos emlékképéről.

rot kosárból edényből, (7, 11, 12 Tábla) növeli ki, Eleinte a kosár vesszőfonását is utánozza rácsöltéssel (11. Tábla), majd csak nagyobb pikkelyek jelképezik a fonást.

Végül a kosár is elveszti alakját, értelmét és lassanként virág-

gá stilizálódik. A 15. Tábla e., bokorvirágának kosara virágszerű. A 7. Tábla b., virágának kosara már szívvé lett.

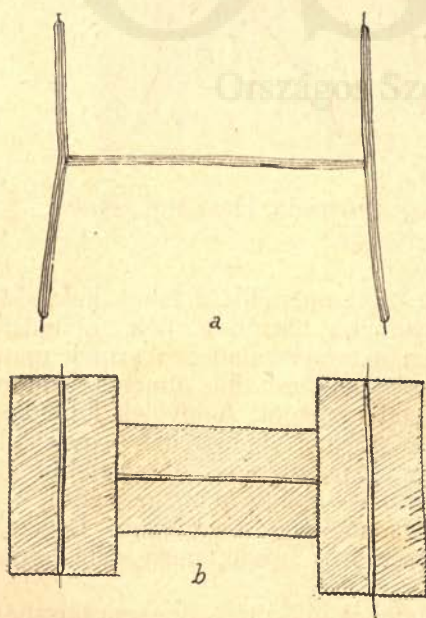
A múlt század elejéről származó szűcs bokorvirágokon azt látjuk, hogy a virág-elemek közötti levelek nem töltik be egészen a teret (30. ábra.) Sőt a szűcs-hímzés ezt a természetét a mai napig megtartotta. Ennek az a magyarázata, hogy a szűcs — selyemmel hímez-

vén — háromlú tűjével sűrűn egymásinnél ölt s idővel, ha a bőr megavul, az öltések menetén szétfeszlik. Kétszeres volna ez a veszedelem, ha a hímzéselemek, főként a levelek egymást érnék. A szűrszővetnél ez a veszély nem fenyeget, ezért a magyar ember

azon hajlama, hogy a rendelkezésre álló teret díszítménnyel egészen kitöltse, szabadon érvényesülhet. Azonban felteszszük, hogy valaha a szűrvirágok is hézagosak voltak, amint hogy a dunántúli, palóc és bihari szűrők közt ma is van ilyen, de a magyar szűrszabó azon igyekezete, hogy minél díszesebbet alkosson, abban nyert kifejezést, hogy a hézagokat is kitöltötte. A hézag kitöltésére az eleinte még használt rózsalevél nem volt alkalmas, ezért egy keskeny, minden irányban hajlítható levélre volt szüksége s így vezette be a *rozmaring* levelet. De a rozmaringnak nemcsak a levelén, hanem a szárán is erőszakot tesz és azt gyakran hullámvonalban vezet a virágok között, mint ahogy a bihari és bakonyi szűrőkön láthatjuk.

35. ábra. Szász szűr, Szeben m. N. M.

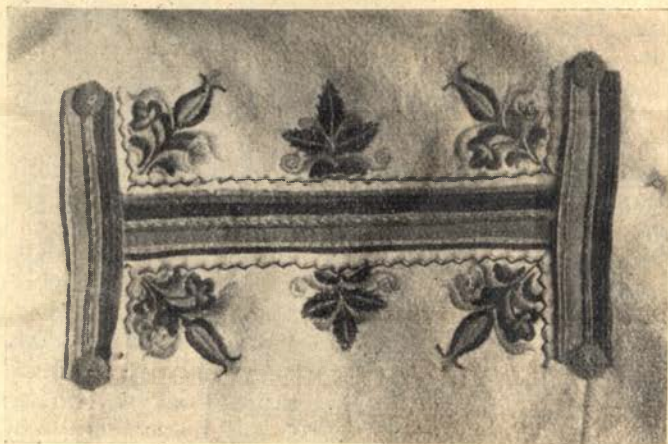
36. ábra. a : erdélyi szász szűr aszaja, b : bakonyi szűr aszaja.

Az egykor nagyobb szerepet játszott rózsalevelek oda kerülnek, ahol a hézagkitöltést nem akadályozzák. Rendesen a csokor alá teszi a mester. Rózsalevél eredetét sem tudja már. *Almalevélnek* nevezi.

A csokrot is épúgy jellemzi az elstilizáltság, mint a füzért, vagy a virágelemeket. A sokféle virágot egy szára helyezi a szűrszabó. A szár egyre vékonyodik. Ha piros színe ki nem emelné, teljesen elveszne. Néha el is hagyják.

A szűrszabó virágelemei nagyjából ugyanazok, mint a szűcséi. Fő díszítő eleme a rózsza és pedig felül- és félig oldalnézetben, továbbá a szegfű, tulipánt, *nefelejts*, *gyöngyvirág*, stb. A tulipánt tulajdonképpen rózsabimbó, melyet két lantalakulag átölelő piros levél tesz tulipántalakúvá.

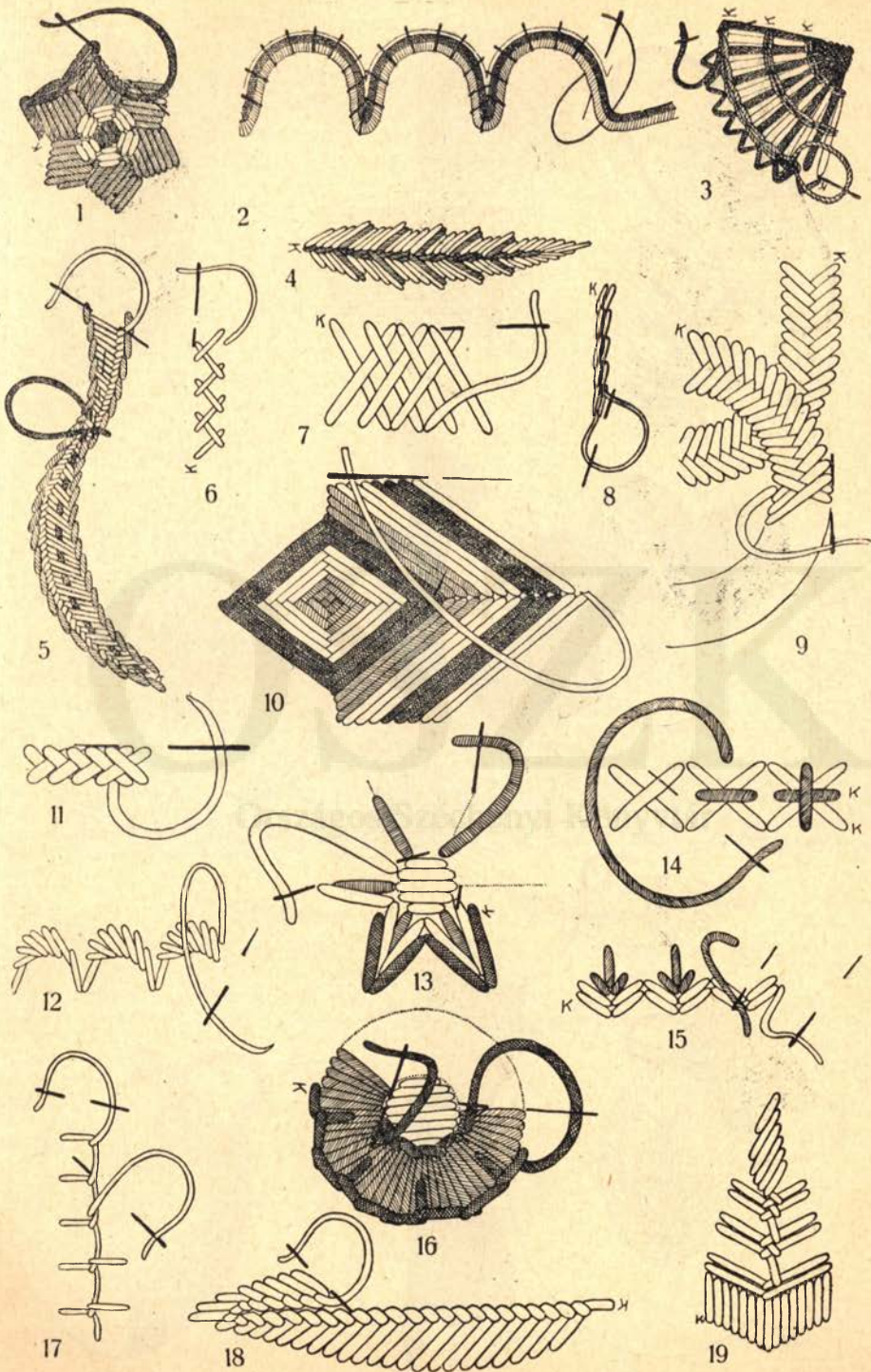
A szűrszabó virágdíszítményeiben még annyi természetességre sem törekszik, mint a szűcs. Formában még úgy, ahogy őrzi a virágot, de a színek tekintetében már szinte korlátlanul csapong a

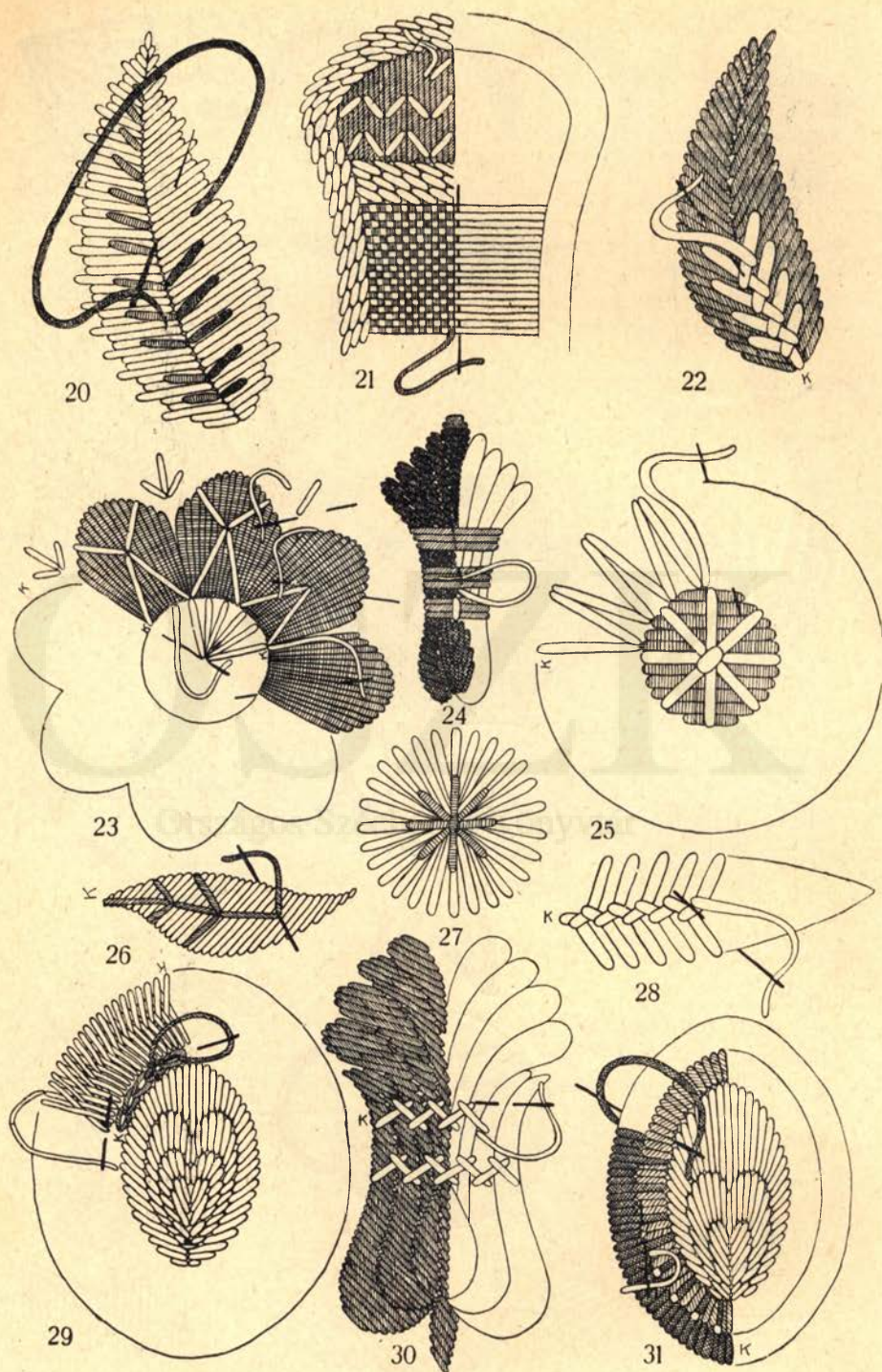
37. ábra. Palóc szűr aszaja, Gyöngyöspata, Heves m. N. M.
 $\frac{1}{6}$ -od nagyság.

fantáziája. Az ábrázolt nyiló rózsza bimbója például lehet kék, sőt zöld is. A szirmok egyik sora ugyanazon rózsában kék, a másik piros. Hogy az egész rózsamotivum a természetellenes színek miatt szét ne essen, az ellentétes színeket egy harmadik átmeneti színnel átöltögeti, ezáltal a motivum egységét megvédi. A levelek lehetőleg zöldek s azokat egy vékony száron helyezi el, melynek egyik oldalán a levelek sötétebbek, mint a másik oldalon. A sötétebb oldal az árnyékot jelképezi. Színezésre — épúgy mint a szűcs, — ritkán használja a sárgát, a kékét is nagyon alárendelten. Legkedvesebb színe a piros, rózsaszín, buzérvörös, bordó, meggyszín, drappszín, fekete, fehér.

A szűrszabó állati díszítő elemeket jóformán sohasem használ. Csak a dunántúli szűrök rátétein fordul elő ilyesmi, (madár, fecske, bárány, pillangó stb.). Mértani eredetű díszei is csak a dunántúli

38. ábra. Szűrhimzés öltésmódok.

39. ábra. Szűrhimzés öltésmódok. 20—31.

szűrőknek vannak. Az ezeken előforduló himzett félkörök igen ősi eredetűek s valószínűleg ezek adták a szűrnek a *cifra* jelzőt (71. Tábla). A *cifra* ugyanis eredetileg kört, majd körökkel való díszítést jelentett. Maga a *cifra* szó a magyar nyelvemlékekben díszítmény értelemben a XVI. század óta használatos.

A szűrszabó öltéselemei¹ nagyjából megegyeznek a szűcsök öltéselemeivel, annál azonban gazdagabbak, mert a szűrposztó többféle öltést enged meg, mint a bőr. Ehhez a szűrposztó vastagsága is hozzá járul. A szűrhimzés öltéselemeit Palotay Gertrud nyomán a 38–39 ábrán mutatjuk be. A szűrhimzés öltéselemeinek elnevezése a jól himző öreg szűrszabók kihalásával nagyrészt feledésbe merült.

A laposöltést *simaöltés*-nek, a *huroköltést* ugyanígy, a *láncöltést* hasonlóképpen, vagy *láncolás*nak, a *Margitöltést* *farkasfog*-nak, a kosarakon látható tömőöltést *rostélyos*nak (39. ábra 21.), a levelekben előforduló túlóltést *kiöltés*-nek, a virágokon az egyik szinből a másikba való átöltést *beöltés*nek, s ha egészen keresztül öltének rajta, *ráöltés*nek (39. ábra 31.), a csillagöltést *csillagnak* (39. ábra 25), a bakonyiak a különleges erező öltést *ágas-öltés*nek (39. ábra 26.) s az ugyancsak itteni csíkhimzést (38. ábra 10.) *cérnázás*nak nevezik.²

Szűrhimzés-öltésmódok. 38. ábra.

1. Laposöltéses virág láncöltés-kontúrral. Hajdúság. 2. Applikált posztócsik és pomutfonalak levarrása. Bakony. 3. Laposöltés átvarrása láncöltéssel, szélén fogasöltés. Bakony. 4. Laposöltéses almalevél kiöltéssel, erezése száröltésből. Bakony. 5. Hullámvonalas szár, kontúrja száröltésből, belseje fércelőöltéssel levart huroköltésből. Kúnság. 6. Farkasfog-csik. 7. Rácsöltés-csik. 8. Nyitott láncöltés. Borsod m. 9. Fonatöltéses csik. Bakony. 10. Cérnázás. Bakony. 11. Egyszerű fonatöltés. Bakony. 12. Száröltéses csik. Bakony. 13. Fogasöltéses virág. Bihar m. 14. Duplakeresztöltéses csik. Palóc. 15. Kettős fogasöltéssor hármasöltéssel. Palóc. 16. Laposöltéses virág száröltés-elhatárolással és huroköltés-száröltéses széllel. 17. Erezőöltés almalevélen. Bihar. 18. Huroköltéses almalevél. Palóc. 19. Laposöltés-farkasfogas levél. Bihar.

Szűrhimzés-öltésmódok. 39. ábra.

20. Rézsútöltés almalevélen, kiöltéses laposhimzésen átvarrva. Bakony. 21. Kosár száröltéses kontúrral, lent rostélyozással, fent laposöltésen átvart fogasöltéssel. 22. Farkasfog laposhimzésen átvarrva. Hajdúság. 23. Ágas-öltés laposhimzésen átvarrva, a szirmok között hármasöltés. Bakony. 24. Laposöltés átvarrva laposhimzésen és fércelőöltéssel leerősítve. Matyó. 25. Virág fogasöltésből, közepe laposhimzésen átvart csillagöltés. Bakony. 26. Ágas-öltés levél erezésén, laposhimzésen átvarrva. Bakony. 27. Csillagöltés sugárszerű alapon átvarrva. Nagykúnság. 28. Almalevél farkasfogból. Borsod m. 29. Laposöltés és nyolcasöltés, közötté láncöltés. Hajdúság. 30. Laposöltés átvarrva farkasfoggal. Palóc. 31. Fércelőöltéssel leerősített ráöltések. Palóc.

¹ Palotay Gertrud: Szűrhimzés öltésmódok. Néprajzi Értesítő XXII. (1930) 47.

² Palotay i. m.

III. A bihari és erdélyi cifraszűr.

A szűr¹ még a közelmúltban is egyik legkedveltebb ruhadaraja volt a magyar népnek, ennek díszesen kihímzett fajtáját, a *cifraszűrt* pedig a legszebb és legmagyarabb ruhadarabnak mondhatjuk. Legmagyarabbnak azért, mert az ország határain nem terjedt túl, sőt nemzetiségeink is csak a magyar nyelvhatár mentén vették át. Az előállító mesterek, a *szűrszabók* országszerte jó magyar emberek voltak, akik a népből sarjadtak ki, nem jártak külföldi vándorúton soha, izlésükre, művészetükre idegen nem hatott. Azt a gyönyörű ornamentikát, mely a múlt század második felében elhaltalmasodott a szűrön, magyar kéz, magyar izlés teremtette.

A cifraszűrnek három nagy gócpontja volt Magyarországon: Debrecen, Nagyvárad, Veszprém. Ezekből sarjadtak ki századok folyamán a kisebb, de azért nem jelentéktelen szűrszabógócpontok. A múlt század második felében például Nagyszalonta már volt akkora jelentőségű, mint Nagyvárad, s Bihar vármegyében Szalontán kívül Berettyóujfalu, Derecske is jó szűrszabóműhelyekkel jeleskedtek, sőt e két utóbbi helyen még ma sem halt ki a mesterség.

A három fő szűrszabógócpont három különböző cifraszűrípust teremtett. Ezek közül legelsőbben a bihari cifraszűrral foglalkozunk (40—44. ábra).

A bihari szűr története.

A szűrposztókészítés eredetileg házi foglalkozás volt, a gazdasszony éppúgy maga állította elő a ház szükségletére a gyapjúposztót, mint a házivásznat. Idők folyamán azonban a szűrposztógyártás több helyen a férfiak kezébe került és céhes foglalkozássá lett. A csapók már a XIV. században céhbe tömörülnek. A legelső magyar csapócéh Debrecenben keletkezett 1395-ben. Az itteni csapómesterek ez évben kapnak privilégiumot a várostól, melyet Szapolyai 1513-ban, illetőleg 1540-ben átir és megerősít. Századokon át Debrecen látta el az egész Alföldet végszűrral annál inkább, mert az Alföldön a gyapjúfonás-szövés, mint háziipar réges-régen kivészett.

¹ Lásd szerző cikkeit: „A magyar szűr.” Népr. Ért. 1926. „A bihari cifraszűr” u. ott 1929.

A törökvilág alatt a magyarországi csapómesterség is hanyatlásnak indul, valószínűleg a juhtenyésztés csökkenése miatt. Az Alföld szűrposztószükségletét főleg Erdély kezdi ellátni. Itt a szűrposztókészítés kiváló mesterei a szászok voltak. Ezeknél már 1376-ban céhes mesterség volt a csapóság.

Leghíresebb volt a szebeni, különösen a nagydisznódi posztló, melyet nagy mennyiségben hordtak a szűrszabók az Alföldre. Már Báthory Zsigmond keményen eltiltja 1592-ben a magyarországi szűrszabóknak, hogy az erdélyi posztót kivigyék.¹ A tilalom oka az volt, hogy a szűrposztó ára feljebb ment s a nép zúgolódott. Rákóczi Zsigmond 1607-ben felújítja a szűrposztók végszámba való kiviteli tilalmát.² 1609-ben Báthory Gábor megújítja a szűrszabóknak ama régi kiváltságát, melyről törvénycikk is kelt, hogy készületlen szűrt senki se vihessen ki az országból, elkobzás terhe alatt.³ A következő évben Tölcse és András 110 vég szűrposztót ki akart vinni Erdélyből Váradra, de Kolozsvár bírása fejtartóztatja. Báthory Gábor azonban szabadon ereszteti, mert a kivitelre előzetesen engedélyt kért és kapott.⁴ Panaszkodtak is eleget az erdélyi országgyűlésen a magyarországi szűrszabók ellen a fejedelem előtt, míg Bethlen Gábor 1631. évben a szűrposztókéreskedést az ország szükségleteinek fedezése végett fejedelmi monopóliummá teszi.⁵ Pár év múlva, 1639-ben, a tordai szabómesterek a kolozsvári szabócéhet tudósítják, hogy a váradi és debreceni szűrszabók az országgyűlés és a fejedelem előtt kérdőre akarják őket vonni, amiért a szűrposztó végekben való kivitelében őket meggátolják,⁶ holott nekik erre engedélyük volna.

40. ábra. Kanászbajtár cifraszűrben, 1880. tájáról. Nagyszalonta.

¹ Szádeczky Lajos: Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon. Bpest. 1913. II. 91.

² Szádeczky I. 65.

³ Szádeczky II. 97.

⁴ Szádeczky II. 98.

⁵ Szádeczky I. 78.

⁶ Szádeczky II. 135.

Az 1627. évi erdélyi általános árszabás szerint azonban szűrposztót behozni sem lehetett. Az idevonatkozó rendelkezés így szól: „Senki fejr abát se végben, se művben minden marhájának elvesztése alatt behozni ne merjen. Mind az, ki adja és az, ki vészi, marhája elveszen.”

A váradi szűrszabócéh keletkezésének idejét nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy a váradi szűrszabók megbizásából váradi

41. ábra. Gulyás cifraszűrben.
Sarkad, Bihar m.

A szűr gróf Almássy Dénes birtokában.

Szabó János és Lőrinc céhmesterek a Várad városa és jegyzője által kiadott céhlevelüket 1614. február 22-én megerősítés végett bemutatják Bethlen Gábornak.¹ Az artikulusokat az 1489. és 1561. évi budai, továbbá az 1543. évi gyulai szűrszabócéh artikulusaiból állították össze. Az artikulusokat a fejedelem 1614. március 10-én megerősíti és kiadja.

Ennek első pontja a céhmesterválasztásról intézkedik.

A második pont szerint:

„Aki mester akar lenni, a céhmester előtt jelentkezék, bizonyítania kell, hogy törvényes ágyból származott, apró idejét kitöltötte céhes helyen vagy valamely nagyobb úrnak a szabójánál. 4 forintot ad „folyó pénzül” a céhnek, s a céhmestereknek 25 pénzt. Ezután az artikulusokra megesküszik s a céh érdekeit lelkiismeretesen magáévá teszi. 15-öd napra 10 forintot fizet, s a céhmestereknek 2 bokor zemes kesztyűt ad, így mesterségét megnyeri. Egy esztendő alatt meg kell nősülnie, különben mesterségét veszti. Inast szerződés nélkül 15 napnál tovább nem tarthat. Három évig szolgál, más mester e közben meg nem fogadhatja. Még a mester tulajdon fiát is „megszerződjék”. A mester apródjának az első esztendő-

ben egy szűr csuhát, két inget, két galyát, süveget, elegendő sarut, a második esztendőben egy baraszlai dolmánt, egy baraszlai nadrágot ad, hozzátevé a többi szükséges dolgot. Mikor pedig idejét kitölti, egy dolmánt és nadrágot kap. A dolmán övig bélelve legyen. A tanító levélért a mester fizet 25 pénzt; ha pénzért tanította az inast, akkor az inas 1 forintot. A céhjegyzőnek 12 pénzt. Ha az inas

¹ Orsz. Lt. Gyulaf. Lib. Reg. VII.

megszökött, céhes helyen nem dolgozhat. Ha az inas lop, paráználkodik, vagy másképp vélekedik, mindaddig nem dolgoznak vele, míg vagy fizetéssel vagy könyörgéssel meg nem engeszteli őket. Inasok, legények uroknak engedelmeskednek. Úgy a vásári, mint a szűrűmíves legények nagy ünnepek vagy sokadalom előtt egy hónappal tartoznak urukat bizonyossá tenni elmenetelük vagy ottmaradásuk felől. Olyan szolgának (= legény), aki az *ura táblájának* (az mint szokták mondani) *gondját tudja viselni* (= aki a mestert megbecsüli), annak egy hétre 12 pénz a bére. A szűrűmíves szolgáknak egy egész esztendőre 5 forint 8 pénz a fizetésük. A szolgák nyári napon vacsora után maguk munkájához, a foldozáshoz kezdhetnek, viszontag Szent Mihály nap után délelti 9 órakor kezdhetnek a foldozáshoz. Esztendő szolga a három nagy ünnepre maga hasznára vagy szükségére 3 ruhát csinálhat. Vevőt elcsalogatni 2 frt. büntetés terhe alatt tilos. Olyan legényt, ki mesterségét nem igazolta, 2 hétnél tovább tartani nem lehet . . ."

"A szabók és szűrszabók a vásárokon a helyért sorsot vesznek. Egy mester 2 helyen nem árulhat. Egy szabó *fája* vagy *rúdja* 10 singes légyen. A sátoros szabók előbb vesznek nyilat, azután a *rudas szabók*. A szabók avatatlan posztóból ne merjenek dolgozni, különben a ruha a céhmestereké lesz. Vevőket elcsalogatni nem szabad. Legények szombatn délután egy óra után művelhetnek maguknak."

"Ha a szűrszabók valahol szűrt találnak, akárhol és micso-da helyen, akár itt Magyarországon, akár Erdélyben, akár kontár, akár céhes helyen szőtték és *karlolták* légyen meg, csak hogy az próba szűrt az régi törvény szerint fel érje meg vehessék véggel, szabadosan fel művelhessék és az ő tőlük fel mívelt kész szűrt az piacon szabadon árulhassák, másutt penigh külső helyen meg-szabott és készített *szűr csuhát* senki az mesterek közül meg ne vehessen és itt ne árulhasson, alioquin elvétessék tőle, melynek fele az biraké, fele az czéhé legyen."

(Remek készítésről, vallási dolgokról nincs semmi szó a céhlevélben.)

42. ábra. „Koronás“ gallérú rátétdíszítményes cifraszűr. Bihar m.

Hogy milyen anyagból és mit dolgoztak Erdély és a Partium mesterei 300 év előtt, erről a Gyulafehérvárt 1627, október 24-én kelt általános árszabás ad felvilágosítást.

E szerint a csapók juh- és báránygyapjából dolgoznak. „Az szűrnek végit mindenütt, minden helyen csinálják egy mértékre az szűrtaácsok, úgy, hogy az *rámán* tartson 40 sing hosszat, ha pe-

nig az rámaról leveszik és megdöröszkölük, tartson 37 singet, az szélessége tartson egy singet és egy fertályt: ha meg nem tartana, ezt az árából tartsa ki az ki megh vészi az szűrt, vagy az takács tartozzék kiteljesíteni."

Fehér szűrposztót végenként 5, feketét 4, szürkét 3 forintért adtak; „ezt is hátra nem hagyván, hogy az országban minden helyeken, városokban minden emberek, rendek az Colosvári singhez tartsák magukat, azzal mérjenek mindent, a szűrnek is hosszát és szélit." A szűrszabóknak előírja, hogy „Fejér szűrűből csinált köpenyeg vagy *bohái szűrt*, öreg embernek valót, öreget, mineműt Colosvárat szottak csinálni, kinek galléra *prémes posztóval*, 1 f. 65

43. ábra. Fekete cifraszűr rátét-diszitménnyel. Derecske.
Erdélyi Lajos műhelyéből.

p.-en áruljanak. Ennél kisebb, fejérszűrűből csináltat, kinek hossza 2 sing, öreg embernek valót 1 f. 45 p.-en. *Eövedző szűrt*, béres legénnek valót, jót, öreget, posztóst 1 f. 20 p.-en. Ennél valami kevéssal alábbvalót 1 p. 10 p.-en. 16 esztendősnek valót, kinek az hossza fertály héján 2 sing. 65 pénzen. 12 esztendősnek való másfél sing hosszút 55 pénzen. Ennél kisebbet 45 pénzen.

Szürke szűrűből csinált öreg *köpenyeg* vagy *bohay szűrt*, posztóst 1 f. 35 p.-en."

Nincs módunkban az erdélyi és bihari szűrszabómesterség történetét három évszázadon át végigkísérni, mert a kútforrások a megszállás után részint hozzáférhetetlenné váltak, részint megsemmisültek, így csak a még élő szűrszabók emlékezte után tudunk némi vázlatos képet adni a bihari szűrszabómesterségről.

A bihari szűrszabóság ősi fészke Nagyvárad volt, mely azonban a mult század folyamán sokat veszített régi nagyságából, mivel a vármegye területén levő városokban és nagyobb helységekben szintén támadtak kisebb szűrszabó-gócponatok, vagy legalább egy-egy szűrszabó tanyát ütött. Sok esetben magából Nagyváradról költöztek ki vidékre a szűrszabók könnyebb megélhetés végett. Bizonyosan tudjuk, hogy a szűrvisélet hanyatlásával több váradi szűrszabó Erdélybe költözött, hol a mult század elején kiveszett szűrszabómesterséget újból meghonosította.

A 80-as években Váradon a szűrszabóságot egy három főből álló „Szűrszabó Társulat” tartotta kezében. Ennek tagjai Nagy Sándor, Farkas József és Stefán József voltak. Volt egy-két szűrszabó a társulaton kívül is.

A társulat 12--16 segéddel dolgozott a közös műhelyben, de a hetvenes években, a cifraszűr fénykorában, csak magának Nagy Sándornak több segédje volt. Némelyek szerint a küntdolgozókkal együtt nyolcvan embere lett volna. Ez a szinte gyárinak mondható üzem kétségtelenül túlzás, de azt Várad környékén mindenki tudja, hogy Nagy Sándor uram üveghintón járt a vásárokra és a cifraszűrök 500 hold földet szereztek a mesternek. Ebben az időben a színes virágokkal kihímzett fehér cifraszűr volt a legkeresettebb cikk,

melyet *csehi-szűr*-nek neveztek egy Csehy nevű mesterről, aki azt a legszebben tudta hímezni (45-46. ábra). A csehi-szűr Nagyváradtól Csermőig, Bélig mindennütt viselte a magyarság, sőt a módosabb oláhság is. A váradi szűrszabó-társulatba később szalontai Balogh Mihály fiatal mester is belépett, majd elvévén Nagy Sándor uram leányát, annak örökébe lépett. Ezután nemsokára feloszlott a társulat is, illetőleg Balogh

44. ábra. Gyerekszűrök. Derecske, Bihar m.

Kiss Zsigmond műhelyéből.

társulaton kívül említésre méltó szűrszabók voltak még Szabó József, Macskássy Lajos, kik már elhaltak. Ez utóbbinak egy szép hímzett szűrét, illetőleg annak darabjait, valamint egy applikált szűrét a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára őrzi.

Nagyvárad mellett Nagyszalontát említhetjük, mint a bihari cifraszűrök főfészket. Az előbb említett két szűrön kívül a Néprajzi Tár minden bihari cifraszűre Nagyszalontáról származik.

Salontán mint legrégibb szűrszabót, Szabó Jánost emlegetik. A múlt század vége felé legkiválóbb mesterek Bagossy Sándor és Nagy József voltak. Ma már csak ez utóbbi dolgozik. Ügyes szűrszabó volt Katona Mihály is, akinek szép applikációs-rajzkönyvét

sikerült megszerezniük. Ő azonban már a háború óta abbahagyta a szűrszabóságot. A Néprajzi Társaság szalontai cifraszűrei nagyrészt Bagossy műhelyéből kerültek ki. Ugyancsak Bagossy készített 1896-ban öt darab szép cifraszűrt gróf Almássy Dénes sarkadi uradalma számára, mely szűrök egyrésze az uradalomban ma is meg van és a pásztorok csak ünnepélyes alkalmankor használják. (41, 47—50

45. ábra. Himzett „Csehy” cifraszűr, Nagyszalonta. N. M.

Nagy József műhelyéből. 1900.

csak applikációs díszítésű (53. ábra). Az 54—57. ábrán bemutatott himzett cifraszűr 1896. táján készült. Emlékezetre egy Bakos nevű szűrszabó volt a legrégebb mester, utána Jeney József és Zsugovics István. Ma már csak egyetlen szűrszabó, Mezey András dolgozik,

ábra.) A szalontai szűrszabók a három Körös mellé két látták el cifraszűrral Nagyváradtól egészen Bélig, Komádiig. Sőt még a megszállás óta is át-át sikerítenek a pásztorok egy-egy szalontai cifraszűrt. Ma már azonban Szalontán is kizárólag applikációs szűrt készítenek.

Szalonta után Derecskét említhetjük. Itt emlékezetre Tóth József volt a legrégebb szűrszabó, utána Baranyay Menyhért és Kiss Zsigmond. Utóbbi elhalt, előbbi még él, de mesterségét nem folytatja. Utolsó, de ügyes szűrszabó Erdélyi Lajos, akinek legényfia is szűrszabó. Rajtuk kívül a háború előtt még több fiatal szűrszabó volt, de a háborúban elesetek, vagy elköltöztek, némelyik szabó lett, másik tönkrement. A derecskei szűrszabóság már nemcsak bihari, hanem debreceni módra is dolgozott. Ez érthető is, mert a debreceni cifraszűr elterjedési területe közelben volt, tehát azok vásárait ott kelendő portékát kellett gyártani. A 51-ik ábrán látható posztóvirágos cifraszűr mindegyike Kiss Zsigmond derecskei szűrszabó műhelyéből származik.

Berettyóújfalun kizárólag bihari cifraszűr készült, még pedig e században már

kinek keze alól az országban utolsó szűrszabóinas most szabadult. Az újfalusi szűrszabók a Berettyó mellékét, a Nagysárrétet látták el szűrrel, de feljártak vásárra egészen Székelyhídig, Diószegig.

Sarkadon, Zsákán, Nagylétán, Diószegen egy-egy szűrszabónál több nem igen működött. Nagylétán, Székelyhídon Katona Imre debreceni szűrszabónak is volt fióküzlete, hol a helyi izlésnek megfelelő szűrt készítettek.

Említettük, hogy Kolozsvárt a szűrszabó mesterség még a múlt század elején megszűnt. Zilahy Szabó János kolozsvári szűrszabó 1796-ban azon panaszkodik, hogy legényt nem kaphat, azért mesterségét nem folytathatja.¹ Az erdélyi fejedelmek idejében híres erdélyi szűrszabó mesterség lassanként elszorvadt, a szűr kiment a divatból, csak a szászoknál maradt meg. A szászok azonban nem olyan posztóból csinálták szűreiket, mint amelyet a magyarok számára gyártottak. A szász szűr finom bárángyapjúból szövött ú. n. karazsia posztóból készült. Himzés nincs is rajta, hanem rátét virágok, melyek azonban nem hasonlítanak a magyar rátétéhez (35. ábra).

A divat kiszámíthatatlan szeszélye miatt a szűr a múlt század vége felé ismét terjedni kezdett Erdélyben, még pedig Magyarország, közelebbről pedig Nagyvárad felől.

Öreg szűrszabók vallomása szerint egy 46. ábra. Ugyanaz hátulról.^{1/15-öd} nagys. Schäfer András nevű mezőberényi (Békés m.) sváb eredetű magyar-szabó került Kolozsvárra 1880 tájban. Ez ott műhelyt nyitott. Ez időtájt jött divatba ott a varrógéppel való díszítés, az ú. n. *tűzés* vagy *nyargalás*, ami alatt a ruhán színes cérnával varrt mintákat értenek, melyet a varrógép össze-vissza való nyargalásával érnek el. (43, 44, 49, 53 ábra). Mi-

¹ Szádeczky, i. m. II. 196.

47. ábra. Gulyások cifraszűrben. Sarkad, Bihar m.
Valamennyi Bagossy Sándor műhelyéből. A szűrök gróf Almássy Dénes birtokában. Békés Gyula felvétele.

vel a kolozsvári magyar szabók a nyargalásban nem voltak elég ügyesek, Schäfer arra gondolt, hogy Biharból szűrszabó segédeket hozat, akik ebben a technikában nagyon járatosak voltak. A varrógéppel való aplikációt ugyanis tíz évvel előbb, 1870 tájban kezdték a bihari szűrszabók a hosszadalmas és fáradságos hímzés pótlására. A cifraszűr a könnyebben előállítható applikációs dísz miatt olcsóbb lett s a váradi szűrszabók előbb Mezőtelepig, Élesdig, majd Bánffyhunyadig megjelentek a vásárokon, hol a nép előtt a cifraszűr mint divatos portéka hamar közkedvelt lett. A Kolozsvárra

48. ábra. Cifraszűr. Sarkad, Bihar m.

Eredetije gróf Almássy Dénes birtokában. Bagossy Sándor műhelyéből.

betelepített bihari szűrszabósegédek a magyar szabóságban nagyon beváltak mgt gépelő mesterek, azonban a mester, Schäfer szűrt is varratott velük, mert már Bánffyhunyadon a váradi szűrszabók rátét virágú szüreikkel jó vásárt csináltak. Nemsokára aztán Schäfer szabóműhelyében teljes üzemmel kezdte a cifraszűröket gyártani. Mivel segédei legnagyobb részét Váradról, kisebb részben Szalontáról kerültek Kolozsvárra, önként érthetőleg bihari cifraszűrt csináltak.

Tudnunk kell azt is, hogy az erdélyi szűrszabómesterség már egy évszázaddal előbb kiveszett, tehát céhe sem volt. Schäfer magyar szabó volt s mint ilyen, mellékesen űzte a szűrszabóságot. A szűrszabómesterség ezen gyámolt helyzete mai napig megmaradt. Kolozsváron ma sincs szűrszabómester, akinek csak szűrkészítés volna a foglalkozása, hanem magyar szabók vannak, akik szűrszabósegédek is tartanak s a rendes paraszti gúnyákon kívül szűrt is gyárttatnak. Újabban azonban a felszabadult inasok „magyar- és

49. ábra. Ugyanaz hátulról.

szűrszabó“ címet kapnak és képesítést is nyernek mindkét iparág gyakorlására.

Érdekes, hogy a szűrszabók megjelenése a magyar szabóipart nemcsak a varrógéppel való díszítéssel, a tűzéssel vagy nyargalással termékenyítette meg, hanem a hímzést is átvitte a magyar szabóságba. Kolozsvárt s környékén a fekete posztóból készült, pitykés férfitpruszlik hajtókáját, elejét selyemmel szépen kihímezik. Ezek a

virágok édes testvérei a bihari színes szűrhimzésnek és nyilvánvaló, hogy egy emberöltővel ezelőtt a Biharból beszármazott szűrszabók honosították meg.

Kolozsvárt Schäfer után — ki a mesterséggel felhagyott és divatárúkereskedővé lett — a Baczoni-testvérek, Jenő és Géza lettek „magyar- és szűrszabó“-mesterek, mint cégtáblájukon volt olvasható. Ilyen felemás szabók voltak még Lukács János, Szabó György, s a Bokor-testvérek. Ez utóbbiak Nagyváradról mentek át.

Úgyes szűrszabó mester volt Túrós Márton is, kinek az ezredéves kiállításra készült szép rátétvirágos cifraszűrét Huszka képen is bemutatja.¹

Kolozsvárt, valamint általában Erdélyben csak rátét díszítésű szűrt csináltak a szűrszabók. Janovics színigazgatónak külön kérése a János vitéz

színdarab játszásához az akkor ott dolgozó Mezey András berettyóújfalusi szűrszabóbőseged brassai abaposztóból egy hét méter bő harangaljú szűrt csinált, melyet a mester, Szabó György hímezett ki.

Mint általában Biharban, Kolozs megyében is az ú. n. *nyakas szűrt* viselik. Ez alatt a felálló nyakú, elől a mellen összeérő szűrt értik. Az ország többi részében azonban a nép az ősi szabású

nyakatlan, elől össze nem érő szűrt hordja. Ilyen nyakatlan szűrt készítenek a szűrszabók a tordavidéki oláhság számára is.

Az alföldi szűr nemcsak a Sebes Körös völgyén, hanem Aradról a Maros völgyén is megindult Erdély felé és már messze bent halad. Pár évtized múlva az egykor teljesen magyar ruhadarabot csak az oláhság használatában fogjuk megtalálni, mert az Alföldön rövid idő alatt teljesen kivész. Arad felől a nyakatlan szűr terjed Erdély felé.

50. ábra. Himzett fekete cifraszűr. Sarkad, Bihar m.

Gróf Almássy Dénes birtokában.

Bagossy Sándor műhelyéből.

¹ Ráth György : Az iparművészet 1896-ban. Bp. 1897. 4° 248 l.

A szűr kiszabása.

Mint előbb említettük, Bihar megyében a magyar szűrnek egy sajátos formája használatos, az ú. n. nyakas szűr (12, 41, 42, 43, 47, 48, 50, slb. ábra). Ez abban különbözik az ország többi részében használatos szűröktől, hogy felálló nyaka van és elől a mellen öszeér. A nyakatlan szűr (17, 54. ábra) azonban ősbibb szabású, mert görbe vonal nincs a szabásában, sőt darabjai négyszög-, illetőleg

51. ábra. „Posztóvirágos“ (rátétes) cifraszűr. Derecske.

Kiss Zsigmond műhelyéből.

téglányalakúak. A nyakas szűrnek legalább is a nyaktoldásában görbe szabásvonalát találunk, toldott eleje pedig trapezoid alakú. A nyakas szűr egész Biharmegyében általános, sőt kizárólagos, a mult század vége felé pedig Hajdu megyébe is áterjedt. Ma már a debreceni szűrszabók is széltére csinálják és az ősbibb, nyakatlan formát lassanként ezen a vidéken is kiszorítja. A Tiszán azonban nem terjedt túl, sőt a Nagykunságban sem tudott' tért hódítani.

A felálló nyak szűrdozmányokon általános egész Erdélyben ; a Kárpátok mentén, a Balkánon, sőt az egész Keleten. A magyar díszruhán, meg a közös hadseregbeli katonai egyenruhákön is ezt a felálló nyakat használták. Indokolt volna tehát az a fellevés, hogy a bihari nyakas szűr, szabását tekintve is, ősi ruhadarab. Mégis meggondolásra készítet bennünket az, hogy az erdélyi szászok — akik nem a mult század végén vették ál szűrformájukat a magyar-ságtól, hanem az ősi erdélyi szűrformát őrzik — nyakatlan szűrűt viselnek. Nyakatlan szűrdozmányt hord a bihar—szilágymegyei tótság is, még pedig a magyar szűréhez hasonló gallérral. Ezek ugyan hozzhatták a Felföldről is, ahonnan a mult század elején t lépül'ek. A fejlettebb, körülményesebb szabás is azt bizonyítja, hogy a nyakas szűr későbbifejlemény. Ha tudjuk, hogy a 60-as években történt nagy nemzeti felbuzduláskor még az uri rend is szűrben járt, melyet azonban nem a szűrűszabó, hanem a magyar szabó készített finomabb fekete posztóból, azt kell feltételeznünk, hogy a magyar szabók teremtették meg a löbbi magyar ruhák analogiájára a nyakas szűrűt s ez a szűrűforma később a néphez is leszállott. Támogatja a fellevésünket az is, hogy a szűrűposztóból szűrűszabó készítette fekete szűr

52. ábra. Rátétdiszitményű cifraszűr.
Derecske. 1907.

Kiss Zsigmond műhelyéből.

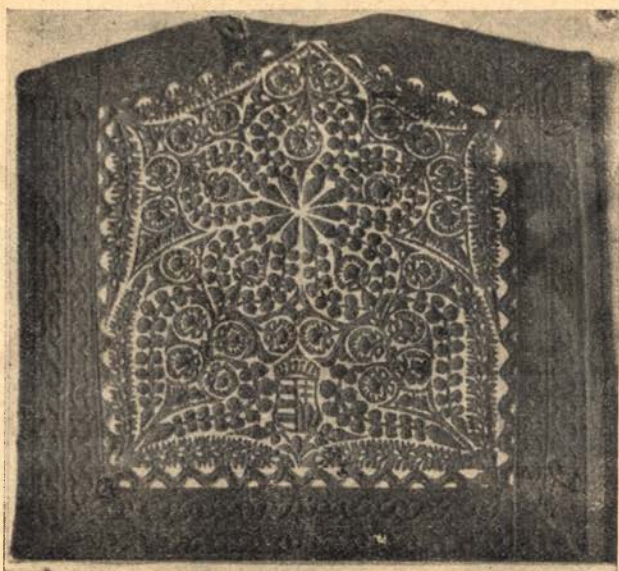
a nép között csak Bihar és Hajdu megyében van elterjedve. Az uri formával tehát a szín is vele járt s ma is. Nyakatlan szűrűt fekete szűrűposztóból a debreceni szűrűszabók nem készítenek. A nyakas szűrűt itt *Széchenyi-szűrűnek* nevezik, a nyakatlant *magyar szűrűnek*.

De lássuk a bihari szűrű szabásmódját !

A szűrűposztót ősi soron singgel mérik ma is. Egy sing = 63. cm. Az ősi mértékegység azért maradt meg napjainkig, mert a csapók szövőbordája egy sing széles és a szűrűposztó mindig singes szélességben készül. A sing 16 fűrásra, a fűrás két vonalra oszlik,

Egy vég szűrposztó 28 sing, esetleg 1—1 singgel több vagy kevesebb, aszerint, hogy *ványolás* közben mennyit megy össze. Egy végből három rendes szűr telik ki. Szabásnál a szűrszabó arra törekszik, hogy a posztót maradék nélkül felhasználja. Arra is ügyelnie kell, hogy az ujj vége és a szűr alja szabott posztóból ne legyen, mert különben kirojtosodik. A szűr ujját úgy lehet szabni, hogy a posztó gyártott széle legyen a kéz felől, mely nem rojtosodik ki, de a szűr aljára mindig harántul metszelt posztó jut, ezért az alját tenyérszerű széles, hosszanti szélből lementelt posztóval szegik körül, így aztán sokára rojtosodik ki.

A szűr bősége rendszeresen állandó. Méretét a hossza után mondják. A legnagyobb szűr 2 sing 2 fúrás hosszú. Ebbe a *kisnyak* (= felálló nyak) nem számít. Az alja szegését azonban beleszámítják.

53. ábra. Rátétes szűr gallér, Berettyóújfalu.

Herczegh Lajos műhelyéből.

Ezen a méreten belül fúrásoként változik a hosszúsága, melyet ősi módon mesterjeggyel írnak be a szűr belső oldalába, hogy vásárlóalkalmával rögtön tudják, hogy milyen szűr van kezükben.

A szűr nagyságát mutató mesterjegyek Erdélyi Lajos derecskei szűrszabó szerint a következők: (58 ábra.)

1. Egy húzású (= 10 fúrással kurtább, mint két sing).
2. Egy húzásnál hosszabb (= 9 fúrással kurtább, mint két sing).
3. Másfél singes (= 8 fúrással kurtább, mint két sing).
4. Másfél singesnél hosszabb (= 7 fúrással kurtább, mint két sing).
5. Rucalásbas¹ (= 6 fúrással kurtább, mint két sing).

¹ Nagyváradon *rucatalpunak*, Debrecenben *ostorhegyesnek* nevezik.

6. Rucalábasnál hosszabb (= 5 fúrással kurtább, mint két sing).
 7. Fertály híján való (= 4 fúrással kurtább, mint két sing).
 8. Fertályál hosszabb (= 3 fúrással kurtább, mint két sing).
 9. Bő harmadik (= 2 fúrással kurtább, mint két sing).
 10. Bő harmadiknál hosszabb (= 1 fúrással kurtább mint két sing).
 11. Két singes.
 12. Két sing egy fúrás hosszú (= 1 fúrással több, mint két sing.)
 13. Két sing két fúrás hosszú (= 2 fúrással több, mint két sing).
- A bőségre nézve pedig az 1—2. számúaknál elveszik az egész

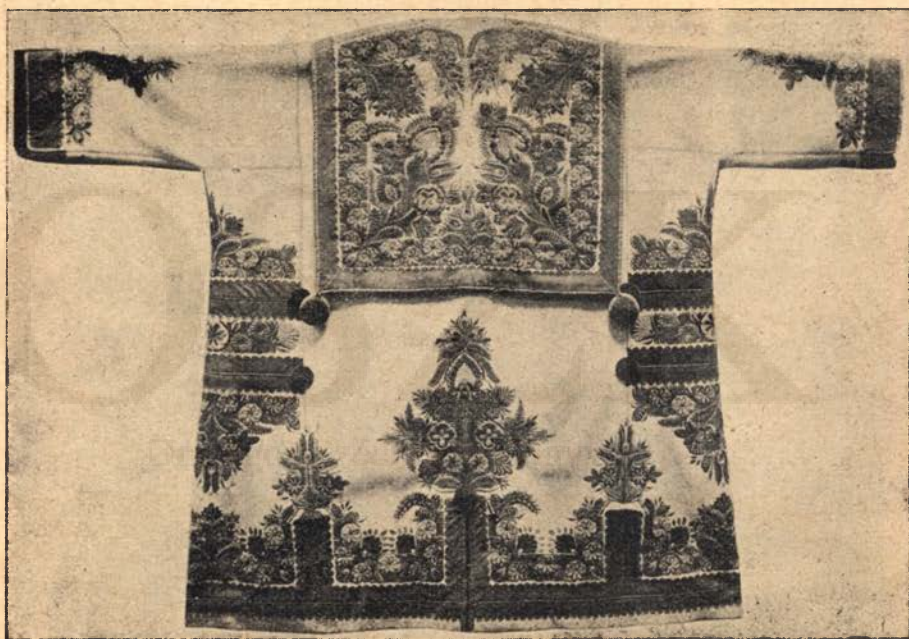
54. ábra. Kunsági és palóc hatásokat mutató bihari cífraszűr.
1870. tájáról. Berettyóújfalú. N. M.

oldalt. A 3—6. számúaknál három fúrást, a 7. számnál két fúrást vesznek el az oldalból. A 7—13. számú egyforma bőségű.

A fenti mesterjegyek mellé a szűr belső oldalába a mester ács plajbással be szokta írni a tulajdonjegyét is, mely ma már rendszeren nevének kezdőbetűje. Esetleg a díszítés módját is jelöli a szűrön, hogy a gondosan összehajtogatott szűr ne legyen kénytelen minden esetben kihajtogatva megnézni.

Egy fertály híján való szűr kiszabása a következőképen történik :

A szűrszabó az ujjakat $\frac{3}{4} \times \frac{1}{4}$ sing nagyságban leszabja. Ekkorra hagyja a gallért is. Az oldalt elesett $\frac{1}{4}$ szélből lesz alól az oldaltoldás. Ezután kettőbe hajtva leszabja a szűr derekát, vagyis az elülső és hátsó részét. A elülső részt végig felhasítja, a hátsó részt alól csak egy arasznyira. De előbb a nyak nyílását kivágja s a vállat lecsapja. Itt négy ékalakú darabka posztó esik el, ebből lesz összetoldozva a felálló nyak, az ú. n. kisnyak. Az oldal hossza 1 sing 3 fűrás, mert alul az ujjából elesett rész pótolja. Az oldal hosszanti széle aljtoldásnak marad. Az *elejre* (kihajtó) másfél singet szoktak levágni, ezt hosszában két darabra vágják, majd az egyiket ferde vonalban hosszában ismét két darabra vágják, ebből a két trapézalakú darabból lesz az *elej* (kihajtó). A másik ferdén el nem vágott darabot meghagyják egy másik szűr elejének. Az elejt

55. ábra. Ugyanaz hátulról.

mivel rövidebb mint a szűr elülső része, összevarrott dirib-darab posztókkal töldják ki. A toldás nem látszik, mert a szűrt ezen helyén széles posztószegés takarja.

Díszítésmódok.

A bihari cifraszűr díszítésmódja a himzés és rátét. Harmadik módja a színes posztóval való szegés vagy csipkézés, de ezt a rátét egyik válfajának is tekinthetjük. Még egy módja volna a díszítésnek, a zsinórozás. Ez a technika azonban Biharban nem fejlődött ki. Bár a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárában őrzött legrégibb bihari

szűr sem öregebb 60 évesnél, mégis a himzés a bihari szűrön régi lehet. Ezt onnan következtethetjük, hogy a 70-es évek elejéről származó szűrökön már kialakult és erősen stilizált virágornamentika van, mely a későbbi évtizedeken át csak fejlődött, de lényegében azonos maradt. Ez a szűrornamentika az ország egy vidékéhez sem hasonlít. Fő jellemvonása, hogy aprólékosan kihímzett nagy foltokkal díszít. (49, 59 ábra. 1. Tábla.) A színek a régebbi szűrökön élénkebbek és csak fokozatosan sötétülnek vagy fogynak el. A díszítő elemek kizárólag növényi eredetűek. A virágok mindig színesek, többnyire a vörös különböző színárnyalataiban ragyognak. A virágok leginkább

56. ábra. Ugyanazon cifraszűr gallérja.

vékony piros hullámos száron ülnek. A bihari cifraszűr fővirágdisze — más vidékek cifraszűreitől eltérőleg — a szegfű, mely két egymástól különböző formában jelenik meg (4. Tábla). A kifeslett szirmú oldalnézetben ábrázolt bimbós rózsza — melyet némelyek hibásan pávaszemnek vélnek — a bihari szűrökön ritka. Úgyszintén a rózsabimbós tulipánt is. Gyakoribb a felülnézetben ábrázolt rózsza, mely vagy 6—8 karélyú, vagy ú. n. forgó rózsza (5. Tábla). A szárok és virágok közti hézagot rozsmaringlevelek töltik ki. A levelek a legrégebb szűrökön zöldek, az újabbakon feketék (6. Tábla). Jellemző sajátossága a

bihari szűrhimzésnek, hogy rozmaringlevelek nem zárkoznak szorosan, hanem a posztó fehér színe kicsillan köztük. A bihari szűrornamentikára is áll az, amit az ország szűrornamentikájáról mondhatunk, hogy természetes virág ábrázolásából fokozatosan stilizálódott el. Némely virág ma már alig felismerhető. A szűrszabók által használt virágnevek nem mindig felelnek meg a valóságnak. A tulipánt például semmiesetre sem tulipánt, hanem két lantalakú szétágazó piros levél közé foglalt rózsabimbó. A szűrszabó nem tudatosan stilizál, nem a természetet utánozza, hanem egy másik szűrszabó virágait, s a természettel nem is keresi a kapcsolatot. A virágok között kitöltő rozmaringleveleket például feketére himezi. (7—15. Tábla.)

Az elstilizált ornamentika hanyatlása két irányú. Legtöbb eset-

57. ábra. Ugyanazon cifraszűr aszaja és alja.

ben elszíntelenedik. Először a levelek vesztik el zöld színüket és feketékké lesznek (60, 61. ábra, 7—15. Tábla), aztán a virágok színe fogyatkozik meg. Rendszeren a virágok egy szín több árnyalatában jelennek meg. (54—57. ábra, 14. Tábla.) Majd az árnyalatok száma is fogy, végül az egész himzés — virág, levél — egyszínű lesz. Általában azt mondhatjuk, hogy a himzés idővel egyre sötétedik. A bihari szűrön az alapszínek közül csak a vöröset találjuk nagyobb mértékben, a kék csak virágok belsejében szerepel, a sárga pedig végképen hiányzik. A kevert színek közül inkább csak a zöldet találjuk, azt is főleg a legrégebb szűrőkön, az ibolyát ritkán a virágokban, a narancsot soha. A szűrszabó jól tudja, hogy a vörös kiegészítő színe a zöld s

ezek egymás mellett erőben fokozódnak. A vörös szín uralkodik a bihari szűrön, mert a fekete levelezés erősen kiemeli. A vörös színnek 4 árnyalatát találjuk rajta, a cinóberpirosat, megyszínpirosat, sötétebb carminvöröset és világos királyvöröset: A színritmus a bihari szűrőkön kevésbé fejlett, ami annál feltűnőbb, mert a közeli Nagykúnság cifraszűreire jut legökéletesebben kifejezésre. A bihari szűr virágkompozíciói leveles-virágos ágak, vagy virágcsokrok, miket a szűrszabó *bokorvirágnak* nevez. Ha galléron szerepelnek, akkor virágkosárból nőnek ki. A virágcsokor kompozíció meglehetősen természetes, ezért a formaritmusa fejletlen (7, 11, 12, 14. Tábla).

Mint említettük, a bihari cifraszűr virágdíszítése, mint általában a magyar szűr, a fokozatos elszíntelenedés vagy elsötétedés felé halad. A káprázatos, élénk, üde színeket bágyadt, beteg, tompa, sötét színek váltják fel, vagy egyszínűvé válik a hímzés.

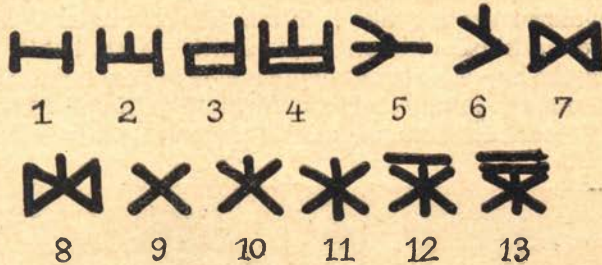
A bihari cifraszűr másik típusa az applikált szűr, melyet a szűr-szabó *posztóvirágosnak, posztómet-szettvirágosnak* nevez (51, 52, 53, 62-65. ábra. 16, 18, 19, 20. XIII—XVI. Tábla).

Az applikálás, vagyis egy más színű díszítő anyag felvarrása igen ősi technika, mely a szűrön is megelőzte a hímzést.

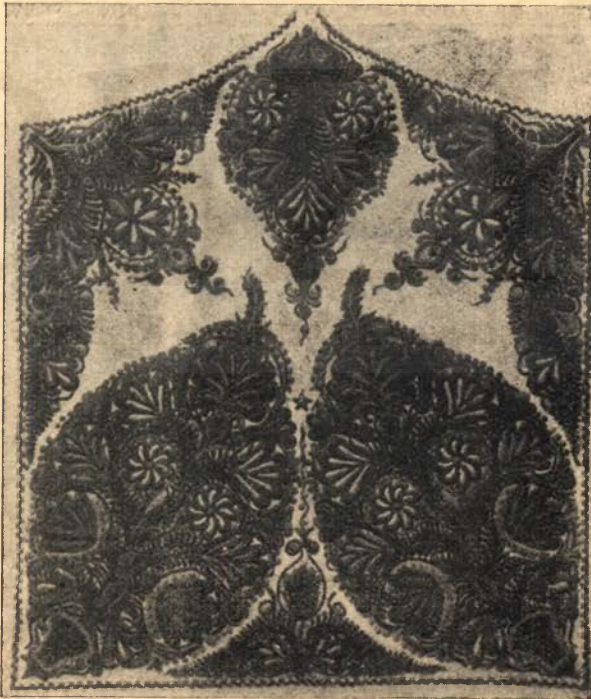
Biharban a magyarsággal érintkező oláhság visel olyan szűr-kankókat,¹ melyek szegélyrátélei részint a középázsiai törökség, részint a dunántúli szűr-szabók rátéteihez hasonlítanak.

A varrógéppel azonban a szűr-szabók nem a szűr-kankók rátét díszítményeit varrták a szűrre, hanem a hímzett ornamentikát dolgozták át posztóba. Ha egybevetjük a 66. ábrán bemutatott szűr-hímzést az 51. ábrán látható applikációval, rögtön megállapíthatjuk nemcsak a folt, hanem az elemek

azonosságát is. Említettük, hogy a bihari cifraszűr fő virágmotívuma a szegfű. Ugyanezt találjuk az applikált díszítményben is. A szeg-

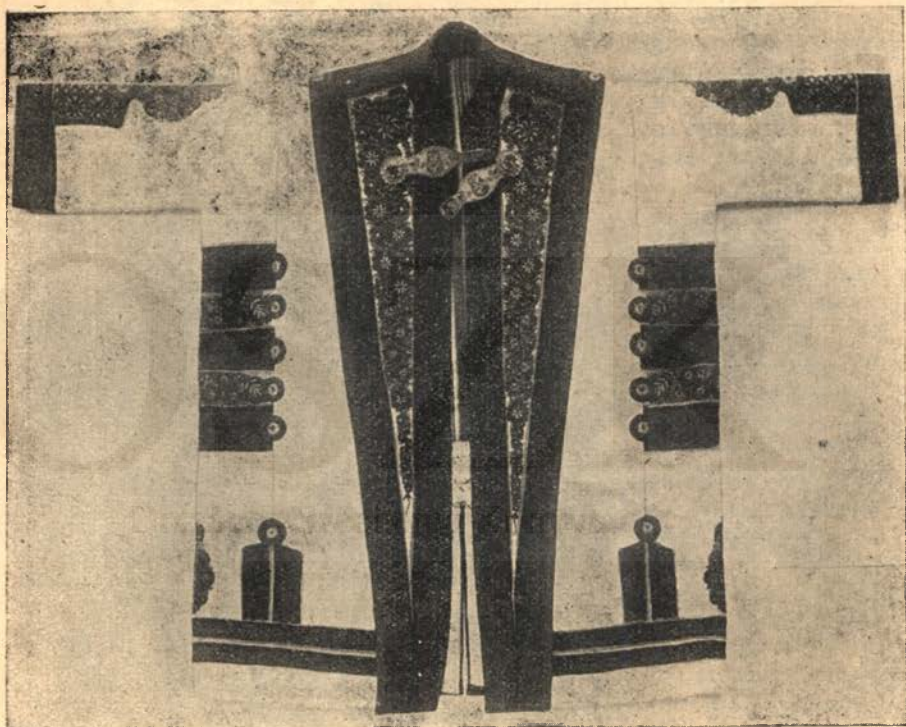
58. ábra. Mesterjegyek a szűr méreteire.
Derecske. Erdélyi Lajos műhelyéből.

59. ábra. Szüregallér, Nagyvárád. $\frac{1}{5}$ -öd nagyság.
Macsássy Lajos műhelyéből. N. M.

¹ Oláhu szumán a magyar szokmányból.

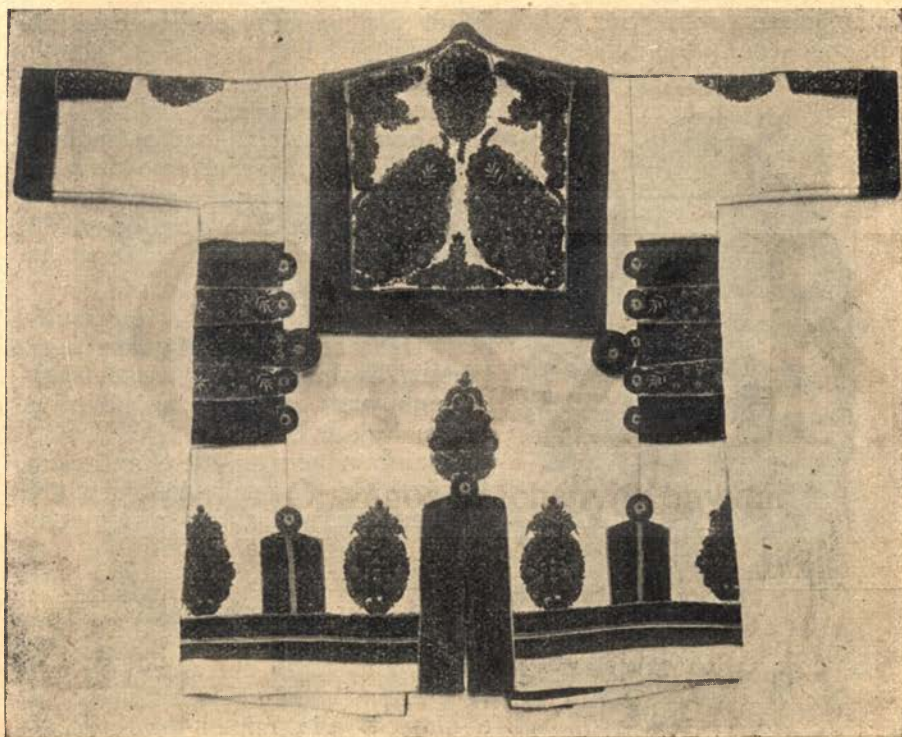
fűk egy hullámosan emelkedő szár mellett vannak elhelyezve. Minden posztószegfű alsó részén megtaláljuk a két kehelylevélkét is. A szegfű szirmai mindig csipkézettek. Az applikáció színe rendszeren fekete, s a fekete szegfűben gyakran ott találjuk a piros vagy zöld posztóaláírást (51. ábra), mely jelzi, hogy a díszítmény virág. A szegfű közeit kitöltött himzett rozmaringlevelet gyakran szabálytalan, többnyire trapezalakú levelek töltik ki, melyek a külső oldalon csipkézettek. (XVI. Tábla, h.) A csipkék mindegyike egy-egy rozmaringlevelet jelképez. Sajátságos, hogy a szűrrátétben rózsza-(alma)-levelet nem találunk, holott ezt sokkal könnyebb volna rátétben alkalmazni, mint a rozmaringot. Azonban tudnunk kell, hogy

60. ábra. Himzett cifra kanász szűr előlről. 1879. Nagyszalonta. N. M. Bagossy Sándor műhelyéből.

mikor a rátét a himzett díszítmény nyomán megszületett, abban az időben a hanyatlásnak az a módja, mely a stilizáltságból a természetességre törekszik (66, 67, 68. ábra), még nem jelentkezett. A rózsza-(alma)-levél a 90-es években kezd elhatalmasodni a bihari himzett cifraszűrökön. Ekkor már a rátét ornamentika régen kifejlődött, megcsontosodott és már nem táplálkozott a himzett díszítményekből. A rátét foltelosztása is teljesen azonos a hímzésével. (1—3. Tábla.)

A rátét díszítés eredetére nézve Huszka¹ ezt mondja : „Szűr-díszítéseink között számtalan rózsza látható, azonban a hímzettektől a posztóból kivágott díszek sokban eltérők. 1869-ben ugyanis Ma-latinszky² saját szavai szerint a külföldről behozott hálóköntösökön kivágott virágokat látván, a sok munkát igénylő hímzés helyett kezdte alkalmazásba venni a kivágott díszek felvarrását. A gép megkönnyítette feladatát. A hímzett részeket is kivágott posztóvirággal kezdték helyettesíteni a többi szűrszabók is. Lassankint elterjedt Debrecenről Nagyváradig és Szolnokig, Miskolc és Eger vidékén még ma is ismeretlen. A virágok alakja kénytelenül az anyaghoz alkalmazkodni, különösen a rózsabimbó mutat feltűnő változást, mivel

61. ábra. Ugyanaz hátulról.

a mély bemetszések elkerülésével (mi lehetetlen volt a kivágott virágnál) nagyon tömör alakú lett a véletlen közbejátszása folytán nagyon hasonlít az antik görög virágalkhoz, mint a gallér sarokdíszen látható. A szemben rajzolt rózsza is elveszté magyaros beosztását, mert az anyag könnyebb kezelhetése miatt nagyon általános alakú rozettává vált.”

Huszka megállapításaira több megjegyzésünk van.

¹ Művészi Ipar. I. (1885.) 85. l.

² Egyike a maga idejében leghíresebb debreceni szűrszabónak.

Nem valószínű, hogy Malatinszky vezette volna be a szűrszabóiparba a varrógéppel való applikálás technikáját. Nem pedig azért, mert Debrecenben applikálás csak háború óta van. Ha ilyen szűrt rendel valaki Debrecenben a szűrszabónál, az ma is olyan segéddel csináltatja meg, aki ezt a technikát Biharban sajátította el, mert ebben a technikában a debreceni szűrszabó Malatinszky állítólagos találmánya után 50 évvel is járatlan.

A Huszka idézett cikkében bemutatott debreceni szűrgallér sarokdíszítése is teljesen bihari díszítmény. Rögtön ráismerünk a bihari szegfűkre és a szemben ábrázolt rózsákra. Már csak azért sem lehet debreceni találmány, mert Debrecenben a szűrgallért nem szokták kihímezni, s ha újabban a gallér váll-nyak táját hímezik is, a gallér sarkait soha. Sőt bokorvirágot sem találunk a debreceni szűrön ma sem. A bemutatott gallérsarokdísz tehát nem lehet külföldről behozott hálóköntösökön látott rátét virágok utánzata, éppen ellenkezőleg: jellegzetes bihari díszítést, bokorvirágot utánzó rátét díszítmény.

Egyellen virágeleme sem rózsabimbó, mint Huszka véli; hanem szegfű. Egészen bizonyos, hogy Malatinszky műhelyében bihari szűrszabósegéd készítette.

Az sem felel meg a tényeknek, hogy Debrecenből terjedt volna Nagyváradig, Szolnokig. Nagyvárad, Nagyszalonta volt ennek a szülőhazája, onnan terjedt Debrecen felé. Szolnokig azonban nem terjedt el máig sem. A közelebbi Nagykúnáságon sem kell még ma sem, pedig már a Nagykúnáságon nincs is szűrszabó.

A varrógéppel applikált posztóvirágos szűr Bihar vármegye területén született 1870 táján s innen szivárgott be Erdélybe a Sebes-Körös völgyén, mégpedig akkor, amikor már a hímezett szűr éppen az applikált

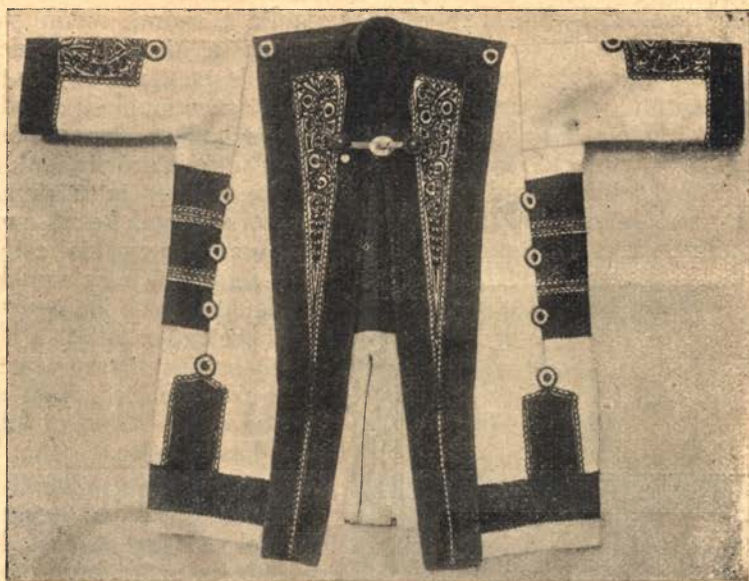
62. ábra. Szűrrátét. Bihar m.

Fábián Gy. rajza.

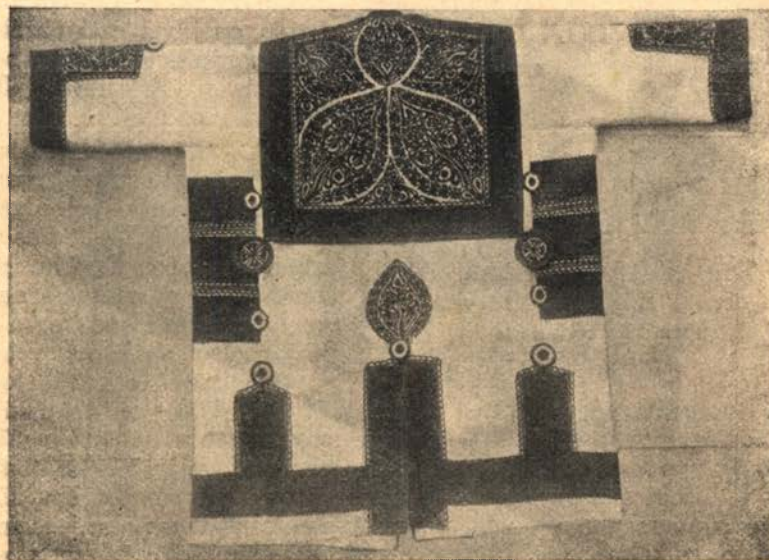
szűr olcsósága miatt kiveszésnek indult. Kolozs megyében a hímezett cifraszűrt már nem is látta a nép, így meg sem kedvelhette. A rátét díszítményű cifraszűr Kolozsvárról tovább terjed Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos megye felé és valószínű, hogy egész Erdélyben nemsokára általános lesz. Azonban Biharban kialakult ornamentikája mind máig mit sem veszített eredetiségéből s a mezősegi oláh cifraszűrén is felismerhetjük a nagyszalontai-nagyváradi magyar szűrszabók által a bihari hímezett cifraszűr ősi magyar virágaiból megteremtett bihari rátét díszítményeket.

A rátét technikájáról kell még egy-két szót szólnunk.

A szűrszabó régebben vékony színes posztót használt a rátét-hez, ma már vékony színes nemezt használ. Vannak bizonyos sablonjai, melyek segítségével a virágelemeket kirajzolja. Először kiraj-

63. ábra. Rátét diszilményű cifraszűr. Nagyvárad. N. M,
Macskássy Lajos műhelyéből.

64. ábra. Ugyanaz hátulról.

zolja az egész bokorvirág körvonalát, mint egy dohánylevelet, erre felrakja a *formákat* (= papírsablon), aztán ezeket is körvonalazza szabókrétával. (XI—XII, Tábla.) Megrajzolja a szárát, aztán ollóval nagyjából kivágja a virágokat. Ügyel arra, hogy a kivágott bokorvirág szét ne hulljon, ezért a virágokat nem vágja teljesen körül, egy kis posztódarabka mindegyiket a szárhoz köti. Ha az összesapplikálandó díszít-ményeket kivágta, felrakja a szűrposztóra, eligazítja. Ha többszínű lesz az applikáció, a többi színeket aláarakja, ezután a szár és ágak mentén a géppel letűzi, majd a kisebb díszítő elemeket is körülvarrja. A szűrszabó bámulatos ügyességgel és gyorsasággal kezeli a varró-gépet. Ha már a díszítmények le vannak varrva, egy kis csipkéző

65. ábra. Rátét díszítményű, újabb divatú cifraszűr. Szarvas, Krsnyák Sámuel műhelyéből. Röth B. felvétele.

ollót vesz elő s az applikáció részleteit ezzel dolgozza ki. A többbrétegű rátétből a különböző színeket nagyrészt az olló csalja elő. Szokott azonban utólag is színeket felvarrni a kész rátétre.

A rátéthez számíthatjuk a színes posztóval vagy nemezzel való szegést is. Minél régebbi a szűr, annál keskenyebb a szegése. A szegés a szűr szélein halad körül, az ujján, elején, gallérján. A szűr alját az Alföldön színes posztóval nem szegik, hanem csak szűrposztóval, azonban azt a varrás, amellyel ezt hozzátoldják a szűr aljához, színes posztóborítással eltakarják. (40-42. ábra.)

A szegés és borítás színe mindig összhangban van a hímzés vagy applikálás színével. Néha több (2—3) más-más színű, egymással párhuzamosan haladó posztóval szegnek vagy borítanak, máskor a borítás belső széléhez vékony posztó *ciklút* (csipkét) fogat-

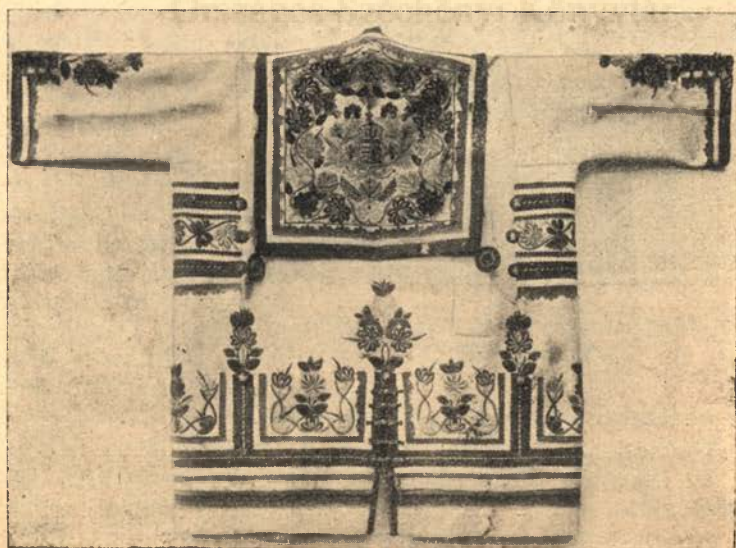
nak. A szegést vagy borítást színes, többnyire vörös cérnával különféle mintában varrógéppel (vízfolyás, nyolcas stb.) szépen *meztűzik*, vagy ahogy a Nagykunságon mondják, *megnyargalják*. (XV. Tábla.) A tűzés a bihari szűrön a kézi hímzés és applikálás mellett egy külön díszítő eljárás. A nyargalást azonban nemcsak a szűr szegésein és borításain alkalmazzák, hanem a szűr elejében belül is. Ezt a részt színes posztóval vagy nemezzel megbélelik és szebbnél-szebb mintákkal *meztűzdelik*. Ezek a minták a rátét vagy a hímzés mintáira emlékeztetnek.

Csipke alatt színes posztóból vágott, csipkézett szélű posztócsíkokat értenek, melyeket több rétegben egymásra tesznek. A csipkék közül az alsók szélesebbek, mint a felsők és kilátszanak. (1., 2., 14. ábra.) A csipkék rendesen csak a közepükön vannak levarrva. A varrást színes gyapjufonalból fonott és levarrott sodrás takarja. A himzett oldalrész, a váll, a szűr alján lévő csipke-feleresztés, általában minden csipkedísz befejezője bojt, vagy az ú. n. *galambkosár*, mely nem egyéb, mint gyapjufonalból horgolt korongoska. A szegés, borítás, csipke, galambkosár színe mindig összhangban van a himzés vagy az applikáció színével. A szegés hajdan keskenyebb volt (69. ábra) s a varrógép korszakában szélesedett meg. Ma már a himzést helyettesítő színfolttá lett.

A szűr ujja s alul a hátulja néha fel van hasítva s a hasítás összegombolására gombkötő készítette gombok és gombházak vannak felvarrva. Ezek a gombkötődíszek az úri szűrök maradványai a nép

66. ábra. Szürgallér himzett bokorvirága. Nagyszalonta. N. M.

67. ábra. „Nemzeti szűr.” Nagyszalonta. $\frac{1}{17}$ -ed nagyság. N. M.

szűrén. (70 ábra). A szűrt a mellén csattos szíj tartja össze. (16. Tábla ab.) Néha e helyett gombkötő készítette összeakasztót használnak, melyhez ugyancsak hasonló készülékű *átvető* tartozik. (68, 70. ábra.) Ez nem más, mint a végén ügyesen összebogozott zsinórpamat, melyet a fejen át a hátra dobnak s ott mint dísz csüng. Ez valaha a mellen mint összekötő zsinór szerepelt, de idők folyamán rendeltetését elveszítette és dísszé lett.

A szűrgallér sarkán két kis kerek korongot találunk. Ez a

68. ábra. Ugyanazon szűr eleje.
 $\frac{1}{5}$ -öd nagyság.

csücskő. Ma már csak dísz, de régen más jelentősége is volt. Eső idején ugyanis a szűrgallért a két csücskőnél fogva csuklyává kötötték össze s a fejre húzták. Ma, amikor a gallér meghosszabbodott s a szűr külön felálló nyakat kapott, ritkán használják a gallért csuklyának. (7. Tábla. c.)

A régi, a 70-es évekből származó szűrökön nem volt annyi hímzésfolt, mint a későbbiekben. A 71. és 59. ábrán bemutatott gallérok a fejlődés menetét jól mutatják. Az 54—57 ábrák berettyóújfalusi szüre már kun-palóc keveredést mutat.

A hímzés technikájáról még annyit kell megjegyeznünk, hogy 1880-ig durvább, a ma északi fonallal nevezett gypjúfonallal hímeztek, 1880 után pedig az ú. n. berlini fonallal. Ritkán selyemmel is hímeztek, de csak finomabb anyagra. A Néprajzi Társulat tulajdonában Nagyszalontáról van egy kék selyemmel hímzett, puha fekete posztóból készült szűr. (70. ábra.) A szűrapplikációkat kezdetben finom színes posztóból metszték, újabban vékony színes nemezről.

A bihari hímzett cifraszűr már Bihar megyében teljesen kiveszett, az applikált díszítésűt is Csonka Bihar megyében már csak két szűrszabó készíti. Ha ezek is elhálnak, a magyar cifraszűrnek ez a sajátos fajtája az Alföldön örökre eltűnik s csak Erdélyben él majd tovább az oláhság kezén, mint annyi sok más magyar érték,

A bihari cifraszűr öltéselemeiről Palotay Gertrud ezeket mondja:¹

„A bihari szűrhimzéseknél az a jellemző tulajdonsága, hogy díszitményeik feltűnően kicsinyek. Ez a technikára is kihat, amennyiben az öltések is rendkívül elaprózottak. Ez már bizonyos hanyatlási folyamatra enged következtetni, mert semmiesetre sem felel meg a szűrhimzés lényegének, hogy a merev, durva és vastag alapanyagra női kézimunkákéhoz hasonlatos apró öltésekkel dolgozzanak, ami meglehetősen nehéz munka is. Hogy a szűrszabók körében ez a fajta technika mégis annyira általánossá tudott válni, az csak abból magyarázható, hogy izlésük megromlásával a „finom” munkával akarták a legszebbet adni. E részletekbe vezető és az egész kompozíció rovására menő kidolgozás öltésmódja eléggé gazdag és változatos. Érdekes azonban, hogy a különböző fejlődési fokokon mindig más és más öltéssel hímezik ki ugyanazt a fajta díszítményt, vagyis az öltések értéke, rendeltetése gyors változásnak van alávetve.”

„Alkalmazásukra nézve a következőképpen csoportosíthatjuk őket:”

„*Laposhimzést*, — mely a bihari szűrökön is vezet; rozsmaringlevelek, rózsák, kerek virágok, bimbók himzésére használnak, ezenkívül pedig a hanyatló darabokon a kosaraknak rostélyozás helyett való kockás kihimzésére.”

„*Száröltés* is sok van, mert a sok apró díszítmény mind szárazon, indákon van elhelyezve. A szárazon kívül levél erezéseként is szerepel. A laposöltéses bimbókon keresztben is varrják át.”

„*Láncöltésből* is szárazakat varrnak ki, továbbá főleg kosarak konturozására alkalmazzák.”

69. ábra. Régi cifraszűr a 70-es évekből. Nagyszalonta. $\frac{1}{16}$ -od nagyság. N. M.

¹ Néprajzi Értesítő. XXII. évf. (1930.) 49. l.

70. ábra. Kék selyemmel himzett fekete posztószűr eleje. Nagyszalonta.
 $\frac{1}{6}$ -od nagyság. N. M.
 Bagossy Sándor műhelyéből.

71. ábra. Szűr gallér. Nagyszalonta.
 $\frac{1}{7}$ -ed nagyság.

„A huroköltés szintén száron szerepel, magában, vagy pedig kétoldalt övezi a közepén végigvonuló száröltéssort. A hanyatlás idejéből való szűrökön a virágok szirmait hímezték ki hosszabbra nyújtott huroköltéssel, még pedig felületkitöltéssel.”

„A farkasfog, úgy, mint a többi szűr fajtán, csikban, keretül szerepel, de ez is sokkal apróbb, mint a bihari szűr valamennyi öltése is. Nagyon izléses azonban a fenyőágszerű levélke, mely farkasfogból készül (38. ábra, 19.) Néha az almalevél erezését is ezzel készítik.”

„Rostélyossal is találkozzunk gallérok kosarain (39. ábra 21.)

Fogasöltéssel csillagot varnak ki több színben (38. ábra 13.)

Hármasöltésre is akadunk, egy-egy üres szeglet kitöltésében.”

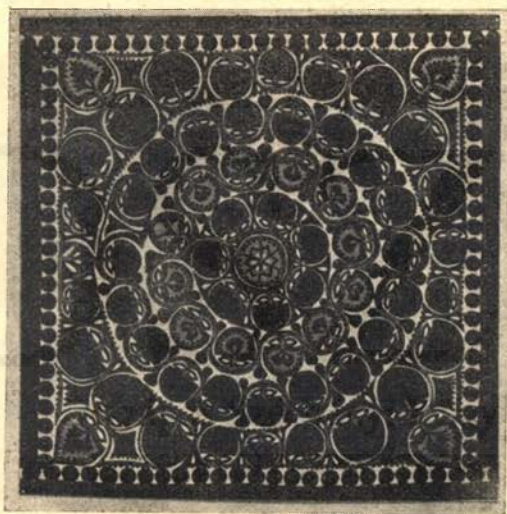
„Erező-öltést (38. ábra 17.) almalevél erezésen találunk.

Átvarrás is akad a bihari szűrökön. Száröltéses virágsszarakat fognak össze farkasfoggal és laposöltéses bimbókon vezetik keresztül a száröltésszárat.”

„Rácsozás mint csik húzódik végig a széleken.”

A színes táblák magyarázata.

1. Tábla. Cifraszűrös férfiak. *Nagyszalonta*. (A 45—46 ábrához !)
2. Tábla. Cifraszűrös férfiak. Az ülő alak *berettyóújfalusi*; (az 54—57 ábrához !) Az álló alak *derecskei*. (a 43 ábrához !)
3. Tábla. Cifraszűrös vőlegény menyasszonyával. *Bánffyhungad*, Kolozs m.
4. Tábla. *Bihari* szűrhimzéselemek. Részint a Néprajzi Múzeum szüireiről, részint a szerző gyűjtéséből. 1—31; szegfű.
5. Tábla. U. az, u. onnan. 1—8: szegfű; 19—20, 45: bogyó; 21—28: rózsza; 29—33: nefelejts; 34—38: tulipánt; 39: kosár; 40—42, 46: levél.
6. Tábla. a: szüirelejhímezés $\frac{1}{2}$ * *Nagyszalonta*. Lt. sz.** 76874. b: szüirelejhímezés $\frac{1}{2}$ c: gallérközéphímezése. $\frac{1}{2}$. d: szűruijáról $\frac{1}{2}$. b—d: a 48—49 ábrához ! *Sarkad*, Bihar m.
7. Tábla. a: szürgallér sarokvirág. $\frac{1}{2}$. *Nagyszalonta*. A 71 ábrához ! Lt. sz. 76874. b: gallér közepéről, u. azon szürről. $\frac{1}{2}$. c: gallércsücskő. $\frac{2}{3}$. A 43 ábrához ! *Derecske*. d: aszej. $\frac{1}{3}$. *Nagyvárad*. Lt. sz. 76811.
8. Tábla. Szüirelejhímezés. $\frac{1}{2}$. *Sarkad*. A 48 ábrához !

72. ábra. Párnafedél, Derecske.

$\frac{1}{8}$ -ad nagyság. Erdélyi Lajos műhelyéből.

9. Tábla. a: feleresztésfölötti, b: feleresztésközötti bokorvirág. $\frac{1}{2}$. U. onnan. A 49 ábrához !
10. Tábla. Gallérsarokvirág. $\frac{2}{3}$. U. onnan.
11. Tábla. Szürgallér jobb alsó sarka. $\frac{1}{2}$. *Nagyvárad*. Az 59 ábrához ! Lt. sz. 76809.
12. Tábla. Szürgallér jobb alsó sarka. $\frac{1}{2}$. *Nagyszalonta*. A 45—46 ábrához, s az 1 Táblához ! Lt. sz. 76873.
13. Tábla. a, b: Szüirelejhímezés. $\frac{1}{2}$. *Nagyvárad*. Lt. sz. 70.000. c: Szüirelejhímezés. $\frac{1}{2}$. *Nagyszalonta*. A 45 ábrához és az I. Táblához ! Lt. sz. 76873.
14. Tábla. Szürgallér bokorvirága. $\frac{3}{5}$. *Nagyszalonta*. A IX. Táblához, Lt. sz. 77023.
15. Tábla. a: Elejvirág. $\frac{1}{2}$ b: gallérbokorvirág teteje $\frac{3}{4}$, c: bimbós székfű. $\frac{1}{1}$. d: bokorvirág teteje $\frac{2}{3}$. c: feleresztésközti bokorvirág. $\frac{2}{3}$. Valamennyi *Nagyszalonta*. A 60—61 ábrához ! Lt. sz. 76944.
16. Tábla. a—b: szürszíjj. $\frac{1}{2}$. *Sarkad*. A 41, 47—48 ábrához ! c: szűruijvég rátéte.

* A törtszám a kicsinyítés arányát jelenti.

** Lt. sz.=leltári szám, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára gyűjteményében.

- $\frac{1}{2}$. A 60-61 ábrához! Lt. sz. 76944. d: szűrűjvégrátéte. $\frac{1}{2}$. Nagyszalonta. A 45. 46 ábrához s az I. Táblához! Lt. sz. 76873. e: Rátétes szűraszaj. $\frac{1}{2}$. Nagyszalonta. Lt. sz. 97972.
17. Tábla. a: szűraszaj. $\frac{1}{3}$. Nagyszalonta. Lt. sz. 77023. b: szűraszaj. $\frac{1}{3}$. Sarkad. A 48—49. ábrához! b: szűraszaj. $\frac{1}{3}$. Nagyszalonta. Lt. sz. 76873. d: szűraszaj. $\frac{1}{2}$. Árad m. Lt. sz. 73663.
18. Tábla. a-d: csücskők $\frac{2}{3}$. Bihar m. e: gallérsarokvirág $\frac{2}{3}$. Nagyszalonta. Katona Mihály rajzos könyvéből.
19. Tábla. a-d: csücskők $\frac{2}{3}$. Derecske. e: rátétes gallér $\frac{1}{4}$. Derecske. Erdélyi I.ajos műhelyéből.
20. Tábla. a-b: rátétes ujjrészletek. U. onnan. $\frac{2}{3}$

Az egyszínű (fekete) táblák magyarázata.

- I. Tábla Szűrhimzések, Berettyóújfalú. Az 54—57 ábrához! Lt. sz.
- II. Tábla. Feleresztés közötti himzés u. azon szűréről. $\frac{1}{10}$.
- III. Tábla. f: Feleresztésfölötti himzés u. azon szűréről $\frac{4}{5}$. a: gallérsarokvirág. $\frac{1}{2}$. Nagyszalonta. A 70 ábrához! Lt. sz. 77169. b, c, d, e: csücskők, Nagyszalonta. b, d= $\frac{2}{3}$, c= $\frac{1}{3}$.
- IV. Tábla, a: szűrelejhimzés, $\frac{1}{4}$. Nagyvárad. b: szűrűjéről. $\frac{1}{3}$. Kalotaszeg. c: gallérhimzés a nyak aljáról. $\frac{1}{2}$. Nagyszalonta. A 70 ábrához! Lt. sz. 77169. d: Elejhimzés. $\frac{1}{2}$. Nagyszalonta. Lt. sz. 77171.
- V. Tábla, a - c: tűdzések, $\frac{1}{2}$. Nagyszalonta. A 70 ábrához! Lt. sz. 77169. d: szűr-gallér. $\frac{1}{4}$. Nagyvárad. Az 59 ábrához és a II. táblához! Lt. sz. 76809.
- VI. Tábla. a: szűraszaj fele. $\frac{3}{4}$. Nagyszalonta. A 70 ábrához! Lt. sz. 77169. b: szűr-gallér. $\frac{1}{4}$. Nagyszalonta. A 45, 46 ábrához és az I Táblához! Lt. sz. 76873.
- VII. Tábla. a: rátétdiszitmény, $\frac{1}{2}$. Kalotaszeg. b: szűraszaj. $\frac{1}{4}$. Nagyszalonta. A 71 ábrához és a 6a Táblához! Lt. sz. 76874. c: szűr-gallér. $\frac{1}{4}$. Nagyszalonta. Lt. sz. 76942.
- VIII. Tábla, a: szűr-gallér. $\frac{1}{4}$. Nagyszalonta. A IV. d. Táblához! Lt. sz. 77171. b: szűr-gallér. $\frac{1}{4}$. Tóth József kolozsvári szűrszabó rajza.
- IX. Tábla. a: rátét szegfű. c: rátét levél. Nagyszalonta. $\frac{1}{2}$. b: gallérsarokvirág részlete. $\frac{1}{2}$. Nagyszalonta. Katona Mihály szűrszabó rajzoskönyvéből. d: szűr-gallér. $\frac{1}{4}$. Nagyszalonta. A 14 Táblához! Lt. sz. 107527.
- X Tábla. Szűrelejhimzés. $\frac{1}{2}$. Nagyszalonta. A 70 ábrához és a III. a, V. a—c, VI. a. Táblához! Lt. sz. 77169.
- XII. Tábla. Kéregpapírminták a rátét előrajzolásához. 1—35: szegfű $\frac{2}{3}$. Kolozsvár. Szabó György műhelyéből.
- XIII. Tábla. a: szűr-gallér sarokrátétdisze. $\frac{1}{2}$. Kalotaszeg. b—d: csücskők rátétdisze. $\frac{2}{3}$. Kalotaszeg. e: szűr-gallér sarokrátétdisze. $\frac{1}{2}$. Nagyszalonta. Katona Mihály szűrszabó rajzoskönyvéből.
- XIV. Tábla. a—d: ugyanazok, ugyanonnan.
- XV. Tábla. a: tűdzés, $\frac{1}{2}$. Nagyszalonta. b: szűr-gallér. $\frac{1}{4}$. Kalotaszeg.
- XVI. Tábla. a, c: szűr-gallér sarokrátétdisze. $\frac{1}{3}$. Nagyszalonta. Katona Mihály rajzoskönyvéből. f: gallér sarokrátét. g: gallér diszitmény az előbbi páros sarokrátét közé az alsó szélén. h: szűrelej rátét. Az f, g, h: $\frac{1}{3}$. Szucsáki szűréről, (Kolozs m.) b, d, e: csücskörátétek, $\frac{2}{5}$. Nagyszalonta. Katona Mihály rajzoskönyvéből.

1. Férfiak, Nagyszalonta.
Männer.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

2. Férfiak; Derecske, Berettyóújfalú.
Männer.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

3. Vőlegény szűrben; Kalotaszeg, Erdély.
Bräutigam im Filzmantel.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

4. Hímzéselemek, Bihar m.

4. Stickereimotiven, Kom. Bihar.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

6. Szűrelej és alhímzések. Nagyszalonta.

6. Vorderteil und unterer Rand, Nagyszalonta.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

7. Szűrűhímzések, Nagyszalonta.

7. Filzstickereien, Nagyszalonta.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

8. Szűrelejhímzés, Nagyszalonta. 8. Stickereien vom Vorderteil eines Filzmantels, Nagyszalonta.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

9. Szűralhímzések, Nagyszalonta.

9. Stickeréien vom unteren Rand eines Filzmantels, Nagyszalonta.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

10. Szűrgallérrészlet, Nagyszalonta.

10. Teil eines Kragens, Nagyszalonta.

11. Szűrgallérrészlet, Nagyvárad.

11. Teil eines Kragens, Nagyvárad.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

12. Szűrgallérrészlet, Nagyszalonta.

12. Teil eines Kragens, Nagyszalonta.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

13, Szűrelejhmzés, Nagyvár, Nagyszalonta. 13. Stickereien vom Vorderteil eines Filzmantels.

OSZK

Országos Magyar Képzési Könyvtár

14. Szürgallérrészlet, Nagyszalonta.

14. Teil eines Kragens, Nagyszalonta.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

15. Ejei- és gallérvirágok, Nagyszalonta.

15. Blumen vom Vorderteil und von Kragen, Nagyszalonta.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

16. Szűrszj és applikációk, Nagyszalonta.

16: Riemen und Applikationen, Nagyszalonta.

OSZK

Országgyűlési Könyvtár

a

b

c

d

OSZK

Magyar Széchényi Könyvtár

18. Applizierte Verzierungen und Zipfel, Nagyszalonta.

18. Applikált dísz és csücskök, Nagyszalonta.

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

a

b

c

d

e

19. Applikált gallér, Derecske.

19. Kragen mit Applikation, Derecske.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

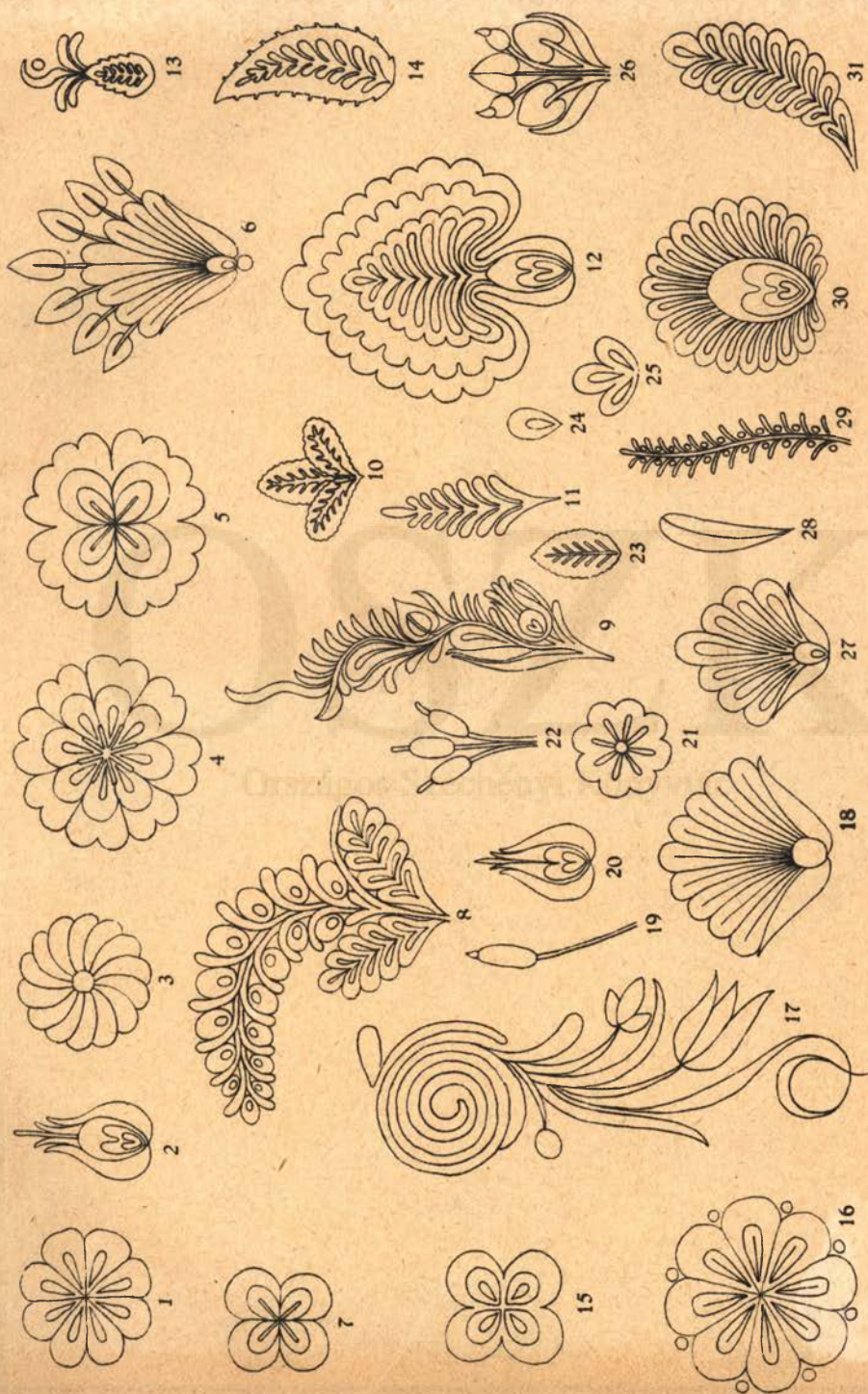
20. Applikált ujjrészletek, Derecske.

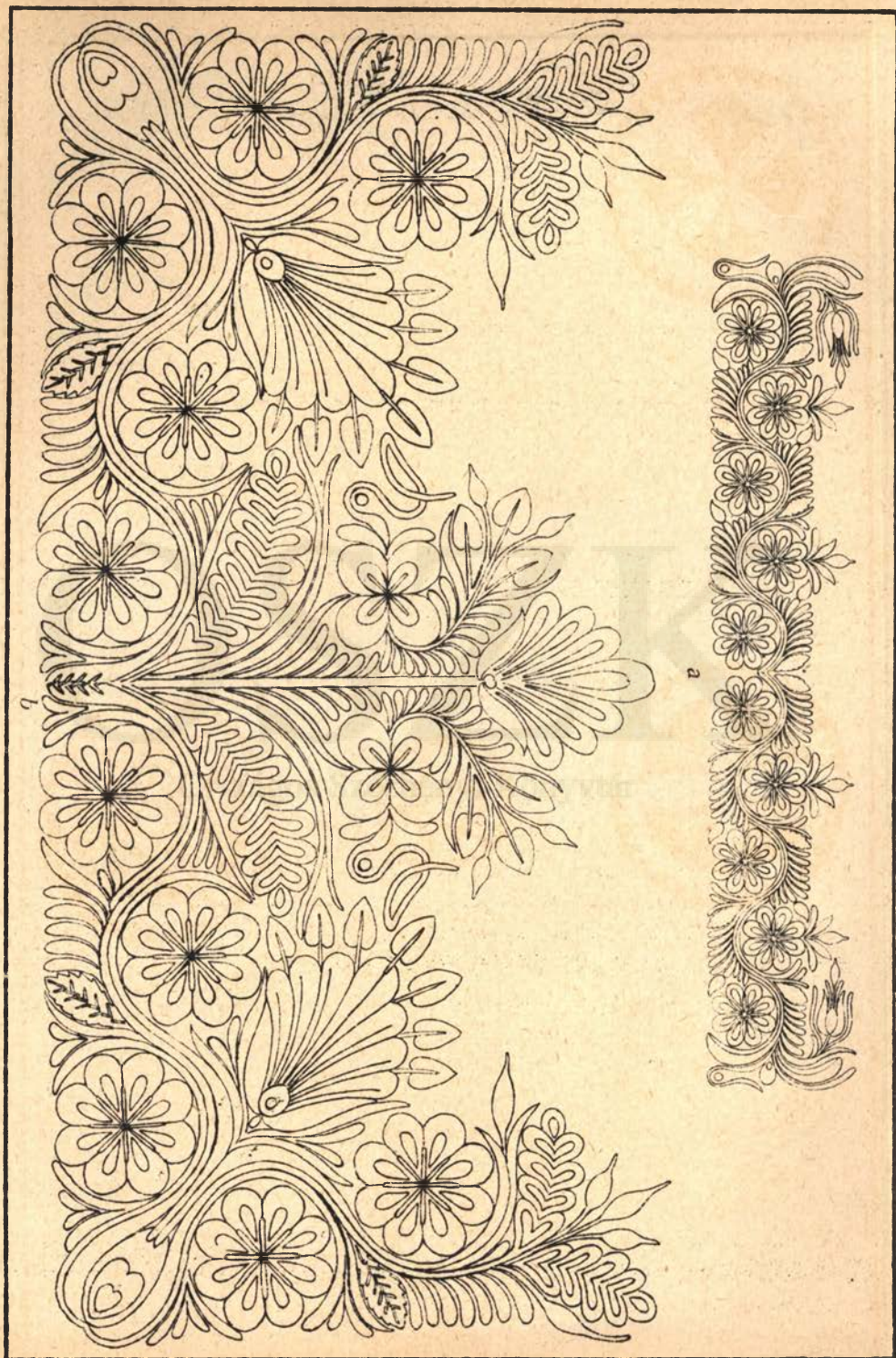
20. Aermelteile mit Applikation, Derecske.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

e

b

c

p

p

a

b

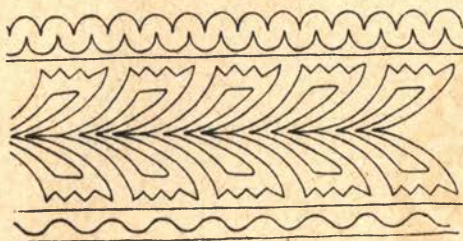
c

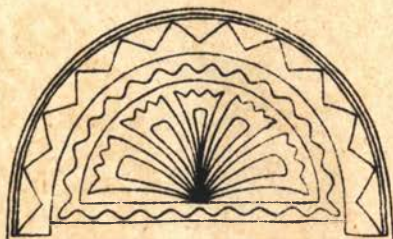
d

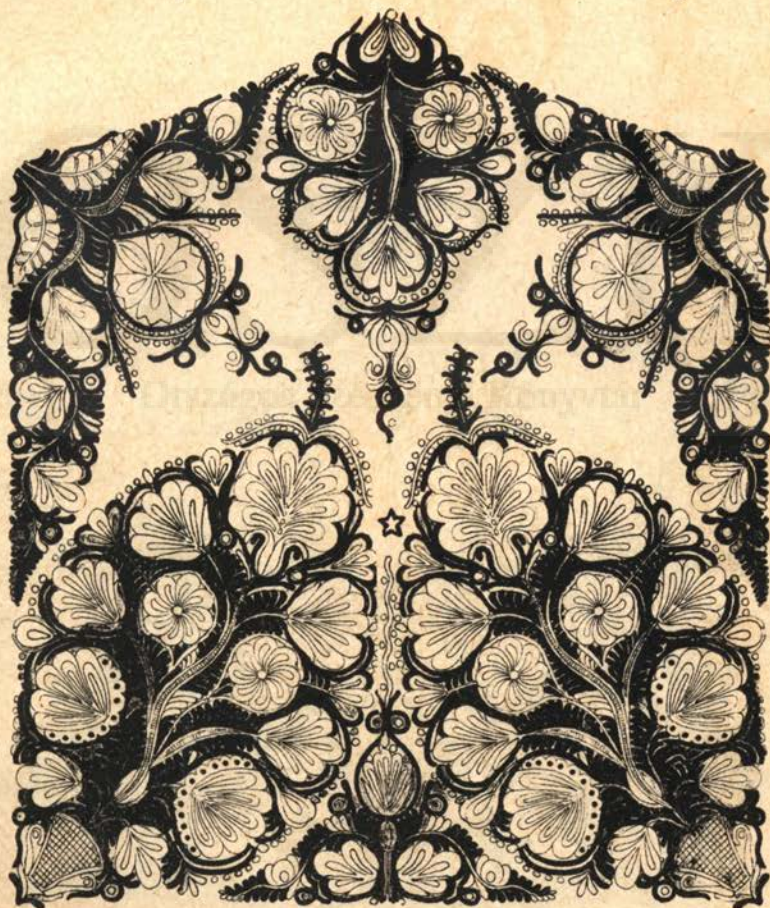
a

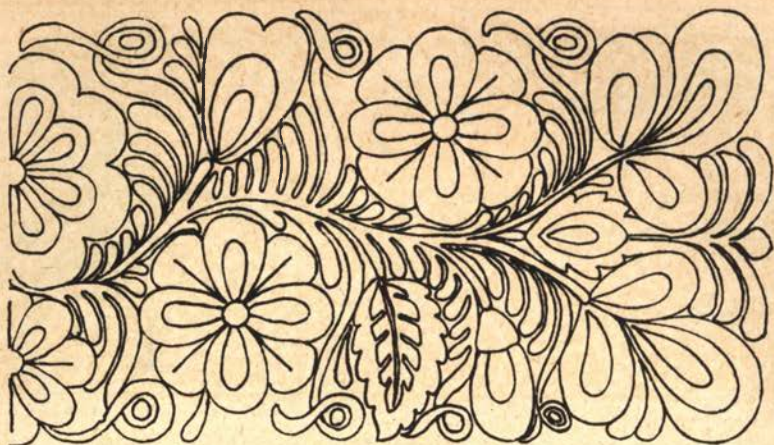
b

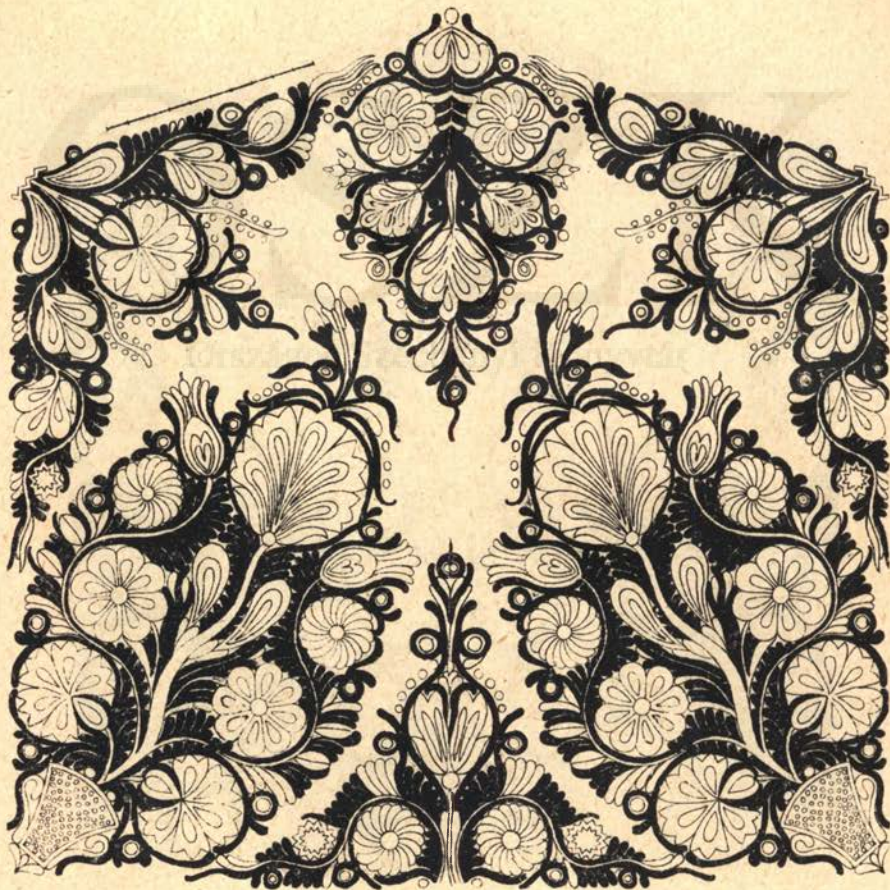
c

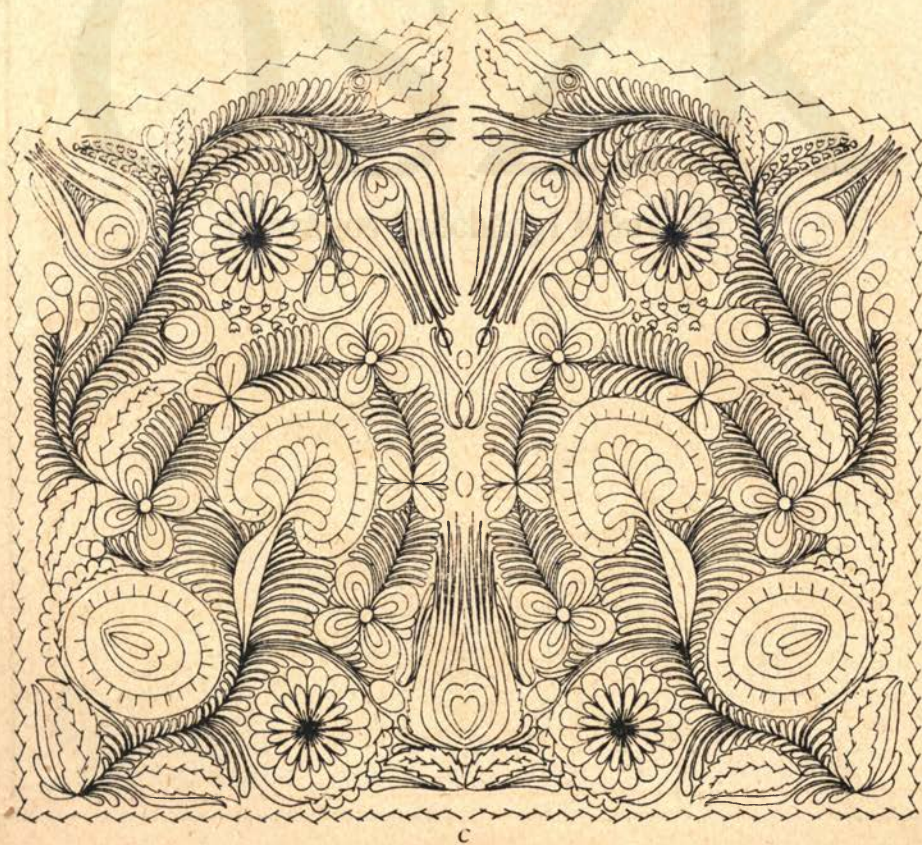
d

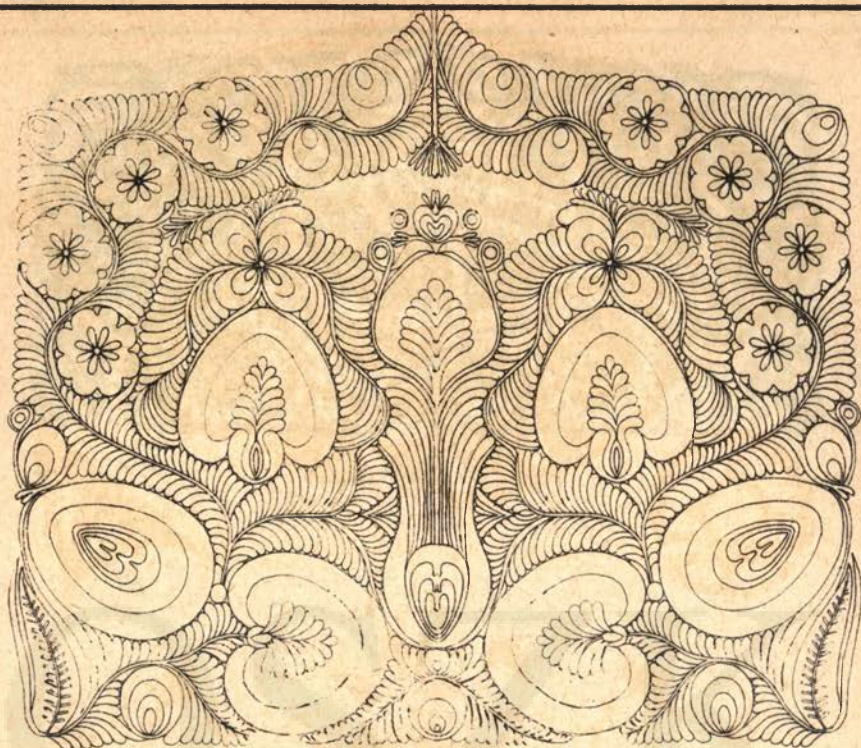

a

b

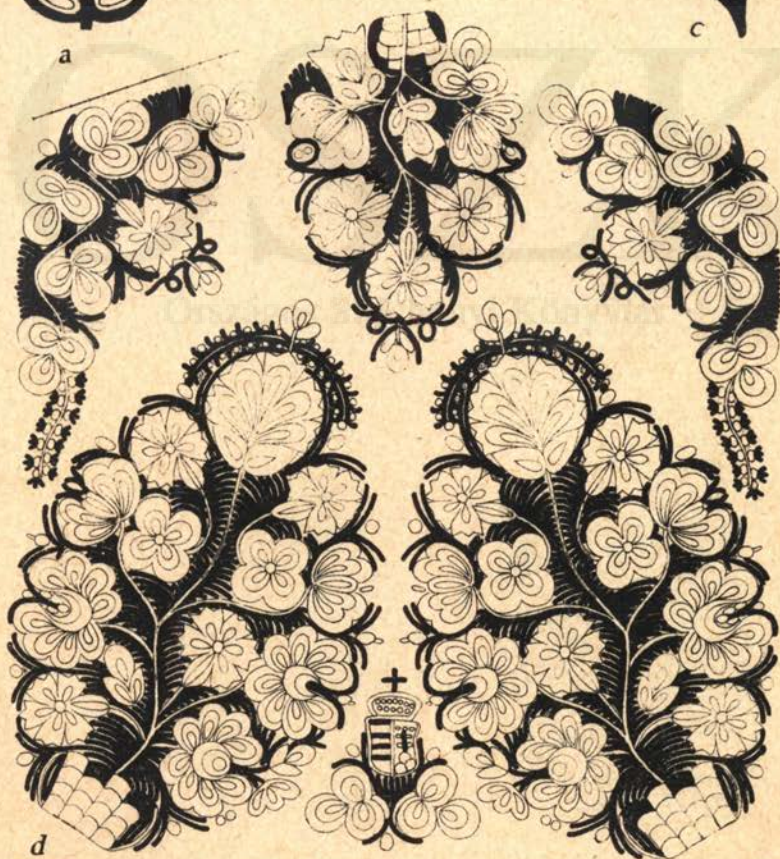

a

b

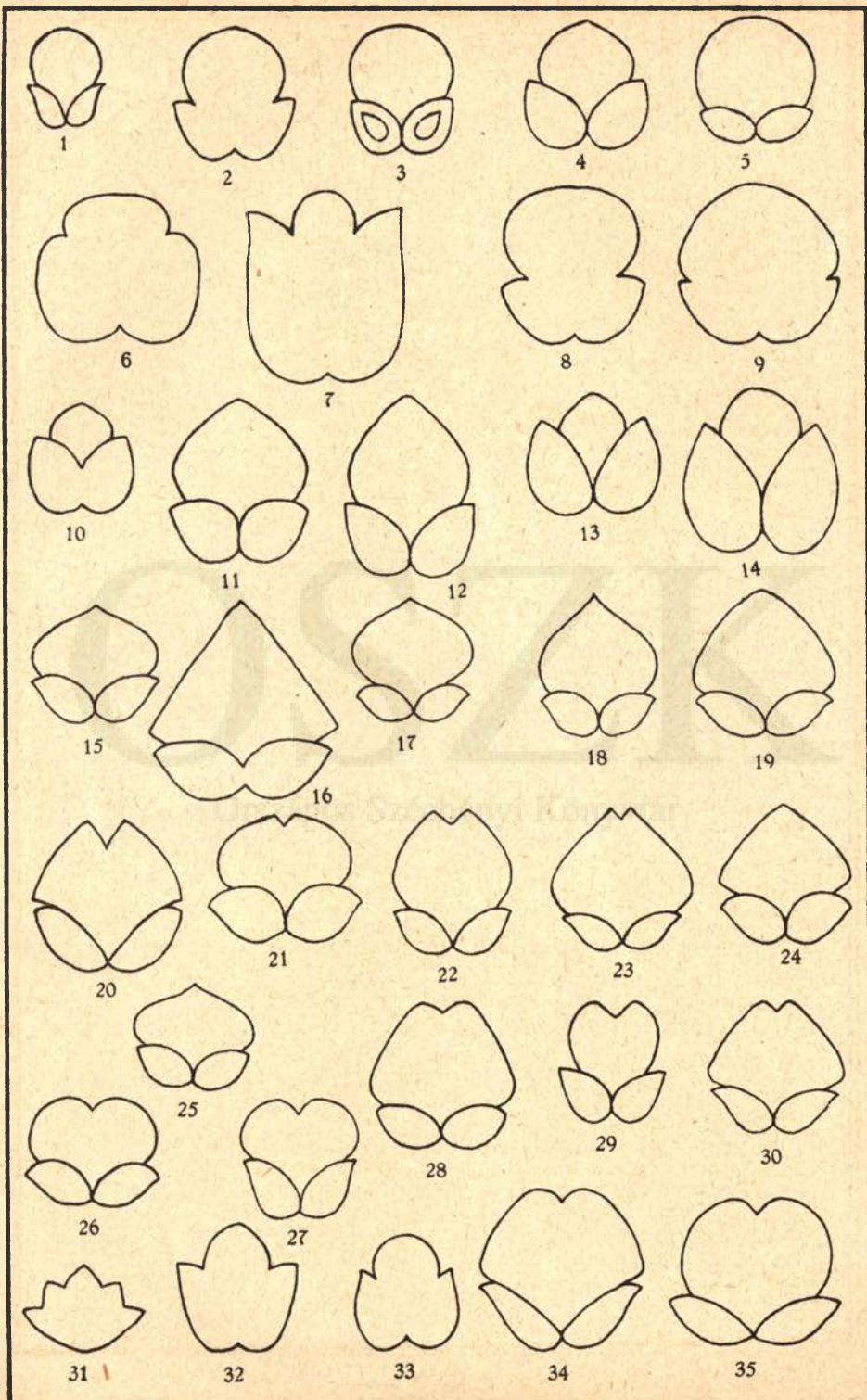

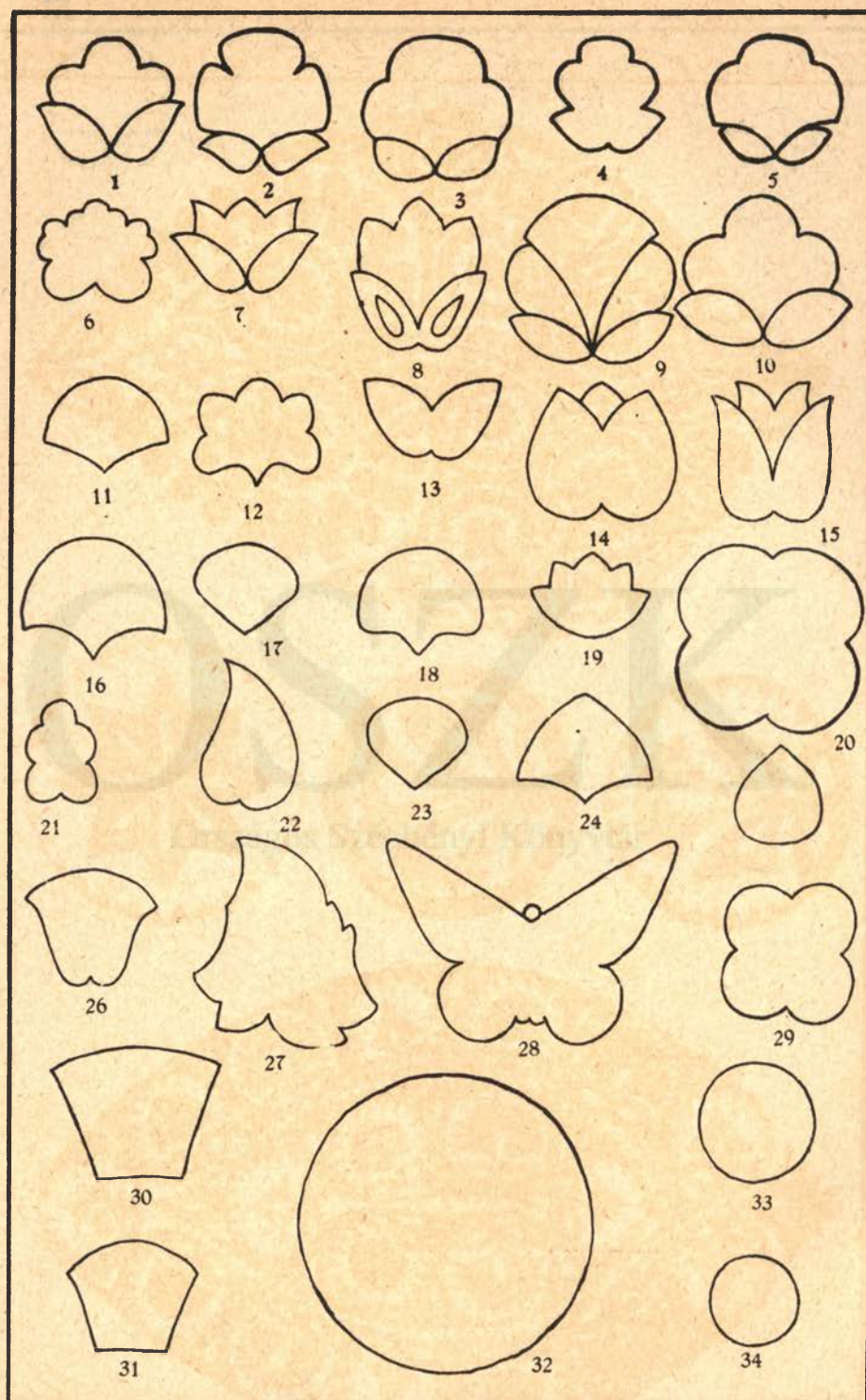
c

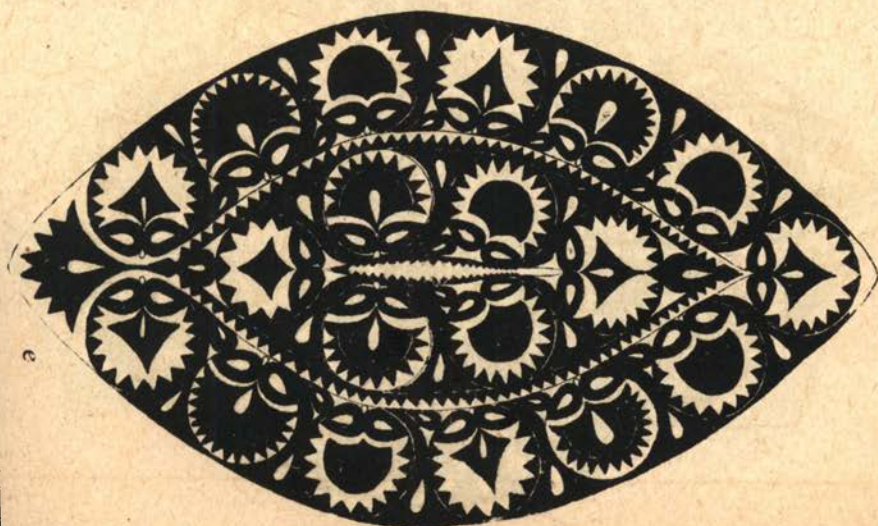

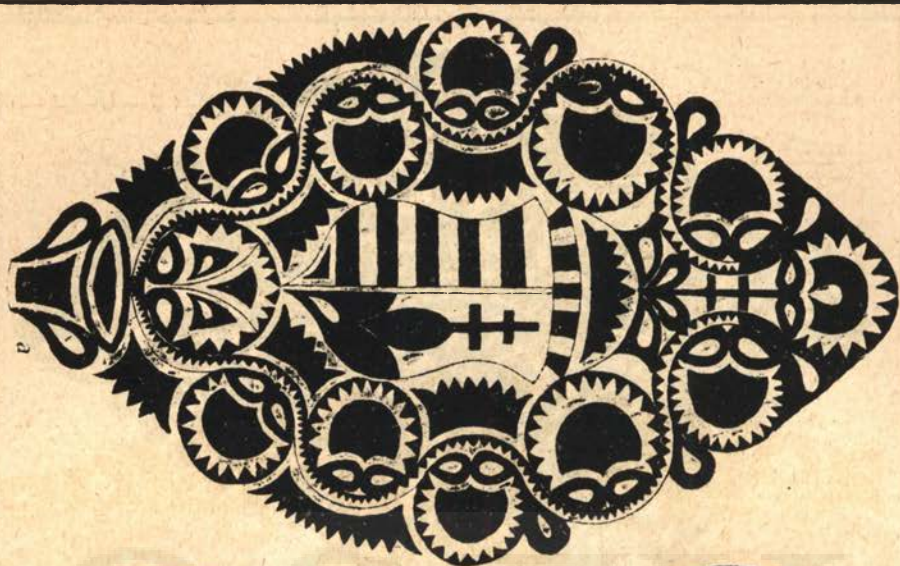
d

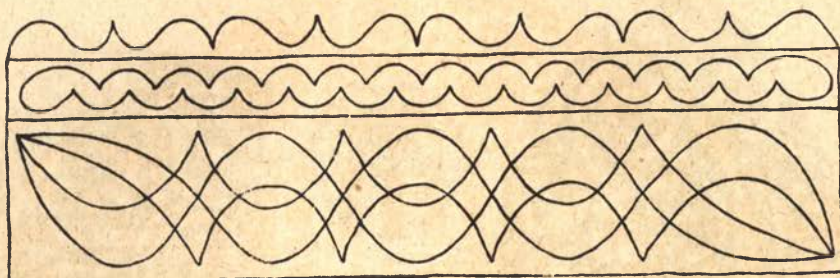

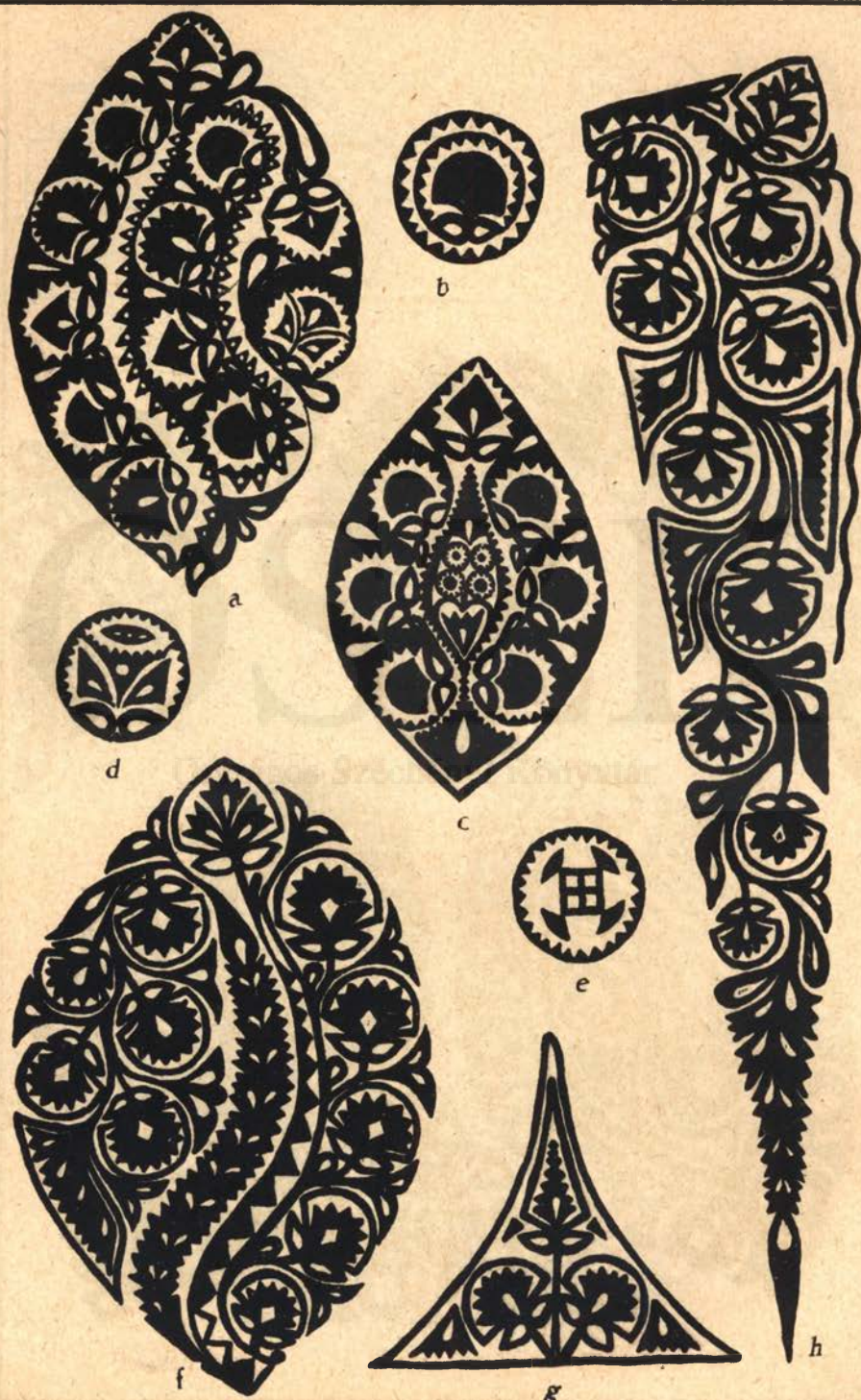

a

b

IV. A kun cifraszűr.

Amint az alföldi szűrt keletről a guba, úgy nyugatról a suba kezdte kiszorítani.

A Duna-Tisza közének tágas legelőin még a mult század első felében virágzó juhtenyésztés volt s a subának való fürtös szőrű magyar juhok bőréért a szűcsöknek nem kellett messze menniük. Ellenben a szűrposztóért a szűrszabók nagy földet jártak be. A XVII. század elején a kecskeméti szűrszabók Erdélyből a Szász-földről a szűrposztót csempészik, mivel nem kaptak a kivitelre engedélyt, mint a debreceni és váradi szűrszabók. Később pedig a duna-tiszaközi szűrszabók debreceni szűrszabóktól, a veszprémi, gyöngyösi, putnoki stb. csapóktól szerezték be a posztószükségletüket. Az előbbi a debreceni szűrszabók nyeresége terhelte, ez utóbbiak pedig rosszabb minőségűek voltak, így a szűrszabó mesterség nem tudott annyira felvirágozni, mint Debrecenben, hol az erdélyi fejedelmek kiváltságlevelei, vagy Veszprémben, hol a helybeli nagy csapóipar erre lehetőséget teremtettek.

A Duna—Tisza, Körös—Maros közén a mult században inkább a subaféléket, a szűcsipar termékeit hordta a nép és díszruháit is a szűcs csinálta. A szűrt ugyan mindenütt viselték, de inkább a szegényebb néposztály s a cifra suba mellett a cifraszűr nem tudott virágzásnak indulni.

A szűr története.

A Köröstől északra s a Tiszától keletre a Nagykinság volt az a hely, ahol a szűr legjobban virágzott. Már 130 évvel ezelőtt is azon panaszkodnak a debreceni szűrszabók, hogy a guba annyira elhatalmasodott az Alföld keleti felén, hogy a szűrszabó mesterség magában Debrecenben is nagyon alászállott. Azonban a Jász-Kunságon még mindig nagy kelete van a szűrnek, mert akkor még a guba itt nem terjedt el nagyon. Bár adataink vannak, hogy a guba a Nagykinságra (73. ábra) s a Jászinság északi oldalára is eljutott, a szűrnek azonban nem tudott ártani. Sőt azt mondhatjuk, hogy a szűr visszaszorította a gubát, s tulajdonképpen a mult század közepe volt a szűr virágzásának tetőpontja a Nagykinságon.

A kun szűr szabása csak annyiban tér el az ország többi szűrétől, hogy gallérja aránylag a legkisebb. A nyakas szűr Bihar

és Debrecen felől ugyan ide is megpróbálkozott behatolni, de mind a legutóbbi időkig nem tudott tért hódítani (74. ábra).

A kun szűrt nem is a formája, szabása, hanem a diszítése teszi külön típusú; mert míg a bihari szűrt az aprólékosan kidolgozott virágfoltok, a debreceni szűrt az oldalra összpontosított hatalmas aszajfolt, addig a kun szűrt a szélekre himzett fűzér vagy koszorú jellemzi. E tekintelben, sőt másban is, közeli rokonságban van a palóc szűrral.

A Nagykunság áltattenyésztésből, földművelésből élő városai-ban az iparnak nincs nagy multja. A török világ alatt, sőt azután

73. ábra. Kun férfi gubában 1820 tájáról. Nagykunság.
Bikessy után.

is majdnem egy évszázadig Debrecen látta el iparcikkkel ezt a környéket.

A Nagykunságon a szűrszabóipar a mult század elején kezdődött. A legelső adat kunhegyesi. 1816-ban egy idevaló fiú, Ágoston Mihály, Balázs Sámuel debreceni szűrszabóhoz szerződik inasnak 4 évre. Ezután már nemsokára megalakulnak az első céhek a Nagykunságon is (75. ábra).

Karcagon a legelső szűrszabó kenderesi Barabás István volt, akit 1823-ban yesz be a város szűrszabónak. Némelyek szerint Bé-

kés megyéből jött volna. Az ő tanítványa volt Györffy Ferenc, ak legényi éveit Debrecenben töltötte. A debreceni szűrszabó céh szegődtesi jegyzőkönyvében¹ 1842 ápr. 17-ről ugyanis fel van jegyezve, hogy „Vértesi Istvánné asszony bé szegődttette Kun Karlzagra való legényt Györffy Ferentzet. Egy esztendeig a fizetése 50 forint. Karátsonkor telik az ideje.”

Györffy Ferenc a következő évre is megmaradt Vértésiné műhelyében, erre az esztendőre már 70 forint fizetést kapott.

A karcagi céhiratok tanúsága szerint 1844-ben felszabadult s Karcagon céhes mesteremberré lett. Huszonöt évig, az 1869-ben bekövetkezett haláláig dolgozott s a nagykun szűr ornamentikája főleg az ő izlése és keze révén fejlődött azzá, ami volt a múlt század második felében. Felesége, Keszi Hajdú Klára, — szerző nagyanyja — 1909-ben hunyt el, ötöle tudjuk, hogy Györffy Ferenc azért ment Debrecenbe dolgozni, mert 1842—1844. között jött divatba Debrecenben a himzéssel cifrázott szűr s a himzést akarta elsajátítani. Két év alatt sikerült a himzést megtanulnia s 1844-től kezdve már nemcsak Debrecenben, hanem Karcagon is lehetett cifraszűrt rendelni. Vásárra azonban még több mint 20 évig nem volt szabad himzett szűrt vinni.

1844-ben a debreceni szűrszabó céhmester szegődtteti² Palcsesz Inre madarasi legényt 1 évre 30 forintért; 1856-ban pedig Borbély János, szintén debreceni szűrszabó, Zábráczky Ignác tiszafüredi, Borús János pedig Szabó László kisujszállási legényt³ fogadja fel.

Az itt említettek voltak a leg híresebb nagykunági szűrszabók. Bár a himzést Debrecenben tanulták vagy legalább is gyakorolták, mégis a debreceniszűrtől teljesen különböző himzésornamentikát teremtettek.

A nagykunági cifraszűr fénykora 1860-tól 1880-ig tartott. A himzett cifraszűr annyira általános lett, hogy e nélkül egyetlen legény sem mehetett esküvőre. A cifraszűr készítésének meg volt az anyagi feltétele is, mert ezidőjájt történtek a nagy ármentesítések és rengeteg termőföld szabadult fel, mely bőven ontotta az Isten áldását. A szűrszabó mesterség is nagyon rózsásnak mutatkozott és a

74. ábra. Kondás rátéldiszű szűrben. Békés.

¹ Déry Múzeum, Debrecen.

² U. ott.

³ U. ott.

fiatalság csak úgy tódult erre az iparágra. Sajnos, családniok kellett. A cifraszűr divatja nem tartott el még egy szűrszabó nemzedéket, a kezdetben jó napokat látott mesterek szegénységben és nyomorúságban haltak meg, ha nem néztek idejekorán más foglalkozás után.

Karcagon Györffy Ferenc, György Sándor és Nagy Pál voltak a Barabás tanítványai. Utánuk Szabó László volt jónevű szűrszabó. A 76. ábrán látható szűr az ő műhelyéből került ki. A fenti mesterek fiaikat szintén szűrszabónak nevelték. A fiatalabb generációból megemlíthetjük Györffy Ferencet és Istvánt, Szabó László, György Sándort, Nagy Józsefet, aki Kunmadarason lett szűrszabó, s mint utolsó hirmondó még ma is ott él, de már a mesterséggel

75. ábra. A szűrszabócéhek és szűr típusok elterjedése Magyarországon.

felhagyott. Mint kitűnő tervezőt és rajzolókat Dézsy Jánost említhetjük, akiktől egy gyönyörű mintakönyv maradt reánk (XXI–XLVIII. Tábla). Testvére, Dézsy Imre is szűrszabó volt, aki kísérletet tett a rátét meghonosítására, de nem nagy eredménnyel (XVII–XX. Tábla). Szép munkájáról emlegetik Gyöngyösi Sándort, Szabó Pált, akinek remekbe készült gallérját a Néprajzi Múzeum őrzi. (77. ábra. 27, 32 Tábla). Rajtuk kívül megemlíthetjük Virág Pétert, Kozák Lászlót, Federics Istvánt stb.

Kisújszálláson a legrégebb szűrszabó Szabó József volt, utána pedig T. Kiss Pál. Ezek még nem tudtak hímezni. Ez utóbbinak

volt a tanítványa Pardi József, aki Kisujszálláson a himzést meghonosította. Állítólag Aradon tanult hímezni s már a negyvenes évek végén Kisujszálláson is gyakorolta.

A leghiresebb szűrszabó Kisujszálláson Szabó László volt, utána Kiss Lajos, aki 1840 táján született. Mikor Kiss elkezdte a mesterséget 1866-ban, a virágkozás már nagyban divatozott. A fiatalabb szűrszabó nemzedékből Szabó Józsefet, Majláth Sándort, Szigeti Pált, Mészáros Lajost, Bakos Mátyást, Tapasztó Lukácsot, Tury Lajost soroljuk fel. A Szabók igen gazdag emberek voltak.

Kunmadarason a már említett Pálcsesz Imrén, Nagy Pálon és fián, Józsefen kívül Szél Mihályt, György Ferencet, Varga Lajost, Sebestyén Imrét, Boján Sándort, Széll Lajost, Dobár Sándort, Dö-

76. ábra. Cifraszűr, Karcag. $\frac{1}{16}$ -od nagyság.

A karcagi Nagykun Múzeum tulajdona.

ghey Miklóst említhetjük. Kunhegyesen egy Kiss nevű, továbbá Szombathelyi Imre, Kasza Imre, Dienes Lajos voltak jelesebb szűrszabók.

Turkevén Csizy Sándor, Erdélyi Károly stb. működtek.

Tiszafüreden a már említett Zábráczy Ignácon kívül Mészáros Istvánt, Szabó Istvánt és Molnár Lajost említhetjük.

Mezőtúron Szentpétery István igen jó mester volt.

Orosházán az utóbbi időben a Baranyai és Oskó testvérek működtek.

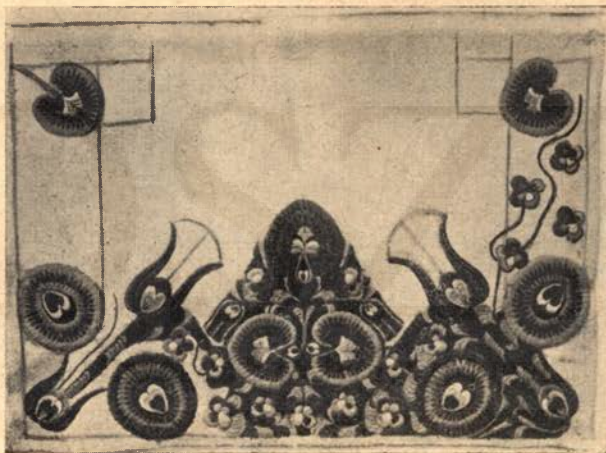
Mezőberényben Petrics Pál dolgozott.

A szarvasi tótság is felkapta a cifraszűrt és viselte, sőt elvértve még ma is hordja. Csak magában Szarvason két szűrszabó működik még ma is: Krsnyák Sámuel és fia, továbbá Darida Mihály. Az 1879 évi székesfehérvári országos kiállításon Áchim János békéscsabai szűrszabó állított ki egy szép cifraszűrt.¹ Ugy látszik, hogy a csabai tótság is kedvelte ezt a magyar ruhadarabot. (78 ábra.)

Arad megyében is elterjedt a bihari nyakas szűrforma, de hímzett díszítményei a Tisza—Körös közti szűrőkre emlékeztetnek. (79 ábra.)

Minél inkább közeledünk a Tiszához, a szűr annál egyszerűbb volt. Már Kunhegyesen, Törökszentmiklóson, Szolnokon, Szentesen, Vásárhelyen, Szegeden (80 ábra). távolról sem csináltak olyan szép cifraszűröket, mint a Nagykunszágon.

A legszebb körülményes cifraszűrök azonban Kisujszálláson készültek.

77. ábra. Cifraszűr gallérja. Karcag. N. M.

Szabó Pál műhelyéből, 1869,

Szolnokon a szűrszabók 1766-ban a szabókkal és szűcsökkel vannak egy céhben. Ekkori céhlevelük a szűrszabólegények kötelezettségét és jogait így állapítja meg: „Tartoznak minden nap 4 drb. vásári munkát tisztességesen letenni.

A szűrszabólegénynek, aki gazdájához esztendőre szegődik, szabad lészen maga számára tiz vég-

szűrt venni, és a gazdája kenyerén feldolgozni s árulva eladni.”³

A Duna—Tisza közéről a szűrszabó mesterség történetére csak Kecskemétről vannak adataink.³

Kecseméten a szűrszabó mesterség igen régi.

A XVIII. század során a szűr-posztót közösen veszik. 1813-ban 13 szűrszabó van Kecskeméten.

1820-ban úgy határoznak „a Szűr Szabó Mester Urak közt több ízben megesett hibák eránt, hogy Vásárban azok, kik teheteségbek, az Legényeiket kiállítják, más mester Társok kárával, az

¹ Vasárnapi Ujság, 1879. 377.

² Nemzeti Múzeum Levéltára.

³ A kecskeméti adatokat dr. Papp László úrnak a kecskeméti Múzeum őrének köszönhetem.

78. ábra. Egyszerűbb szűr. Tótkomlós, Békés m. $\frac{1}{14}$ -ed nagyság. N. M.
A felső szűr vállára tett szűrsallang más szűrhez tartozik.

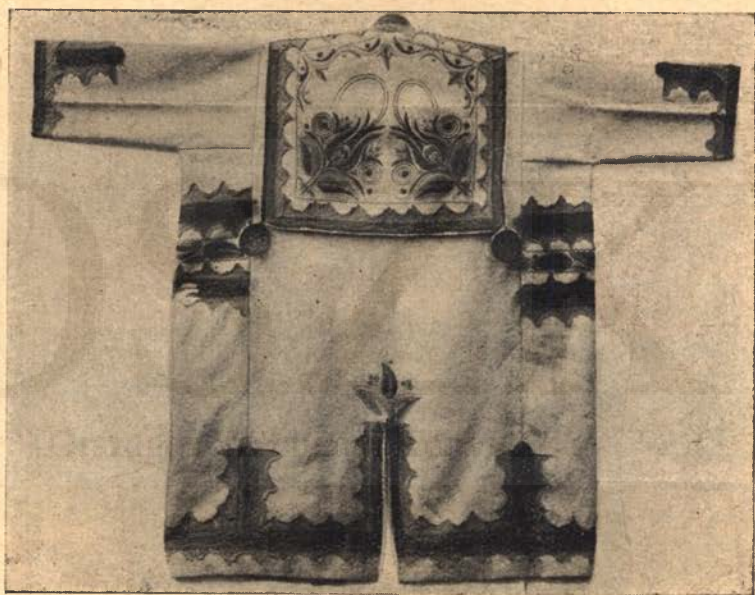
vevőket tsábitják, melyeknek eltávoztatására közönséges egygyezéből határozlatott, az a féle bűnök büntetési 1 flor.

„1825-ig a szűrszabók a *vékony szabókkal* közös céhben vannak. Ekkor kapják meg a szűrszabók az előző évben kibocsátott privilegiumokat.

„A vékonyaktól való elváláskor 27 szűrszabó van Kecskeméten, ezek közül 23 református., 2 róm. kath., 2 evangélikus. A mester csak egy inast tarthatott. 1828-ban Kovátsai István két inas tartására kért engedélyt, de elutasítja a céh a káros, sőt veszedelmes következmények miatt.

„A szűrszabó mesterség elsajátítására 3 inas és 3 legényévet kell szolgálni.

A remekelés rendszabálya 1830 táján ez volt :

79. ábra. Cifraszűr, Nagyzerénd, Arad m.
1/16-od nagyság. N. M.

„Egy remekelőnek kötelességiben áll ahoz megkívántató vég-szűrt a czé házánál vagy czé előtt annak módja szerint tsinossan felmérni, minden kérdéseket kikerülni, ennek végbe vitele után tartozik a czétül kiadott Remek szabáshoz hozzálátni. Mely ugyanis kétszer felolvastatik és figyelmezzzen reá, mert az többszöri oktató szó tölle megtagadódik. Mivel a kegyelmes privilegiumban ezen könyörületességet egyik tzikkely sem parancsolja, hanem hogy tökéletes Remekkel álljon elő. Az B. Szűr Szabó Czétül kiadott Remek szabások két darabból állók, u. m. egy Négy Szélben és egy három szélben. Az Négy széles légyen két sing három Punktum¹ hosszú-

¹ = fűrész.

ságú és egy három széleset két sing két Punktum hosszúságút. Az négy szélben szabottnak az Ujja hossza légyen 13 punctum, az Pálhája legyen alórul 10 punctum, az kartoldása pedig az aszajról vétetődik le: az gallér pedig köröszkül vágódjon, szélessége legyen 3 punctum, hossza 14 punctum.“

„Másodsor az három szélessnek Ujja legyen 13 punctum, kartoldása felürül öt punctum, alórul 3 punctum. Az Pálhája pedig 8 punctum alórul, az Gallér pedig legyen egy vágás, ennek hossza legyen 14 punctum és az vele vágott második Gallérbul legyen az három széles szürhöz kartoldás egész daraba.“¹

A szürt vagy „váltóba varrták“, azaz megrendelésre készítették, vagy „fogadott szür“ volt, azaz vásárban árúsították.

„1829-ban Veresmarti Mihályt 2 forintra bünteti a céh, mert „meszes, kevertes vagy földes“ szürt árult. Legénye azt vallja, hogy „az víz amelyben a Vég szürök ásztalódnak, igen fehér s nem a magavalóságában volt.“

Veresmarti uram nyilván csapófölddel fehérített veszprémi posztóból dolgozott.

A kecskeméti céhíratok a díszített szürre is több adatot tartalmaznak.

„1825-ben egy szür szabót azért büntetnek, mert a félegyházi vásárban három „szegett“ szürt kitelt a többi közé. Hiába mentegeti magát, hogy csak akkor vette elő ezeket, amikor jöttek a félegyházi lakosok, akiknek „váltóba“ varrta. 2 forintra büntetik.“

A cifraszürről egy 1853 évi határozat ezeket írja:

„Ezen vásárokon pedig mint Kecskemét, Nagykőrös, Félegyháza, Izsák, Szabadszállás, Fülöpszállás, és Kun Szent Miklós; nem fogunk semmi szín alatt más cifrázott munkát árulni, csak csupán a vállába egyes csipke, minden apró csipke és rózsza nélkül, az elejét posztóval bé nem szegve, az oldala minden csipke és Cifraszág nélkül, a Gallérja pedig minden csipke nélkül simán bé szegve, az ujja hajtóka nélkül s végre, de még a fehér szürbül készült Gubákat sinórral vagy más cifraszággal ellátva sem szabad a megnevezett vásárokon árulni, mert az már fogadottakhoz tartozik.

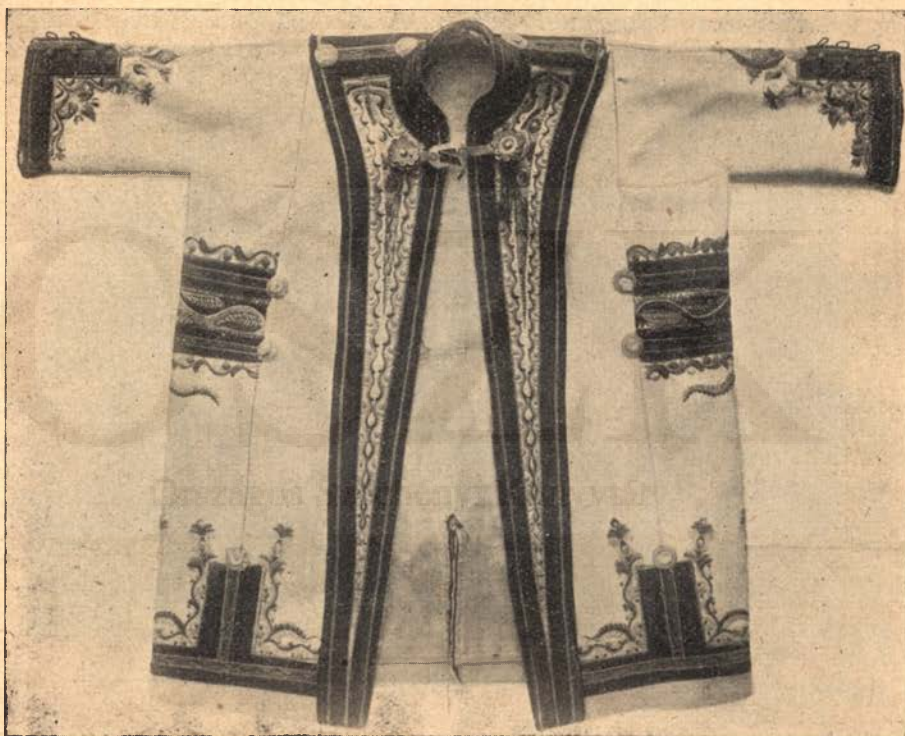

80. ábra. Szürös férfiak, Szeged.

¹ A céh jegyzőkönyvéből. dr. Papp László után.

De már ebben s a következő évben több szűrszabót megbüntelnek a határozat áthágása miatt. Így 1855-ben Cseh Zsigmondot, mert „csipkés oldalú” szűrt készített és árult.¹ 1857-ben büntetik utóljára a cifrázást. Ettől kezdve — úgy látszik — a cifrázást nem lehet többé eltiltani. A nép követelte s a céhnek meg kellett hajolnia a közóhaj előtt.

A Duna—Tiszaközi szűrszabóknak már csak a szűrposztó miatt is élénk összeköttetésük volt Veszprémmel s a Dunántúllal. Keresztes Ferenc kecskeméti lakos, aki Bóbis János szűrszabó mesternél inasi esztendeit kitöltötte, 1820-ban bővebb tanulás végett 7 esztendőt töltött Pesten, Veszprémben, Sopronban s Magyaróvárot.

81. ábra. Cifraszűr, Kiskunmajsa, Pest m. $\frac{1}{16}$ -od nagyság. N. M.

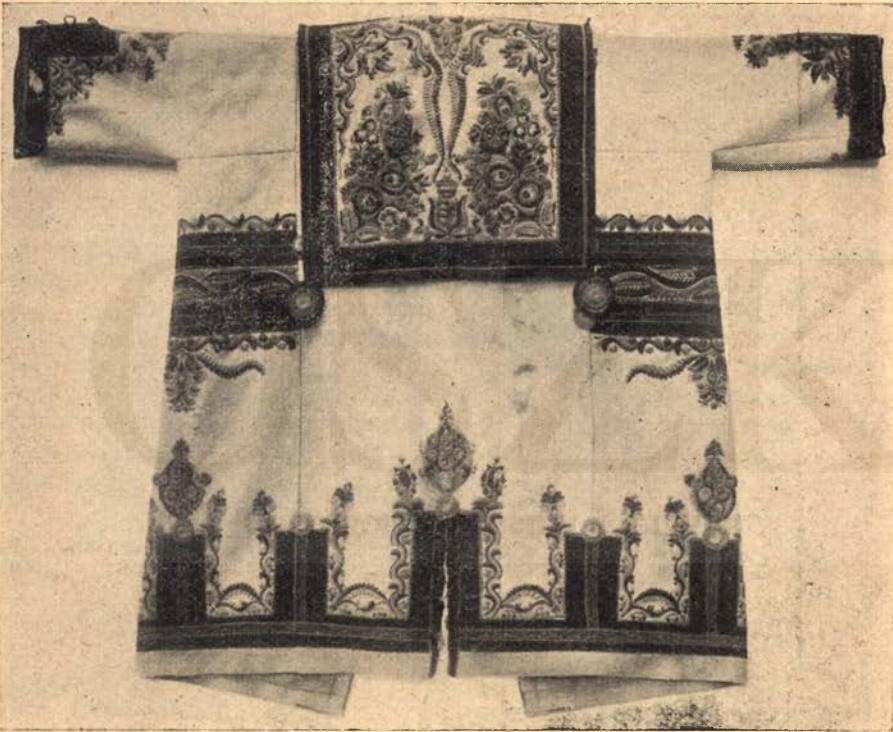
Magyary Károly még élő várpalotai szűrszabó is Kecskeméten Dékány József műhelyében hosszabb ideig dolgozott. A Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára egy régi szabadszállási cifraszűr darabjait őrzi, melyek azt mutatják, hogy az itteni cifraszűr a dunántúlival volt rokonságban. A Kiskunság déli részén viselt cifraszűr azonban már egészen tiszántúli jellegű, sőt már nyakas szűrt is viseltek a háború előtti évtizedekben (32 ábra). Ennek az az oka, hogy a kihalt helybeli szűrszabóság pótlására olyan helyekről költöztek be szűrsza-

¹ Dr Papp László adatai.

bók, ahol a mestersterség virágzott. Az újabb időkben például Biharból a Dunántúlra is vetődtek szűrszabók, ami az újabb dunántúli cífraszűrökön meg is látszik.

A debreceni szűrszabó céh legényszegődletési jegyzőkönyve szerint a múlt század első felében több nagykőrösi legényt is szegődtek a debreceni szűrszabók.

Kecskeméten, Nagykőrösön, Cegléden kívül nagyobb szűrszabóipar volt Szabadkán, hol 1763-ban; Baján, hol 1765-ben; Kaloocsán, hol már 1766-ban fennállott a céh. Kiskunhalason és Félgyházán is virágzó szűrszabóipar volt. Ez utóbbi helyen még ma sem szűnt meg.

82. ábra. Ugyanaz hátulról.

A Bácskában, Bánságban a galléros magyar szűrt kevésbé viselték. Az itt lakó rácok, sokacok, tótok, rutének oláhok-bolgárok inkább szűrkankót, szűrnadrágot, szűrkabátot viseltek.

A Bácskában és a Bánságban jobbra rác szűrszabók dolgoztak, kik a maguk szokása, izlése szerinti szűrruhákat készítettek s azokat másként díszítették, mint a magyarok. Némely vidéken a azonban a magyar ornamentika is hódított.

A Duna-Tisza közén a Bácskában az alábbi céheket ismerjük:¹ Kula 1816, Zombor 1817, Feketehegy, Futtak 1826; Szivác,

¹ Szádeczky Lajos: Iparfejlődés és a Czéhek története Magyarországon. Budapest, 1913. 8°

Ujpalánka 1827, Doroszló 1832, Kapusztina 1834, Ópalánka, Csonoplya 1840.

A bánsági városokban és mezővárosokban; Versec: 1817, Nagybecskerek, Magyarpécska, Rácpécska: 1818, Nagyikinda: 1819, Nagyszentmiklós: 1821, Vinga: 1835, Módos, Párkány: 1837, Temesvár, Lovrin: 1839, Óbesenyő: 1840, Perjámos: 1845, Hidegkút: 1846 években alakultak a szűrszabó céhek.

A Körös-Maros mellékén, magyar vidéken az alábbi szűrszabó céheket ismerjük: Makó, Nagylak, Palota, Földeák, Apátfalva 1815; Arad, 1817—1823, Szarvas 1817, Orosháza 1818, Hódmezővásárhely 1823, Szeged 1827, Békéscsaba 1830.²

A debreceni szűrszabó céh szegődítési jegyzőkönyve szerint Békés és Arad megyéből szintén sok legény jött ide dolgozni. Némelyik itt is ragadt, mint a Radovics, Federics stb. szerb hangzású nevek elárulják.

A szűr kiszabása.

Az erdélyi végszűr a mult század végén 28—30 sing hosszúságú és 1 sing szélességű volt. Ma már 26—28 singre szállott le. A sing, mint már említettük 63 cm. hosszúságú és 4 fertályra, vagy 8 félfertályra, illetőleg 16 fúrássra, 32 vonalra oszlik.

A végszűrők az erdélyi fejedelmek idejében még 36 sing hosszúságúak voltak. A szebeni, illetőleg nagydisznódi szűrposztó feldolgozás után nem sokat ment össze, de a csapófölddel fehérített, u. n. *meszes* szűrposztó, — mely Veszprémben, Gyöngyösön, Putnokon, Rozsnyón s egyebütt a Felföldön készült, — sokat össze-ment. Jól tudta ezt a nép is és mindig nagyobb szűrt vásárolt, mint amilyet a termele megkívánt.

Egy végszűrből három nagy, vagy négy kisebb szűr telik ki.

A szűr kiszabása Nagy József kunmadarasi szűrszabó szerint a következőképpen történik:

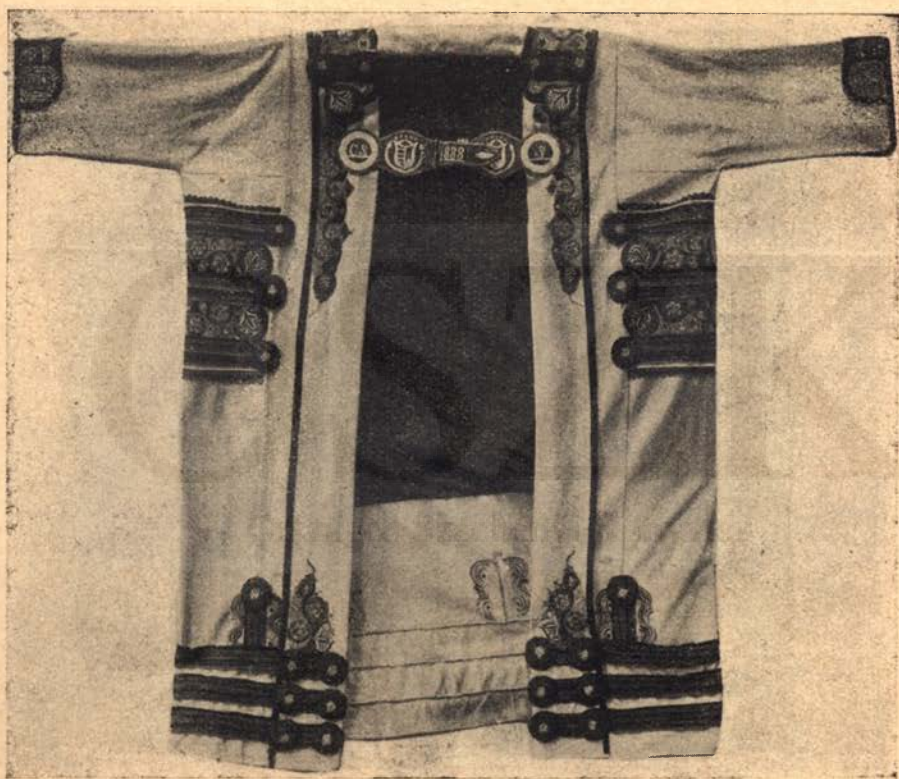
A szűr a jó széles és hosszú szabóasztalon végig terítik, és először leszabják a jó nagy és nehéz szűrszabó ollóval az ujjnak való részt a posztó végéből, melyben még benne van a csapó mesterjegye. Azért vágják innen, mert az ujj vége erős kopásnak van kitéve s szövéskor a csapó a posztót itt erősen leveri, tehát jóval vastagabb és ellenállóbb.

A nagy szűrök ujjja eredetileg 3 fertály hosszú s ugyanannyi széles. Esetleg a *hajtóka* felől egy fúrással keskenyebb s a hulladékot a másik szűr újjába kartoldásnak használják. A hajtóka egy 3 ujjnyi széles posztódarab, mely az ujj végét majdnem körül öleli. Jelenősége nincs, csak dísz. Csak a kun szűrökön divatozott. Régen míg a szűrvégek hosszabbak voltak, minden végből 4 szűr varrtak; kettő kartoldásos, kettő kartoldástalan volt. A régi öregek rojtosnak is hagyták az ujjat; ujabban mindig beszegik fekete vagy színes posztóba. A legnagyobb szűr a Kunságon is 2 sing és 2 fúrással hosszú, ezt nevezik *öreg szűrnek*. A végszűr egyik szeléből

² Szádeczky i. m. II. Kötet 242—342 l.

egy fúrásnyit levágtak és ez ment az alja alá, mert ez nem kopott, épügy, mint az ujjá vége. A szűrposztó ugyanis nemcsak a végén, hanem a szélein is *duplán volt verve*. A csapó ugyan nem azért csinálta erősnek a posztó széleit, hogy tovább tartson, hanem inkább azért, hogy amikor a kallóból kivette a széleinél fogva a rámára száradás végett szegekkel jól kifeszíthesse. A szűr száradás közben összement s ha gyengén volt verve a széle, el is szakadt a rámán.

A szűr bősége rendszeren 3 széles. (egy szél a végszűr szélességének fele, vagyis fél sing volt), vagy 3 fertályos ($=\frac{3}{4}$ sing) volt.

83. ábra. „Háromsoros“ karazsia cifraszűr. $\frac{1}{14}$ -ed nagyság.
Kunmadaras. N. M.

Mikor a szűr alját levágták, a szűrderekat kétszeresen hajtva közepén hosszában félbehajtották (tehát a posztó az asztalon négyszeresen feküdt) s most a hajtáson a felső posztót felvágták az első hajtásig, vagyis a vállig s a válltól pedig kétféle kivágták 5—5 fúrásra.

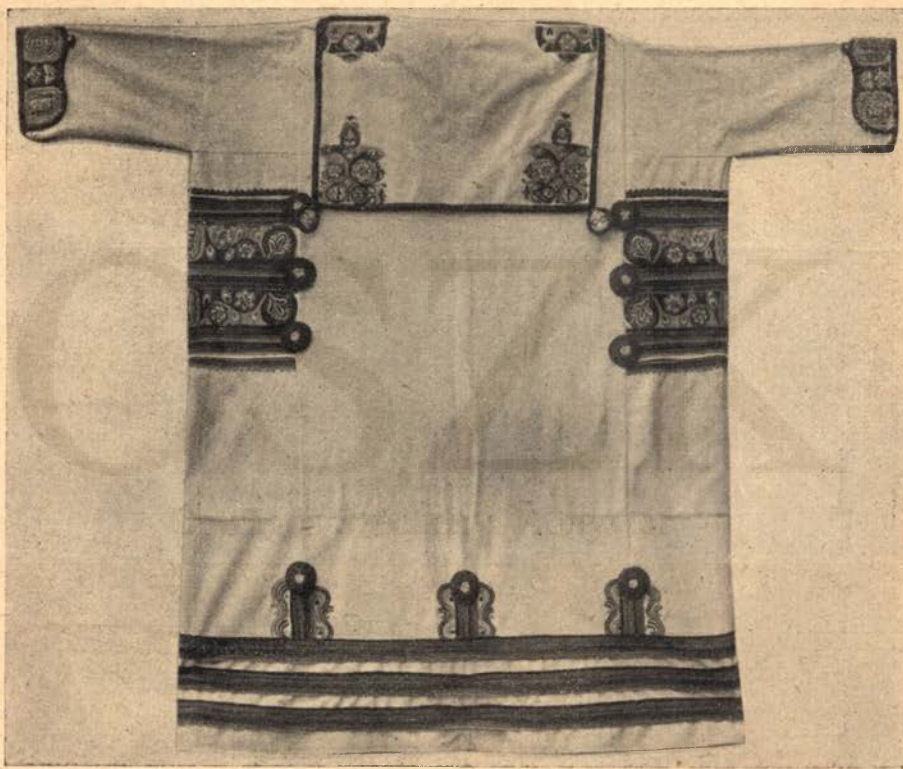
A pálha régebben egy fertályos hosszú, az aszaj pedig 3 fúrásos volt, most pedig 5—6 fúrásosak is vannak. Ezentúl az oldal következett „számítás szerint.” Ez azt jelenti, hogy a kellőbe

hajtott ujj + pálha + aszaj együttes hosszához akkora hosszú oldalt kellett leszabni, hogy mindez együtt véve olyan hosszú legyen, mint a szűr eleje vagy hátulja.

Ezután a szűrvégből 14 fűrés hosszúságú darabot gallérnak levágtak, ezt ismét kétfelé hajtották, közepén széjjelvágták s így lett két darab félsinges gallér. A gallér szélességét 2 fűréssal kisebbre vették, hogy a vállhoz *jobban hozzáálljon* összevarrás után, mert a derékbőség nagyobb volt. Ezt *rátartás*-nak nevezték.

A szabás után az összeállítás következett.

Legelőször az *oldalt toldották fel*, vagyis az oldalhoz toldották az aszajt, az aszajhoz a pálhát. A toldásokat színes fogazott szélű

84. ábra. Ugyanaz hátulról. $\frac{1}{14}$ -ed nagys.

posztócsikkokkal, u. n. *csipké*ekkel takarták el. A csipkét nem a széleinél, hanem a közepénél fogva varrták a szűrhez s a varrást sodrás takarta. A sodrás pontosan a szűrposztó összetoldása fölött volt végig és az volt a hivatása, hogy a csipkét takarja. A sodrást 3–4 féle színes gyapjúfonalból sodorták egy nagyobb *vasorsó*, vagy *kallantyú* segítségével.

A színes posztócsipkét régen kis ollóval csipkedték ki, később zegzugos élű *csipkevágó* vassal vágták, még pedig úgy, hogy a posztót több rétegbe hajtva egyszerre ütötték át a vassal, hogy egy

ütésre minél hosszabb csipkét nyerjenek.

Ha kartoldásos volt az ujj, akkor azt szintén *feltölték* s az alsó végét *beszegezték*.

Ezután jött az *állítás*, vagyis az oldal az ujjal összetüdződött, azután *kifordítódott* s készen volt az oldal. *Tüdzés*-nek nevezik azt az öltésmódot, amikor a két posztószélét egymásra fektetik s a vágás mentén, a széleken átöltlenek és vissza öltlenek — — — — —. Az öltés a vágással párhuzamosan halad. Másik összetoldó öltés az *agyonvarrás*, Ennél az egymásra fektetett két posztó szélét a vágásra keresztesz irányban átöltik ————— úgy, hogy a cérna minden öltésnél átöleli a két posztó szélét. Az agyonvarrás a Kunságon ujjabb, mintegy 50—60 éves öltésmód.

85. ábra. Körülkoszorús karazsia cifraszűr. $\frac{1}{18}$ -ad nagyság.
Karcag. N. M.

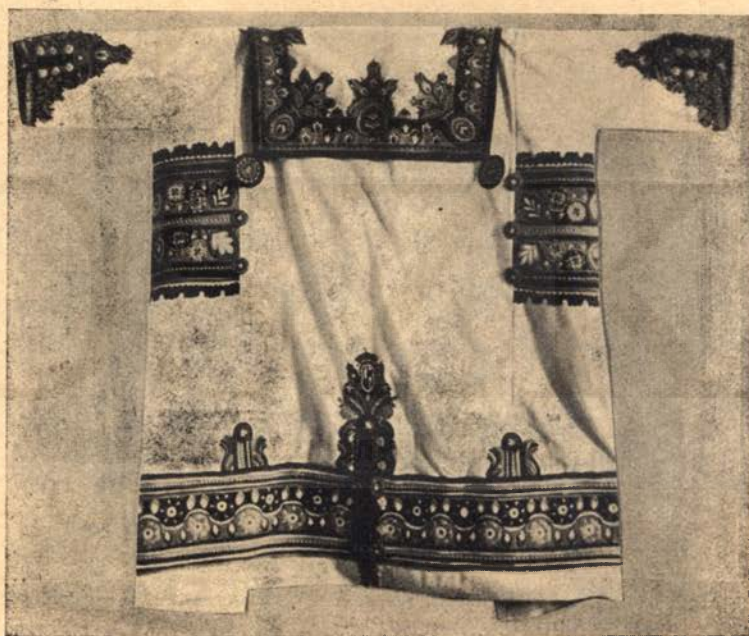
Mikor az állítással készen volt a szűrszabó, a *derekazáshoz* fogott. „A kifordított ujj a *derekában* (= vállban) meghajtott szűrbe *bedugódott* s fonákáról a két ujj és oldal *befogódott*”, azaz hozzátarta a szűrszabó az oldalrészeket az egyetlen darabból szabott elülső és hátulsó részhez. Mindez agyonvarrással történt. Mikor készen volt, a szűrt színére kifordították.

Ezután jött az „*aljzás*”. A szabáskor a végszűr oldaláról *levetődött* keskeny posztócsík, az *alj* hozzátoldódott a szűr aljához, s a toldást itt is csipke és sodrás takarta, illetőleg fogta le, mint az aszaj szélein.

A csipkék szélessége azok számától függött. Egyes csipkét csak

ujabban, a varrógép korszakában használnak, régebben több csipkét alkalmaztak egymás felett. Legszelesebb a legalsó, legkeskenyebb a legfelső. Általában úgy alkalmazták a különböző színű csipkéket egymás felett, hogy minden csipke $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ cm-el volt keskenyebb, mint az alatta levő. Így aztán mindegyiknek a színe érvényesült. A csipkéket *négyes*, *hatos*, *nyolcas* névvel jelölték aszerint, hogy 2-3-4 egymásra fektetett különböző színű posztóból jöttek létre. A csipkéket mindig sodrás fogta le, illetőleg a sodrással együtt varrták az összetoldott szűrposztóhoz. Hogy a csipke és a sodrás a vócból hogyan fejlődött, azt a második fejezetben, a szűrornamentika eredeténél tárgyaltuk.

A leggyakoribb csipke fűrészcs. Másik az *almás*. Ez kb. 1 cm. átmérőjű félkörökből alakul, formája ez: A harmadik csip-

86. ábra. Ugyanaz hátulról.

kefaj a koronás. Ennek formája a XXXI. Tábla felső aszajának a szélén látható. Mindezek negativumait is használták csipkének.

Az aljazás után a beszegés következett, ez alatt a széleknek fekete, vagy színes posztóval való körülszegését értették. Régen a szűrposztót csak magába szegték és fehérségét semmi szegés vagy himzés nem zavarta. Ez azonban már a hetvenes években elmúlt. Kezdetben az elejt csak félig szegték fekete posztóval, a gallért azonban teljesen körülszegték. Ezek voltak azok a tiltott „szegett szűrök”, a cifraszűr bátortalan előhírnökei. Később az elejt is végig szegték s a szegés alá keskeny piros *cikulát* fogattak. Majd a cikulát kicsipkézték. De itt sem állottak meg, a fekete szegés alá két,

egy piros és egy zöld cikulát fogattak. Ezután jött divatba a négyes, majd a hatos, azután a nyolcas csipke a sodrással és a bojtok a csipkék végein.

A bojt a szűrnek régi ékessége. Már Prágai András is emlegeti 1628-ban a „Fejedelmek serkentő órája” című könyvében, hogy „Az nemessek czimere boylos szuerre változnék.” A bojtot a himzéskor elhullott apró színes gyapjufonalakból kötötték s félgömb idomúak voltak. A bojtot később gyapjufonalból korongocskák, a galambkosarak váltották fel. A galambkosarat rendszeren a szűrszabóné horgolta, vagy gombkötőnél rendelte a szűrszabó. A galambkosár 4—5 cm. átmérőjű korong volt és pedig három színben készült.¹ A színek megegyeztek a csipkén, szűrön, vagy a díszítésén uralkodó három főszínnel. A galambkosár külső színe olyan volt, mint a szegés, a középső rendszeren olyan, mint a szűrposztó, a belső pedig mint a himzés színe.

Debrecenben a gombkötőkkel nagy, 6—8 cm. átmérőjű galambkosarat is kötettek igen vastag pamutzzsinórból. Ezek 1—2 cm vastagok voltak. *Komlórózsá-*nak nevezték; ha gyapjufonalhulladékból csinálták, *harasztrózsá-*nak hívták.

A szűrnek elengedhetetlen tartozéka a gallér sarkain levő két korongocska, a csücskő. Ennek eredeti rendeltetése az, hogy esős időben a két csücskőt valami fonallal összekötik s a gallér csuklyává alakul s védi a fejet. A csücskő 6—10 cm. átmérőjű szűrposztó korongocska s a gallér szegése szerint ezt is körülszegi a szűrszabó. Régen azonban nem így készítették, hanem félfurás szélességű szűrposztót kis, kemény koronggá göngyölítettek, át- meg átvartták, aztán az alját és széléit a gallér szegése szerint körül szegték, a teteje (= külső oldala) azonban borítatlanul maradt és itt késsel egyenesre nyesték. Később különböző színű posztóból göngyölítették fel a csücskőt s keresztlmetszete tarka színű lett. Aztán egy nagyobb tarka korongocska köré kisebb tarka korongocskákat kötöltek s az egészet ismét körül göngyölítették színes posztóval s összevarrták, beszegték

87. ábra. Férfi szűrben.
Püspökladány, Hajdu m.

1 L. Györfly: Magyar Népművészet XI.: Nagykun szűrhimzések. 12 tábla.

s késsel a felsőrészét simára vágták. Ez volt a *gerizdes* vagy *fok-hagymás* csücskő. Utóbbi nevét onnan nyerte, hogy metszete a fok-hagyma keresztmetszetéhez hasonlított. A *rizskásás csücskő* hullámvonalak közé foglalt kis posztódarabkákból készült.¹ A posztóból csavart csücskők készítésénél arra törekedett a szűrszabó, hogy az mentől keményebb legyen, „hogy szeles időben kiverje a paraszt szemét!” A szél ugyanis telkapta, lobogtatta a szűr gallérját s a csücskő bizony nem nézte, hogy hova ütött.

A szegést, csipkét kezdetben színes posztóból készítették. Mivel a csipke hamar *koszlott*, később vékony nemezt alkalmaztak a posztó helyett. Ma is nemezt használnak posztódiszűl, melyet Brünnből hoztatnak.

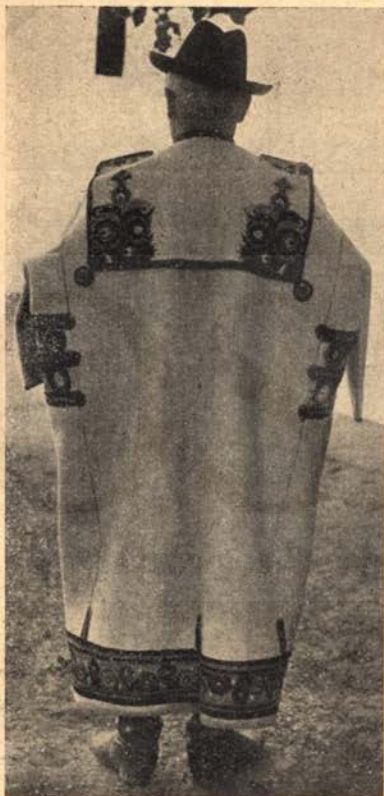
A szűrt régen egyáltalán nem bélelték, a 90-es évek óta azonban béléssel látják el körülbelül csipőtáig. Bélésül a Nagykurságon *kalmuk* nevű anyagot használtak. Zöld, piros nemezzel vagy posztóval is béleltek szűröket.

A Nagykurságon az ország más vidékeitől eltérőleg finomabb anyagból, az u. n. *karazsiaposztó*-ból is csináltak cifraszűröket (83—86. ábra). A karazsiaposztót bárány gyapjából, vagy merino juh gyapjából készítették. Csinálták erdélyi szászok is, de szűrszabóink Morvaországból is hozatták. A karazsia szűr leginkább Kunmadarason volt divat. Elvértve Karcagon is készítették.

A nyakas szűr a 70-es évek táján a Kurságra is eljutott, de nem tudott gyökeret verni. Leginkább hajdusági és bihari szűrszabók próbáltak vele szerencsét. A kursági szűrszabók közül csak alig egy-kettő tudta kiszabni.

A Nagykurságon a szűrök összefogására gyönyörű csaltos szij-

jakat használtak. Ezeket helybeli szíjjártók készítették. A 3 ujjnyi vagy tenyérynyi béllelt piros vagy fekete szíjjakat a szíjjártók pávatoll csévéjéből hasított szíronnyal gyönyörűen kihimezték (83. ábra). A szíjjat két korongjánál fogva varrták a cifraszűrre a mell táján. A korongok alól néha díszes sallangok csüngöttek le a szűr elejére, olykor pedig szíj vagy zsinór átvetők indultak innen a vállon át a hátra.²

88. ábra. Ugyanaz hátulról.

¹ L. Györffy : Nagykun szűrhimzések, 11. tábla a, b.

² L. Bátky—Viski—Györffy : Magyar Népművészet 126 l.

A Kunságon és környékén körülbelül a 60-as évekig viselte a nép a *szürdölmányt* vagy *szürkankót* is. A kankó legtöbbször Szent-Hódmezővásárhely vidékén maradt meg. Itt még e század első éveiben is lehetett látni szegény embereken. Ma már csak a fekete-körösvölgyi magyarságnál s a bihari oláhságnál találjuk meg (8, 27. 28. ábra).

A szürkankón kívül szürnadrágot is viselt a szegényebb néposztály. Ez vagy olyan volt, mint az u. n. ellenzős magyar nadrág, vagy pantalló szerű, u. n. *rajthúzli*, mely oldalán a csipőtől egészen az aljáig végig gombos volt. Lapos, sárgarézgombok voltak rajta. A szürnadrág szintén a 60-as években veszett ki. A rajthúzli valamivel tovább élt. Ez utóbbit paraszt ember nem viselte, csak pandurkerülő-csősz-juhász-féle emberek.

Az 1780. évi árszabás Karcagon az alábbi szűrszabó készítményeket említi:

Öreg szűr, 5 punctumos	2	Fr. 55	dr.
" " 4	2	" 50	"
" " 3	2	" 25	"
" " két singgel	2	" —	"
" " hatos	1	" 60	"
" " hetes	1	" 50	"
" " nyolcas	1	" 30	"
Fertályos kankó	1	" 25	"
Felfertályos kankó	1	" 20	"
Egy singes és egy fert.	1	" 25	"
Furás hijján singes	1	" —	"
Félfertály hijján singes	—	" 90	"
Gyermeknek való kankó	—	" 85	"

Az árszabás Szabó József tiszaföldvári szűrszabót említi.

A kunsági szűrszabók a szűrruhákön kívül egyéb használati tárgyakat is készítettek.

Legkedveltebb dolog volt a harisnyakötő. (XXVII. Tábla b, c.) Ezt legények rendelték leányok részére. Körülbelül 2 ujjnyi széles, 25—30 cm. hosszú, színes posztóval beszegett gyönyörűen kihímzett szűrposztócsík volt ez, melynek két vége le volt kerekítve, s színesgaland volt hozzávarrva. Ezeknél fogva kötötték össze.¹

Készítettek nagy leányok számára szépen hímzett bojtos labdákat is. A labda 8 cikkelyből (gömbháromszögből) állott s az egyes cikkek piros vóccal voltak összevarrva. Ahol a háromszögek találkoztak, oda bojtot varrt a szűrszabó.

Iskolás gyermekek számára díszesen hímzett *könyvesbakót* (tarisnyát) készítettek fehér, vagy még inkább fekete szűrposztóból. Legények számára pedig nyeregtakarót hímeztek (XLVII. Tábla, b.) Az asszonyok számára gyönyörű papucsokat, topánkákat. Ezeket vagy maguk varrták össze, vagy átadták cipészeknek, akik annak rendje-módja szerint elkészítették (XXX a. XXXVII a, XLII a, XLVI a. Tábla.)

¹ Lásd: Györffy: Nagy-kún szűrhimzések 15 tábla a, c.

Ezenkívül szűrposztóból borolva- fésű-¹ kefe- gyufatartót² varrtak s ezeket is kihímezték épúgy, mint a saját használatukra készített tűspárnát, s a szűrvarráskor használt súlyt, a kavicsal töltött szűrzacskót, a *miskát*³ (XXVIII a. XXXIII a, XL, XLI. 2. XLV. 1. Tábla.)

A szűr díszítése.

A szűrt kiszabás után összevarrás előtt *virágozták*.

A szűrszabó a „himzés” szót nem használja, ő mindig csak *virágoz*, a himzést *virágzásnak* mondja.

Himző anyagnak színes gyapjufonalat használtak, pamutot soha. A gyapjufonalat *haraszt*-nak nevezték. Ez a fonal durvább, az u. n. északi fonal volt. A nyolcvanas évektől kezdve finomabb merino gyapjuból font u. n. *berlinerrel* hímezték, ma is ezzel dolgoznak. A haraszt 6 szálból volt sodorva, s mielőtt a szűrszabó a himzéshez fogott volna, kétfelé fosztotta s tulajdonképpen 3 szállal himzett.

Himzéshez nem használt háromélű tűt, mint a szűcs, hanem egy kisebbfajta zsákvarrótűt. Gyűszűje feneketlen, u. n. *szabógyűszű* volt, melyet a jobbkez középső ujjára húzott.

A szűrszabó sohasem rajzolta elő a szűrposztóra a virágot, mint a szűcs, hanem csak a főbb irányvonalat. A szűrposztóra nem is lehetett volna rajzolni. A fő irányvonalak meghúzásához egy vastagabb, u. n. *ácsplajbászt* használt, régebben *mogyorófaszenet*. A mogyoró vékony ágai! 8—10 cm. hosszúságúra elfűrészelte, ceruzavastagságúra elhasogatta, azután fazékba rakta, melynek fedelét sárral letapasztotta. Most a fazekat bedugta tüzes kemencébe, hol másnapra a mogyorófacskák elszenesedtek.

A főbb virágelemek számára kartonpapírból készült *formákat* használt. Himzés előtt a szénnel vagy plajbásszal néha a szűrposztón megjelölte a himzésfolt határait, de erre nem is volt nagy szüksége. Fontosabb volt a kompozíció tengelye. Ha ezt meghúzta, felrakta a sablonokat s a ceruzával körülkonturozta. Így a főbb virágok helye meg volt szabva s a himzéshez foghatott (77. ábra).

Legelőször a *bokorvirág* tengelyét, a vékony szárát hímezte ki piros fonallal, ezután az elágazó mellékszárakat. A szárak után a virágok következtek. Előbb a virág közepét hímezte ki, azután fokozatosan kilyebb-kilyebb haladt. Ha a virágok megvoltak, a *levelezéshez* fogott. A levelek lehetőleg egyforma szélesek voltak s a szűrszabó a szártól hajlítva vezette a díszítmény széléig, vagy a viráig. Az utolsó levél ráhajlott a virágra. Rózsákban az öltés sugarasan haladt. Bimbókban is a bimbók hegyétől kezdődőleg. Amíg a levelek egy irányba haladtak, az öltések is mind egy irányúak voltak, azonban mindig ferdék voltak a levél tengelyére. Levelet tehát a tengely irányában, vagy erre keresztben sohasem hímezték.

¹ U. ott 14 tábla.

² U. ott 17. tábla 4. sz.

³ U. ott 25. Tábla 2, sz.

Az öltéselemekről később lesz szó,

A szűrszabó egyszeres fonállal himzett, melyből nem fűzött tulságosan hosszút a tűbe. Mivel a gyapjufonál vége pamatos, nehéz volna sodrás nélkül tűbe fűzni. A szűrszabó tehát megso-dorta a fonal végét mindaddig, míg az magától visszasodródva hurkot nem vetett, ekkor már könnyen befűzhetette. Szűrszabólegények virtusa volt a gyapjúfonalat hátratett kézzel, egyetlen mozdulattal a hátuk mögött befűzni.

A szűr összevarrása fehér vagy fekete kender cérnával történt. A fekete cérnát *kék*-nek nevezték. A cérna a műhely asztal fölött lógó rudacsán a *gazsi*-n volt pamatokban. A gyapjúfonalat gombolyagban tartották a *műhely-asztalon*. A gyapjúfonalat *matring*-okban vásárolták és eleinte kézen, később *gombolyítóról* gombolyították le. Ez a munka az asszony vagy a gyerekek dolga volt.

A himzés vagy varrás alatt levő munkát a *miska* húzta le. Ez egy kavicsal, homokkal töltött lapos palack alakú szűrzacskó volt, melynek felső vékonyabb végébe egy horog volt varrva. Ezzel akasztották a szűrbe, hogy azt lefelé húzza. Többnyire szépen kihímezték.

Volt egy másik, a gerendáról posztószélen csüngő horog is, mely ellenkezőleg, felfelé tartotta a szűrt különösen gépen való varrásnál. Ezt is *miskának* hívták. A szűrszabó a műhelyasztal mellett dolgozott, mely meg-egyezik a rendes szabó asztallal (6. ábra). Ez egy keskeny, hosszú, a rendes lakásbeli asztalnál valamivel

89. ábra. Legény cifraszűrben.
Kisujszállás, N. M.

magasabb asztal, melynek csak két deszkalába van ez alul talpban végződik. A két lábat oldalt és alul keresztbe fektetett lécek kötik össze, ezen nyugtatja lábait a szűrszabó, aki a munkát a térdére fektetve varrja. Ülteni támlanélküli széken szokott. Régen támlás széken is ültek. A lámpa az asztal fölött a gerendáról csüng. (6. ábra). Az asztalon mindenféle szerszámot és kelléket találunk, mint pl. ollót,

tűpárnát, plajbászt, csipőfogót, melyet akkor használnak, ha a tűt valamely többbéteggű vastag posztón nem tudják átszúrni. Az asztalon van minden kisebb-nagyobb posztóhulladék, cérna stb. s hogy le ne hulljon, az asztalnak körül párkánya van.

A földön van a *tönkö*-nek nevezett nagy fatönk, mely a mézárások tőkéjéhez hasonlít. Ezen vágják a színes posztót a *csipkevágó vasak* segítségével. A csipkevágó vas 3—5 kiló súlyú, melynek élét a posztóra teszik s a vasat felülről *furkóval* ütlik. A csipkevágó vas a furkóval a tönkö mellett hever a műhelyasztal közepén.

A varrógép a Nagyikunságba 1870 táján jött be és a szűrdisztést alaposan megváltoztatta. Magán a szűr varrásán nem változtatott semmit, mert azt máig is kézzel varrják. A gépvarrástól a szűr alkotóelemei hamar szétszakadoznának. A varrógép első szerepe a szegések levarrása volt. Ezután mind nagyobb posztófoltokat raktak a csipkék helyére. Voltaképpen ezek is csipkék voltak, csak hogy már nem a sodrás fogta le a közepén, hanem a gépvarrás a szélein. Ezek a széles csipkék legalább színfoltban a hímzést is pótolták, így aztán a hímzés kezdett lemaradozni a szűrről.

Megkisérelték a Nagyikunságon is a virágokat posztóból utánozni (XIX. XX. Tábla) már 1874 körül. Azonban itt nem volt talaja sohasem. Sőt az elej, gallér széles körülszegése sem hódított.

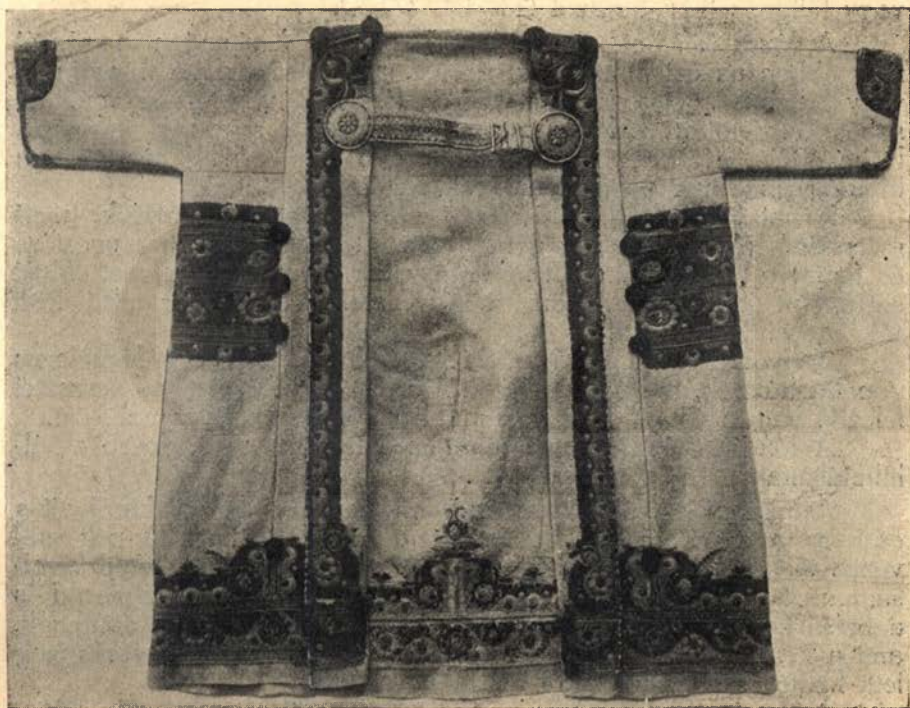
A Nagyikun szűr elmaradhatatlan díszítésfoltja az aszaj (27a., 31a., 32a., 33a., XXXIXc. Tábla). Ha egyebütt hímzés nincs is a szűrön, legalább is az aszaj hímzett, vagy esetleg egy színes posztófalt helyettesíti. A hímzést megelőzőleg színes posztó foltcsík vagy *cikula* volt a szűr aszajdíszítése. E körül indult meg a szűr hímzése, majd nemsokára az egész aszajt behímezték. Díszesebb szűrökbe 2 pár aszajt varrnak be s az aszajhoz csatlakozó pálhát és oldalt is hímezik (35., XXVI. XXXIa. XXXIVb. Tábla).

Másik lényeges hímzésfoltja a kun szűrnek a vállvirág. Ez a díszesebb szűrökön elől a vállról fűzészerűleg lefelé halad. A karcagi szűrön a fűzer melltáján végződik (76, 83, 87. ábra XXXIVc., XXXVII. 1., XXXIXa., XLI. XLIIIa., XLVIb.), a kisujszállási szűrön azonban lejön a szűr aljáig (85, 89, 90. ábra. 33c., XXVIIa., XXXVa-c., 1.-3., Tábla). A karcagi szűrön a gallér két sarkában egy-egy bokorvirág van, mely nem egyesül a gallér felső részén levő vállvirágokkal (79, 82, 84, 88. ábra. 30., XXV., XXXb., XXXVI. 1-4., XXXVIIIb-c., XLIIb., XLIIIC-d., XLIV. 1-3., XLV. 2-3., XLVIIa., XLVIII. Tábla). A kisujszállási szűrön ellenben a gallér három oldalán körülmegy egy olyan fűzer, mint a szűr elején (86, 91, 92. ábra. 22, 26, 29, 34, XXI—XXIV. Tábla). A gallér sarkában és közepén azonban itt is beiktatnak egy-egy rózsát, tulipántot, melyből egy-egy kisebb bokorvirág nő ki (22, 26, 29, 34. Tábla).

A szűr aljába is szoktak egy aszaj szélességű hímzett szűrposztócsíkot beiktatni (76, 85—91. ábra. 28, XXVIII b., XXXI b., XXXII b. Tábla) ez az alja koszorúja. Az ilyen szűröket *koszorús aljú*-nak, vagy *koszorús*-nak nevezik. A kisujszállási szűr, melyen a virágfűzer nemcsak a szűr alján, hanem elején és gallérján is körülmegy, *körülkoszorús*nak hívják (85—86, 89—91. ábra).

Hogy a kun szűr cifrázásának kezdete és fejlődése is úgy ment végbe, amint azt a II. fejezetben (36—40 l.) leirtuk, kitűnik a már idézett 1854 évi kecskeméli határozatból, mely szerint a szűr-szabók kötelezik magukat, hogy más cifrázott munkát nem fognak árulni, „csak olyat, melynek a vállában *egy*es csipke van minden apró csipke (= cikula) és rózsa (= posztórózsa vagy galambkosár) nélkül, az elejét posztóval bé nem szegve, az oldala minden csipke és Cifraság nélkül, a Gallérját pedig minden csipke nélkül simán bészegve, az ujja hajtóka nélkül” stb.

A Kecskeméten, illetőleg a Kiskunságon tilalmazott cifraszűr — melyet csak váltó munkában lehetett csinálni — a Nagykunságon a század második felében fejlődött a magyar népművészet

90. ábra. Körülkoszorús cifraszűr elülről. Kisujszállás.
1/14-ed nagyság.

méltó büszkeségévé. Meddő fáradság a széles aszajfoltokat a régi bizánci tógák mellfoltjaival azonosítani. Nagyobb dicsőség az, hogy egyszerű magyar mesteremberek minden külföldi hatás nélkül ezt a gyönyörű ornamentikát egy fél évszázad alatt jóformán semmiből kifejlesztették, mint az volna, ha a bizánci kortól a mai napig másolnák. Motivumaiban sem kell palmettát, pávaszemet és egyéb állati elemet keresnünk, hanem azt, amit látunk s amit ezek az egyszerű emberek láttak: virágot, virágot és megint virágot! Hiszen ők nem is „hímeztek”, hanem virá-

goztak! Nem tanultak rajzolni, csak úgy fejből varrták oda a szebbnél szebb *bokorvirágokat*, virágfüzéreket. Az első kísérletek sokkal naturálisabbak voltak, azonban az egymás munkájának másolásában hova-tovább mindjobban elstilizálódtak. Az elstilizálás azonban nem tudatosan történt, mint a művésznél, hanem öntudatlanul.

Néha tudatára ébred a szűrszabó is, hogy virágai nem természetesek. Ha valami nagyon szép cifraszűrt akar csinálni, például valamely kiállításra, akkor gyakran megesik, hogy elhagyja stílusát és természetes virágokat hímez. A mi szemünkben az ő naiv virágábrázolásai azonban sokkal szebbek, mint az ilyen naturális erőlködések.

A kun szűr fődíszítőeleme a rózsza, melyet a szűrszabó oldalvagy felülnézetben ábrázol (23—24. Tábla).

A rózsza ősi, botanikai alakja 5 szirmú. A cimertan a rózsát még ebben az ősi formájában ábrázolja. A szűrszabó rózsája 6 vagy 8 szirmú, vagy ezek kétszerese, tehát 12 vagy 16 szirmú, de sohasem páratlan. A felülnézeti rózsza bimbóját egy kör jelképezi. Néha ebben a körben egy hat vagy nyolcágú csillag van. Ez a bimbó szirmainak a széthasadását jelenti.

A hatszirmú felülnézeti rózsát *gyűszűrózsának* nevezik, mert gyűszűvel rajzolják elő. A gyűszűt bekrétázzák, ráteszik a posztóra és forgatva lenyomják. Felemelve egy kör marad a helyén. Most ezt a kört 6 ugyanilyen körrel körülveszik. A 6 kör az első kört tökéletesen körülzárja.

A nyolc szirmú rózsza előállítására is könnyű. Itt egy függőleges vonalat húznak, majd erre egy vízszintest. Aztán ezt a keresztet felezik, vagyis 45°-os szög van mind a nyolc radiális vonal közt.

A rózsák 6 és 8 szirma tehát ezen forma legkönnyebb előállításának köszönheti létrejöttét.

A további stilizálódás során a rózsaszírom elveszti karélyait s csak egy gyűrűidom lesz belőle. Ezt a szűrszabók *kerítés*-nek nevezik. A karélyokat a kerítésben már csak bizonyos egyenlő távolságban levő másszinű átöltések jelképezik. Majd ez is elmarad s a belső kerítésből a külsőbe, vagy a külsőből a belsőbe átöltenek, ami a kerítés egyhangúságát némileg megtöri és a két egymás melletti kerítés színét közelebb hozza egymáshoz.

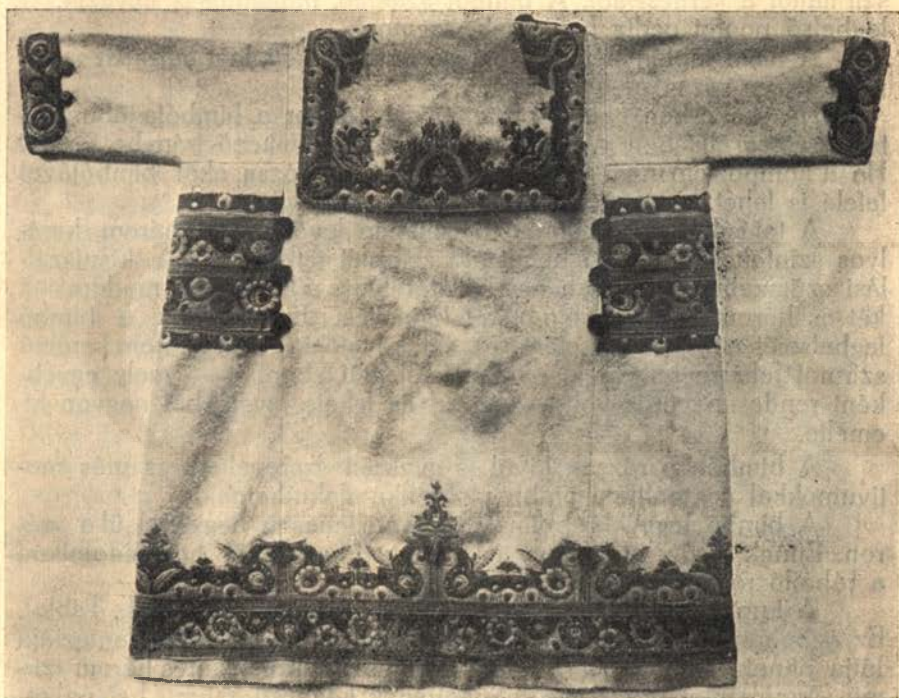
A rózsát oldalnézetben is ábrázolják. Ezt Huszka után pávaszemes rózsának, sőt pávaszemnek is szokták nevezni.

A pávaszem elméletét Viski¹ egy igen tanulságos kis cikkében már megdöntötte. Maga Huszka is a „Magyar díszítőstíl” c. 1885-ben megjelent művében még nem ismeri, vagy legalább nem említi e nevet. De már Csehély állást foglal a pávaszemmel szemben, ezt mondván: „A pávaszem alakú idomok nem egyebek, mint a ferdén rajzolt rózsákból eredő idomok s ezért a pávatoll szeméhez hasonló alakjuk dacára — származásukat tekintve — joggal megilleti ez idomokat a rózsza elnevezés.” Huszka az 1898-ban megjelent „Magyar ornamentika” c. könyvében már határozottan pávaszem eredetűnek tartja a magyar ornamentika ezen legjellegzetese-

¹ A pávaszem, Néprajzi Értesítő. XVIII. (1926) 24—27.

sebb díszítőelemét, s utána ma már a köztudatba is bement a pávaszem. Azonban akik a népi ornamentika mestereivel érintkeztek, idáig sem szűcstől, sem szűrszabótól nem hallották ezt az elnevezést, mert ezek a mesterek országszerle rózsának tartják és tudják ezt a motívumot.

Viski, Fülöp István és Nyitrai Dániel miskolci szűcsmestereknek az 1824—1826 évekből származó szűcsvirágrajzaival bizonyítja ezen szóban levő motívum rózsza eredetét, még pedig teljes sikerrel. Ebben az időben ugyanis a rózsát még sokkal természetesebbnek ábrázolták, mint ma, száz év után, amikor a sokszoros utánzás és másolás után már teljesen elstilizálódott. A magunk részéről még megtoldjuk azzal, hogy időközben a Néprajzi Múzeum birtokába került

91. ábra. Ugyanaz hátulról.

egy csongrádi szűcsmester 1818—1825-ben készült mintakönyve. A mintakönyv díszítőelemei még olyan közel állanak a természetes virágábrázoláshoz, hogy itt pávaszemről szó sem lehet, mégis határozottan felismerhetők a mintakönyv rajzaiban a mai szűcs és szűrszabó rózsza ősei (32. ábra).

A pávaszem elmélet ellen azonban még egyebet is hozhatunk fel. A szűornamentika minden eleme növényi, azért is hívják a hínizést virágozásnak. Lehetetlen, hogy éppen csak ezt az egyetlen állati elemet vették volna át, mely véletlenül csakugyan hasonlít egy kicsit a fésző rózsabimbóhoz.

Ami legjobban ellene mond a pávaszem elméletnek, az a szűrszabó rózsza és a pávaszem színekülönbsége.

A régi szűrszabó rózsák és rózsabimbók elsősorban rózsaszí-
nűek, pirosak, vagy a vörösnek valamilyen árnyalatai, esetleg más
színekkel való keverékei, azonban a legritkább esetben ultramarin-
kékek vagy kékeszöldek, mint a pávaszem.

Felhozhatnánk még azt is, hogy a pávaszem közepe, mely a
rózsabimbónak felelhetne meg, mindig szélesebb, mint, amilyen ma-
gas. Ezzel szemben a szűrornamentika bimbója hosszúkás, vagy a
legrosszabb esetben szabályos kör, vagyis a természetes rózsabim-
bóval egyezik.

A rózsza belsejében a felső bimbó mindig elválik a rózsza külső
szirmaitól a *kerítésektől*. A bimbót *szivnek*, *makknak* is nevezik, a
legbelső pontot pedig *bogyónak*, *szemnek*,

A 32-ik táblán például fent *egyszer kerített*, lent *háromszor ke-
rített szives rózsákat* látunk.

Ha csokorban van a kerített rózsza, akkor a bimbója többnyire
természetes állásban van, vagyis a szárral ellenkező irányba fordul.
Ha a kompozíció nem csokorszerű, akkor a rózsza akár bimbójával
lefelé is lehet.

A tojásdad alakú bimbó belsejében levő egy-két-három karé-
lyos színfoltok a bimbó behasadó szirmait jelképezik. A kisujszál-
lási szűrszabók ritkábban egy-két karélyos, a karcagiak, madarasiak
két és három karélyos bimbókat hímeztek. Ez utóbbiak a bimbó
legbelsejét a bogyót feketére, az ezt követő két vagy három karélyú
szirmot fehérre hímezték, ez a színellentét a bimbót — mely egyéb-
ként rendszeren vörös volt — a zöld és fekete levelekből nagyon ki-
emelte.

A bimbók a rózsán kívül is gyakran szerepelnek és más mo-
tívumokkal összeállítva újabb virágokká alakulhatnak.

A bimbó leggyakrabban természetellenesen hegyével ül a szá-
ron. Ennek az az oka, hogy így könnyebben lehet hozzáidomítani
a ráhajló rozmaringleveleket.

A kun szűrnek gyakori díszítőeleme a *tulipánt* (23—24., Tábla).
Ez azonban nem igazi tulipánt eredetű, csak a szűrszabó fantáziája
látja annak. A botanikai tulipánt ugyanis o'dalról tekintve három szir-
mú. Azonban a szűrszabó tulipántjának középső szirma helyén ró-
zsabimbó van. A szűrszabó tulipánt nem más, mint 2—4 vagy több
színes, többnyire piros, felfelé keskenyedő rozmaringlevéllel lant-
alakúlag átolelt, hegyére állított rózsabimbó, melynek felső tompa
végéből is különféle színű rozmaringlevelek nőnek ki (32. Tábla).

A tulipántnak két fajtája volt, egyik a most leírt *tátott*- vagy
bornyúszájú tulipánt (23. Tábla 26.), másik a *kerektulipánt* (24. Tábla
11). Ez utóbbinál az oldallevelek a bimbó fölött szorosan összezár-
kóznak, aztán félkörben, legyezőszerűleg ismét kitárulnak (XXXVI.
Tábla. 1—4 ábra felső virága).

Ha négy bimbót hegyével fordítanak össze, az *nefelejts* (24.
Tábla 28.) A nefelejts szirmai közé egy-egy kis levélkét is tesznek.
Ha a bimbók színe rythmikusán változik, *árvácska* (27. Tábla, alsó
ábra) a neve.

Nagy József madarasi szűrszabó műhelyében hegyével összeállított karélyos bimbókból hatszirmú rózsákat is hímeztek (23. Tábla, 30.), ezek azonban — mint általában a természetestől nagyon eltérő díszítő elemek, vagy kompozíciók — újabb eredetűek.

A kerek tulipánt egy másik virághoz, a szegfűhöz vezet át bennünket. Ezt Huszka pálmalevél eredetűnek tartja (23. Tábla 5).

A magyar szűrornamentikának nincs olyan nagy multja, hogy az ókori palmetta átvételét és megőrizését feltételezhessük, a szűrszabó pedig sohasem látott pálmát, így nem marad más hátra, a szegfűt is valóságos szegfűből elstilizálni kell tartanunk.

A szegfű legtermészetesebb ábrázolását a bihari szűrőkön találjuk. Itt még a háromhegyű szíromlevelet is hiven ábrázolják, sőt

a szírmok alatt a zöld csészelevelek is megvannak. A kunsági szűrszabók szegfűje már erősen elstilizált (24. Tábla 1.) A természetes szegfűből csak azt őrizte meg, hogy a szíromlevelek sugarasan, egy központból vagy egy függőleges tengelyből ágaznak szét. A szegfű zöld burkát — melyből nyíláskor a szegfű szirmai kiemelkednek és fölötté szétterülnek — egy rózsabimbó jelképezi, de ez esetleg el is maradhat (24. Tábla 7). Ezt a burkot a szűrszabó azért nem ábrázolhatja természetes zöld színével, mert az a szegfűt ölelő zöld levelek között elveszne. (23. Tábla 5.)

A szegfűt aztán kerítéssel veszik körül, mint a rózsabimbót. (23. Tábla 5.) Van *egyszer-kétszer-háromszor kerített szegfű*. A szegfű kerítését is tagolhatják átöltésekkel, karélyokkal, mint a rózsát. Egyébként ha a kerek tulipánt legyezőszerű felső végét kerítik, ugyanez a díszítőelem áll elő.

A szegfű rozsmaringlevélszerű, legyező alakulag elhelyezett szirmai sokféle színűek, páronként változók. A kerítés színezésének módja azonos a rózsáéval. Alkalmazni is ott szokták, ahol a rózsát.

A szegfű belsejébe a szírmok közé néha bimbót helyeznek (23. Tábla 12. 24. Tábla 3. XXV. Tábla), esetleg többet is (XXI. Tábla). Ezeknek már csak a neve szegfű, de az eredeti szegfűhöz már igazán nem hasonlítanak. Leginkább az újabb kor szüleményei.

92. ábra. Cifraszűr hátulról.
Szentistván, Borsod m.

A kun szűrnek van még néhány jelentéktelen virága, mint a *bogyó*, *gyöngyvirág*.

A bogyó egyszínű pötty, melyet térkitöltésre magában is alkalmaznak, rendszeren azonban valamely szárhoz vagy levélhez fűzik s akkor más-más neve van.

Leggyakoribb a *gyöngyvirág* vagy *árkormös* (24. Tábla 21). Ez egy, a levelek közül kinyúló szár, mely mellé párosan pöttyöket raknak. Néha a pöttyök között vékony kis levélkék vannak, máskor pedig a pöttyöket e kis levélkék átfurják (26. Tábla). Olykor ezeket a levélkéket elkeskenyedő levelek vagy száruk helyettesítik, melyek a bogyót átfúrva háromágú levélkében, vagy nyilban végződnek.

Amint látjuk, a kunsági szűrszabó nagyon kevés virágelemmel dolgozik. Voltaképen nincs is más virága, mint a rózsza, szegfű és a pötty. Ezeket azonban a végtelenségig tudja variálni.

A virággal egyenlő értékű díszítőeleme a levél. Előbb *virágozsa* a szűrt, azután levelezi.

Legkedveltebb levele a *rozmaringlevél*.

A botanikai rozmaring levele a száron sűrűn, egyenletesen helyezkedik el. Ebben a szűrszabó rozmaringja is megegyezik vele. A szűrszabó rozmaring levele azonban rendkívül hajlékony, mindenüvé elérő, s a szükséghez képest hosszú, vagy rövid, hegyes vagy kerek végű. Esetleg találóbba volna, ha szegfűlevélnek neveznék.

A szűrszabó levelei, sőt többnyire a virágai is egyenletesen vékony száron ülnek. A szár a szükséghez képest a virágok közt kanyarog; mindig piros. A nagykun szűrornamentika jellegzetes szártípusa a töltött szár, mely kanyarulataiban megvastagszik.

A szűrornamentika természetes virághatását nagyban csökkenti az, hogy a rózsza, szegfű, tulipánt szárain rozmaringszerű leveleket látunk, tehát nem rózsza- szegfű és tulipánt leveleket.

A száz év előtti ábrázolásokon még a levelek is természetesen voltak, vagyis a rózsának csakugyan rózsalevele volt. Ha a szűrszabó *bokorvirágját* mi is bokornak fogjuk fel, akkor feltételezhetjük, hogy abban bizonyosan ott volt a rozmaring ág is és a szűrszabó, aki nem tud perspektívában ábrázolni, csak síkban, a virágok közé bújtatta a csokor rozmaringját. Ezt pedig azért tette, mert a rózsalevéllal nem tudta maradék nélkül betölteni a virágok közti teret, mint a rozmaringlevéllal.

Miért kellett betöltenie teljesen a teret? A hagyományos magyar ízlés ezt követelte.

A díszítményfoltokra nézve Huszka¹ ezeket mondja:

„A díszítések a szegélyen kívül, mint nagy foltok, elszórtan jelennek meg. Két oldalon a zseb helyén egy-egy nagy négyszög, (= az aszaj) teljesen berajzolva, a gallér sarokban egy-egy folt, a szűr aljának hátulsó hasitéka felett² egy tömötten rajzolt csokor, melyek felette nagy ellentétben állanak az egészen üres, fehér mezejével, miért a szűr nagyon emlékeztet a keletiek díszítő modorára. Közép-Ázsia mohamedán műemlékei ellentétben a görög, római

¹ Művészi Ipar I. 85.

² Ugyanis itt a debreceni cifraszűrről beszél.

góth és renaissance-al nem a tagozatok festői árnyékvetésével, de a nagy üres felületek egy kis részének aprólékos és teljes kidíszítésével hatnak. E vonás érvényesül a szűrön is, ahol az erős ellentét előidézéséhez a teljes és tiszta színek alkalmazása is hozzájárul. A magyar díszítések túltömöttsége, mondhatnám fullasztó egymásra halmozottsága, midőn az alap alig, vagy cseppet sem látszik, abban leli magyarázatát, hogy a nagy üres felületeken megjelenő kisebb díszített mezőkön csak túltömöttségükben képesek az erős ellentét által nyugodtságot létrehozni. Ha nem volna minden egyes díszítési folt tömör, úgy félig elveszve, az egésznek összbenyomása zavart és nyugtalan volna, ami pedig sehogy sem egyezik a magyar nép méltóságos, komoly jellegével. A cifraszűr a magyar izlés tizparancsolatja.”

Huszka fenti megállapításait elfogadjuk, azonban megjegyezzük, hogy a túltömöttség is csak egy állomása a díszítményfolt fejlődésének. Ezt szokta követni a díszítőelemek elaprózódása.

Mint említettük, a kun szűr díszítményei virágcsokrok, vagy

93. ábra. Gyapjúval himzett kun párnahéj a XVIII. sz. elejéről.
Kunmadaras. $\frac{1}{5}$ -öd nagyság. N. M.

virágfüzérék. A csokrokat sarkokban, a füzéreket szegélyeken vagy csikokban alkalmazzák. A csokrok többnyire kétoldali szimmetrikusak (27. Tábla.) vagy ha asszimmetrikusak (30. Tábla), akkor a szűr egyik oldalán levő a szűr másik oldalán levőnek a tükörképe. A hajlott, felegyenesedő szárral bíró csokorszerű asszimmetrikus virágkompozíciók (30. Tábla.) ozmántörök himzéseknél is előfordulnak, így ez lehet a régebbi eredetű szűcshímzés (32 ábra) közvetítésével a török korból való reminiscencia is a magyar szűrornamentikában.

Míg a csokrok szára rendszeren egyenesen indul s csak felfelé hajlik vagy ágazik el, a füzérek szárai mindig hullámosak. A hullámok öblében többnyire egy-egy rózsabimbó vagy rózsa foglal helyet. A bimbók — bár a szár mindkét oldalán vannak elhelyezve — egy irányba néznek, hegyükkel a betöltendő tér szélei felé irányulnak.

A kun szűrök füzérdíszítései is rendkívül elstilizáltak.

A karcagi cifraszűrök fűzérdíszítményei rövidebb fűrtök (XLI. Tábla, 1, 3.), a kisujszállási szűr fűrtjei *koszorúvá* olvadnak össze, magukba olvasztván a kun szűrök sarok-bokorvirágait is.

A fűzéroszerű kompozíció csak szárból, virágból és levélből áll. A virágok közül csak a rózsabimbó és a rózsa szerepel a fűzérben, tulipán, szegfű soha, hacsak nem a sarokban, ahol a fűzér elfordul. A szűrszabó azonban azt a kevés díszítőelemet, amit a fűzérben használ, nagyszerűen tudja variálni.

94. ábra. Férfi szűrben.
Kisujszállás.

A variálás egyik módja az, hogy a hullámos szarát megszakítja és változtatva hol egyik, hol másik oldalon helyezi el (27, 31 Tábla, felső ábra). Ezeket úgy hímezi, hogy mikor egyik végét kihímezte, a kihímezendő területet 180° -al elfordítja, így a másik végére is ugyanazt a díszítményt rakja fel. Gondolatban tehát szimmetrikus a mintája, valóságban azonban nem az. A szóban levő két aszajban rózsák és bimbók váltakoznak egymással. Váltakozhat azonban több virág is. Így a 28-ik tábla alja koszorújában hat és tiz szirmú rózsák és bimbók szabályosan váltakoznak. A díszítő elemeknek ezt a szabályos, részint elaki, részint elhelyezésbeli — a kunszűrnél mondhatnánk törvényszerű — váltakozását *formarythmus*nak nevezzük.

A kun szűrök hímzésének levezetésében a szűrszabó a fényt és árnyékot is jelképezi. A levelezés egyik oldalát ugyanis világosabb, a másikat sötétebb zöldre hímezi. Később az árnyék hatását az által fokozza, hogy a sötétzöld szín helyett feketét vesz. Majd úgy is árnyaz, hogy az egy oldalon levő levelek színét, a zöldet és feketét pamatonként változtatja, sőt virágsszínekkel (piros, karmin,

bordó, kék stb.) hímez leveleket (27, 32 Tábla). Ezek már mind a hanyatlás jelei, mert a színek elnyomták a formákat, a kompozíció — mondhatnánk — szétesett.

A fűzéroszerű kompozíció virágaiban is bizonyos szabályszerű váltakozást látunk. A fűzérben az egyik oldalon a bimbók színe nem olyan, mint a másik oldalon (34. Tábla); vagy az egy oldalon levők

közül csak minden második egyforma (29. Tábla). Esetleg csak minden 3-ik vagy 5-ik egyforma. Gyakori eset, hogy az egyik bimbó külső színe a szomszédos bimbó belső színével egyezik s ez a törvényszerűség végig megy az egész füzéren (25. Tábla).

A nagyobb bimbókban vagy bimbós rózsákban is észlelhetünk ilyenféle szabályos színváltozást, csak hogy míg az előbbi váltakozások sor szerint ismétlődtek, a nagyobb virágokban belülről kifelé, illetőleg megfordítva ismétlődnek vagy váltakoznak (32. Tábla).

A színeknek a levelezésben és virágelemekben való szabályos ismétlődését és váltakozását színrythmus-nak nevezzük. Ez teszi a szűrszabó szegényes formakincsével alkotott kompozícióit oly káprázatos színpompájúvá. Színrythmus tekintetében a nagykun szűrhimzés fölülte áll minden magyar szűrhimzésnek. Talán annyira, amennyire a palóc hasonlítható hozzá (25. Tábla a.).

A Kunság és a palócság szűrszabóinak színrythmus iránti érzéke szintén keleti öröksége lehet, mert a színrythmus tökéletes példáit a keleti szőnyegekben tanulmányozhatjuk.

A kún szűr színrythmusa tulajdonképpen csak elstilizált ornamentikában lehetséges. Honnan vehette a kunsági szűrszabó, ha ornamentikáját természetes virágábrázolásból stilizálta el?

A Nemzeti Múzeum Néprajz Tára gyűjteménye számos régi 100—200 éves színes gyapjúva himzett vánkoshéjat őriz (93. ábra) mely többnyire Karcagról és Kunmadarasról származik. Ezek nagyrészen már tökéletes színrythmust találunk.¹ Ugyanezt látjuk a még ma is élő bogácsi palóc lepedőbetét himzéseken is.

Ezek a szűrhimzésnél kétségtelenül régibb kún-palóc női himzések őrizhették ama ősi, színezésszerű törvényszerűségeket, melyeket később a kún-palóc szűrszabók a természetes virágból elstilizált szűrszabó ornamentikába átvettek. Lehetne még a kún vánkoshéjak háromrósás típusát (93. ábra) a háromrósás kún aszajjal is összehasonlítani, de az a körülmény, hogy a magyar szűrhimzés legjellemzőbb sajátága, a virágelemek közti tér levelezéssel való teljes kitöltése hiányzik a kún vánkoshéhimzésekről, óvva int a messzebb menő következtetésektől.

95. ábra. Ugyanaz hátulról.

¹ L. Bátky—Viski—Györffy: Magyar népművészet. 4° 98. l.

A karcagi cifraszűr elejvirága a vállnál levő kerek tulipánból indul ki s a hullámos szárú füzér 7 vagy 9 bimbóból áll, melynek közeit egyik oldalon zöld, a másikon fekete levelezés tölti ki. A szár azon oldalán, hol a tulipánt van, eggyel kevesebb bimbót találunk. Itt a bimbók száma páros. A tulipánt bimbója kívülről befelé 5 színű és pedig: lila, piros, fehér, fekete, meggyszín.

A füzér bimbóinak színei kívülről befelé lila vagy barna,¹ piros vagy meggyszín, fehér, fekete.

Az aszajba három rózsát szoktak tenni, a rózsák közé a levelezésbe 1—2 bimbót ékelnek. Hosszabb aszajba a 3 rózsza közé 1—2 kisebb rózsza, 2—6 bimbó is kerülhet.

Az ujjon levő hajtóka hasonlít az aszajhoz, gyakran azonban asszimetrikus (33. Tábla, középső).

A harisnyakötők hasonlítottak az aszajhoz, de a szélső két rózsát tulipán vagy szegfű helyettesítette.²

A körülkoszorús szűrt Kisujszálláson, Túrkevéen, Kenderesen, Tizsaszentimrén, Tizsaszőlősen, Nádudvaron, Tiszafüreden, Poroszlón, Tizsádobon; továbbá Szemere, Szentistván felé viselték, egyezőval a Középtizsa mentén (94. ábra). A bokorvirágost Karcagon, Madarason, Turkevéen, Püspökladányban, Biharnagybajomban stb. Törökszentmiklóson, Szolnokon s azon a tájon a *kihajtóra* (elejre) piros posztót varrtak s azt virágozták végig. Ezek a szűrők körülkoszorúsak voltak.

Mezőtúr felé, Békésben, Csongrádban feketével himzett fehér szűrt viseltek. Gyula, Makó felé ismét színesebbek voltak a szűrők.

A koszorús aljú szűrők mellett tovább éltek még a csipkés aljúak is. Kezdetben csak egy sor csipkével, később két és három sorral is készültek. Ezeket *egy-*, *két-*, *háromsoros* szűrőknek nevezték. Csipkének hajdan fekete, sárga és kék posztót is használtak. Később feketét, pirosat és zöldet.

A sárga szín nagyon régen igen alárendelten a himzésben is szerepelt, később azonban eltűnt. Még legjobban a Mátra-Bükkalji palócság szereti. A sárga szín után a Kunságon a kék tűnt el legelőbb s az alapszínek közül csak a vörös maradt. Eltűnt a sötétzöld is, helyette jött a fekete. Később bejött a drapp, majd egyéb keverékszínnek. Ezután a hagyományos színek törvényszerű alkalmazása is megszűnt, a szűrszabó egyéni fantáziája szabadon csaponghatott, míg a nép is rá nem unt az izlésétől idegen színekre, és végképp fel nem hagyott a cifraszűrrel a 90-es évek elején.

A 80-as években egy szép karcagi cifraszűr elkészítése egy embernek reggeli 4 órától este 9-ig dolgozva 9 napig tartott. Egy ilyen cifraszűr 26—36 forintért kelt el. Egy kisujszállási körülkoszorús váltószűr 1870. táján 30—40 forintért készült. A segéd a kosztón kívül napi 20 krajcárt kapott ezért a művészi munkáért.

A kun szűrhimzés öltéseiről Palotay Gertrud³ ezt írja:

¹ Attól függ ugyanis, hogy melyik oldalon van.

² Györffy: Nagykun szűrhimzések. 15. tábla.

³ Néprajzi Értesítő XXII. évf. 1930. 1. szám.

„Ígen gondos, aprólékos kidolgozás, a rajz pontos szemmeltartása jellemzik a kunsági szűrhimzést. Sohasem hiányzik és a fődisz, az a *beöltés* és a *ráöltés*. Amikor a kész himzésen szabályos közőkben „öltik rá” vagy be a más színű, de ugyancsak laposöltést (39. ábra 31.)

Laposöltés rózsán és hasonló kerek virágon, bimbón, tulipánon, rozmaring és almalevélen, hullámvonalas szár belsejének kitöltésén szokásos.

Száröltés száron, hullámvonalas szár konturjául (38. ábra 5.) és levél erezésére használatos.

Láncöltés két szín között elválasztásul, vagy konturként szerepel.

Huroköltést levél erezésén, laposhimzésen átvarrva, vagy a töltött szár belsejében térkitöltésül használják (38. ábra 5.)

Farkasfogból önálló leveleket himeznek, vagy laposhimzéses levelek erezését (38. ábra 22.) csinálják.

A *csillagöltés* szintén elég gyakori, leginkább átöltve egy már sugárszerűen himzett alapon (39. ábra 27.) vagy laposhimzésen, virág közepén (39. ábra 25.)

A színes táblák magyarázata.

21. Tábla. Férfiak, Kisujszállás. Az álló legény szüre a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára birtokában. A 89-91 ábrához! Lt. szám: 77258. Az ülő férfi szüre Pocsay Elek tulajdonában Kisujszálláson.
22. Tábla. A felső szürgallér mezőkövesdi. $\frac{1}{6}$ -od nagyság. A Borsod- Miskolci Múzeum tulajdona. Az alsó a N. M.-é. $\frac{1}{6}$ -od nagyság. Karcag. A 86. ábrához! Lt. szám: 126729.
23. Tábla. Kun himzéselemek részint a N. M. szüreiről, részint a szerző helyszíni gyűjtéséből. 3—6, 8, 12, 25. 27: szekfű; 10—11, 14—15, 17—20, 22—24, 30: rózsza; 1—2, 7, 9, 13, 29: bimbó; 21, 26: tulipánt; 28: nefelejts.
24. Tábla. Ugyanaz, ugyanonnan. 1—3. 7: szekfű; 4, 9, 10, 14—16: rózsza; 13, 19, 20, 22—24: bimbó; 5, 11, 12, 17—18, 25: tulipánt; 28, 30: nefelejts; 21: gyöngyvirág; 26: bogyó; 31—32: almalevél; 6: cimer.
25. Tábla. a: szürelejhimzés. $\frac{3}{5}$ -öd nagyság. Palócföld. N. M. b: szürelejhimzés. $\frac{3}{5}$ -öd nagyság. Karcag. A 85 ábrához! Lt. szám: 126729. Mindkettő példája a fűzerek színrythmusának.
26. Tábla. Szürgallér. $\frac{2}{5}$ -öd nagyság. Kisujszállás. Lt. szám 125144.
27. Tábla. A felső szüraszaj. $\frac{2}{5}$ -öd nagyság Kisujszállás. Lt. szám 114520. Az alsó szürgallér közepe. $\frac{2}{3}$ -ad nagyság. Karcag. Szabó Pál műve 1869-ből. V. ö. a 32. Táblával és a 77. ábrával! Lt. szám 76816.
28. Tábla. Szüralja $\frac{1}{3}$ -ad nagyság. Kisujszállás. A 21. Táblához, 89—91 ábrához! Lt. szám: 77258.
29. Tábla. Szürgallér és csücskök. $\frac{2}{5}$ -öd nagyság. Karcag. N. M.
30. Tábla. Elej és gallérvirág. $\frac{2}{3}$ -ad nagyság. Kunmadaras. Nagy József műhelyéből. 83-84. ábrához! Lt. szám: 77165.
31. Tábla. Aszaj és szürgallér közepe. Az aszaj $\frac{1}{2}$ -ed nagyság. Karcag. Lt. szám: 114522. A gallérközép $\frac{2}{3}$ -ad nagyság. Karcag.
32. Tábla. Aszaj. $\frac{2}{5}$ -öd nagyság. Karcag. Dézsy Imre munkája. Lt. szám: 125144. A gallér sarok a 27. Táblán bemutatott gallér közepéhez tartozik. $\frac{2}{3}$ -ad nagyság. V. ö. a 77. ábrával!
33. Tábla. A felső szüraszaj. $\frac{1}{4}$ -ed nagyság. Kisujszállás. Pocsay Elek szüreből, A 21 Táblához! A Középső szür ujja hajtókája. $\frac{1}{3}$ -ad nagyság. Kisujszállás. Lt. szám 125144. A két alsó fűzer u. azon szür elejéről $\frac{2}{5}$ -öd nagyság.
34. Tábla. Szürgallér. $\frac{1}{3}$ -ad nagyság. Szentistván, Borsod m. A 92. ábrához.
35. Tábla. Szüraszaj. $\frac{1}{3}$ -ad nagyság. Kisujszállás. Lt. szám 125144.
36. Tábla. Matyó szürelej és feleresztés virága. Mezőkövesd. A Borsod- Miskolci Múzeum szüreiről. A 22. Táblán levő felső gallérhoz!

Az egyszínű (fekete) táblák magyarázata.

- XVII. Tábla. Szűrszabó *formák* (sablonok) himzéshez és posztóvirághoz kunsági, hajdúsági és bihari szűrőkhöz. 1—5: rózsza; 6, 44—48: szekfű; 7: kutyatök; 8—10: herelevél; 11-12: nefelejts; 13—16: karélyos rózsák; 18—27: rózsabimbók; 28—31, 35—37: almalevelek; 32—34, 39—43: tulipánt; 38, 49—52: szív (szekfű).
- XVIII. Tábla. 1—7, 11—12: tölgylevél; 8, 10, 18: csillag; 9, 19: levél; 13—17, 20, 23—33, 40—48, 58: szekfű; 21-22, 34: tulipánt; 35-36, 38, 52-53: *korona* (címerpajzs). 39: herelevél; 49: kereszt; 50-51, 55, 59: kosár; 54, 56-57: tulipánt. Valamennyi Dézsy Imre karcagi szűrszabó műhelyéből az ő meghatározásai alapján.
- XIX. Tábla. a, b: szürgallér rátét sarokvirág. Karcag. Dézsy Imre rajzairól. 1873.
- XX. Tábla. a, b: u. az; u. onnan.
- XXI. Tábla. Szürgallér. Karcag. Dézsy János mintakönyvéből, 1873.
- XXII. Tábla. Szürgallér. Karcag. Dézsy János mintakönyvéből. 1873.
- XXIII. Tábla. Ugyanaz; u. onnan.
- XXIV. Tábla. a: Harisnyakötő vége; b: szürgallér. U. onnan.
- XXV. Tábla. Szürgallér. U. onnan.
- XXVI. Tábla. Szűrszaj. U. onnan.
- XXVII. Tábla. a: szürelej himzése. b, c: harisnyakötők. U. onnan.
- XXVIII. Tábla. a: fésűtartó. Kisujszállítás. Pardi József munkája. b: szürelej alja és aljakoszorúja $\frac{1}{2}$ -ed nagyság. Karcag. (lt. sz. 126729).
- XXIX. Tábla. a: szürelej aljáról. b: szürgallér sarkáról. Karcag. Dézsy János mintakönyvéből 1873.
- XXX. Tábla. a: topánka. b: szürgallér sarokvirág. U. onnan.
- XXXI. Tábla. a: szűrszaj $\frac{1}{3}$ -ad nagyság. Karcag. (l. sz. 126729.) b: szűralja koszorúja. Karcag. Dézsy János mintakönyvéből. 1873.
- XXXII. Tábla. a: szűrűja hajókája $\frac{1}{4}$ -ed nagyság. Kúnmadaras, Népr. Múz. (L. sz. 77165.) b: szűralja koszorúja. Karcag. Dézsy János mintakönyvéből. 1873. c: vállvirág gallérról. Kúnmadaras. Népr. Múz. (L. sz. 77165.) d: gallérsarok. Karcag. Dézsy János mintakönyvéből. 1873.
- XXXIII. Tábla. 4. Elejvirág (alsó); 1: szűrűja hajtókája. Püspökladány. Mindkettő Baranyi Lajos munkája. Szerző rajza. 2. Elejvirág (alsó). Karcag. Dézsy János mintakönyvéből. 3. Fésűtartó. Karcag. Györffy Ferenc munkája 1872. A N. Múz. Néprajzi Osztálya tulajdona. (Lt. szám 71520.)
- XXXIV. Tábla. c: Elejvirág (felső); b: aszaj; a: elejvirág (alsó). Karcag. Dézsy János mintakönyvéből 1873.
- XXXV. Tábla. a, c: Elejvirág (felső); a, c, d: ugyanaz (alsó); b: nyeregtakaró himzése; ugyanonnan.
- XXXVI. Tábla. 1—4. Különböző gallérsarokvirágok. Ugyanonnan.
- XXXVII. Tábla. 1. Elejvirág farkasfogas öltéssel; 2. papucshímzés. Ugyanonnan.
- XXXVIII. Tábla. b, c: Gallérsarokvirágok. Ugyanonnan. a: Szűrűja hajtókája. Karcag. Györffy István szűrszabó rajza.
- XXXIX. Tábla. c: Szűrszaj; b: szürgallér virága; a: elejvirág (két darabban). Karcag. Dézsy János mintakönyvéből.
- XL. Tábla. Fésűtartó. Ugyanonnan.
- XLI. Tábla. 1., 3. Elejvirág (felső); 2. miskahímzés. Ugyanonnan.
- XLII. Tábla. b: Szürgallér-sarokvirág; c: sarokvirág; a: papucshímzés. U. onnan.
- XLIII. Tábla. c, d: Szürgallér-sarokvirág; b: gallérközépvirág; a: elejvirág (felső). Ugyanonnan.
- XLIV. Tábla. 1. Szürgallér bal-, 3. szürgallér jobboldala; 2. elejvirág (alsó). U. o.
- XLV. Tábla. 2, 3: Gallérsarokvirág; 1: miskahímzés. Ugyanonnan.
- XLVI. Tábla. b: Elejvirág (felső); a: papucshímzés. Ugyanonnan.
- XLVII. Tábla. b: Nyeregtakaró; a: gallérsarokvirág. Ugyanonnan.
- XLVIII. Tábla. 2, 3: Gallérsarokvirág; 1: szűrűjavége himzése. Ugyanonnan.

21. Nagykún férfiak, Kisujszállás.
Kumanische Männer.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

a

b

22. Szűrgallérok. a : Mezőkövesd, b : Karcag.
Krägen von Filzmänteln.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

23. Diszitőelemek, Nagykunság.

23. Ornamente, Gross-Kumanien.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

24. Diszítőelemek, Nagykunság.

24. Ornamente, Gross-Kumanien.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

25. Szűrelej részletek, Palócság, Nagykunság.

25, Detailstücke vom Vorderteil. Mátra—Bükk—Gegend, Gross-Kumanien

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

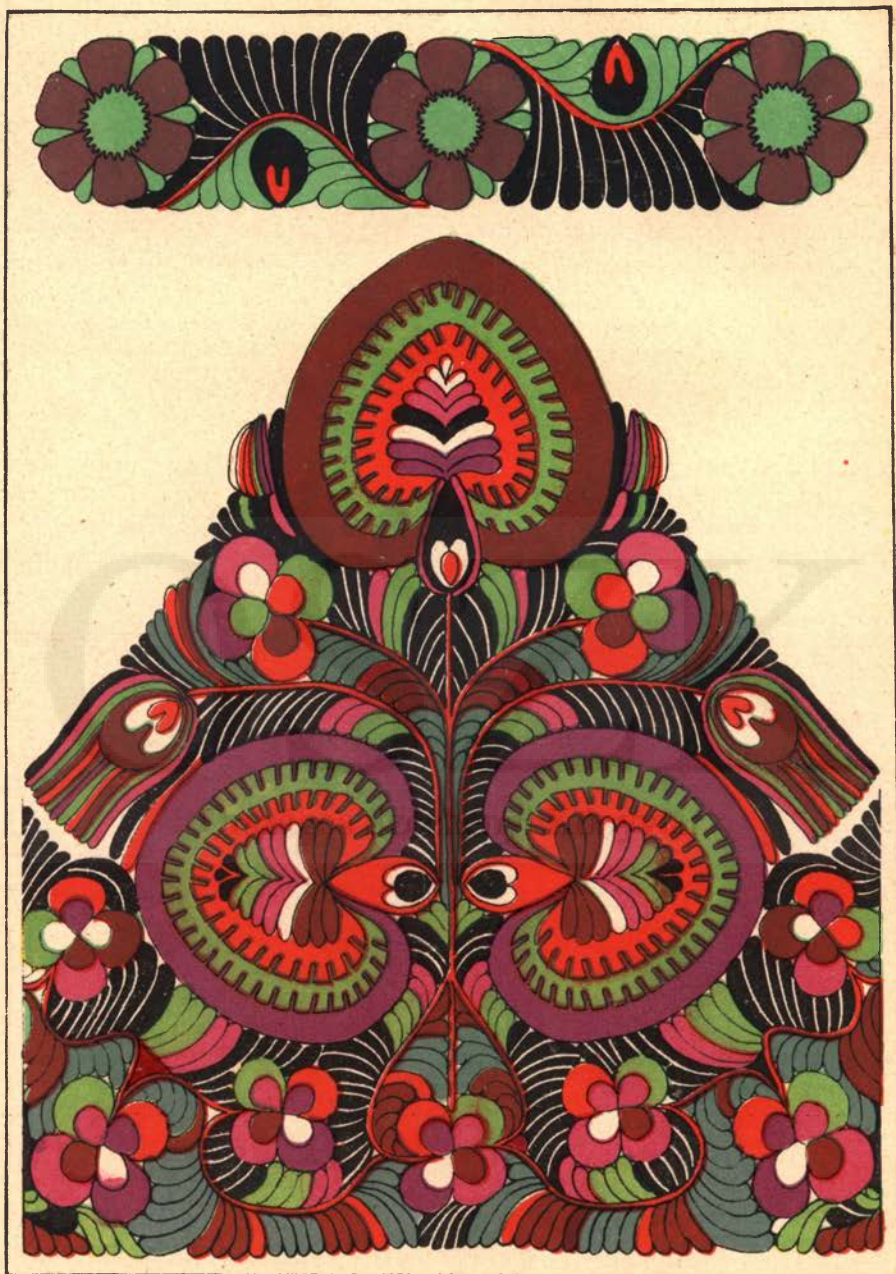
26. Szűrgallér, Kistíjszállás.

26. Kragen eines Filzmantels, Kistíjszállás.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

27. Aszaj és szűrgallér közepe, Karcag.
 27. Flankenfeld und Kragenmitte eines Filzmantels, Karcag.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

28. Szűr alja, Kisújszállás.

28. Unterer Rand eines Filzmantels, Kisújszállás.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

29. Szüregallér és csücsköl, Karcag.

Kisgyere és Eckknöpfe, Karcag.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

30. Szürgallér és elej-virágok, Kunmadaras. 30. Blumen von einem Kragen und vom Vorderteil eines Filzmantels, Kunmadaras.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

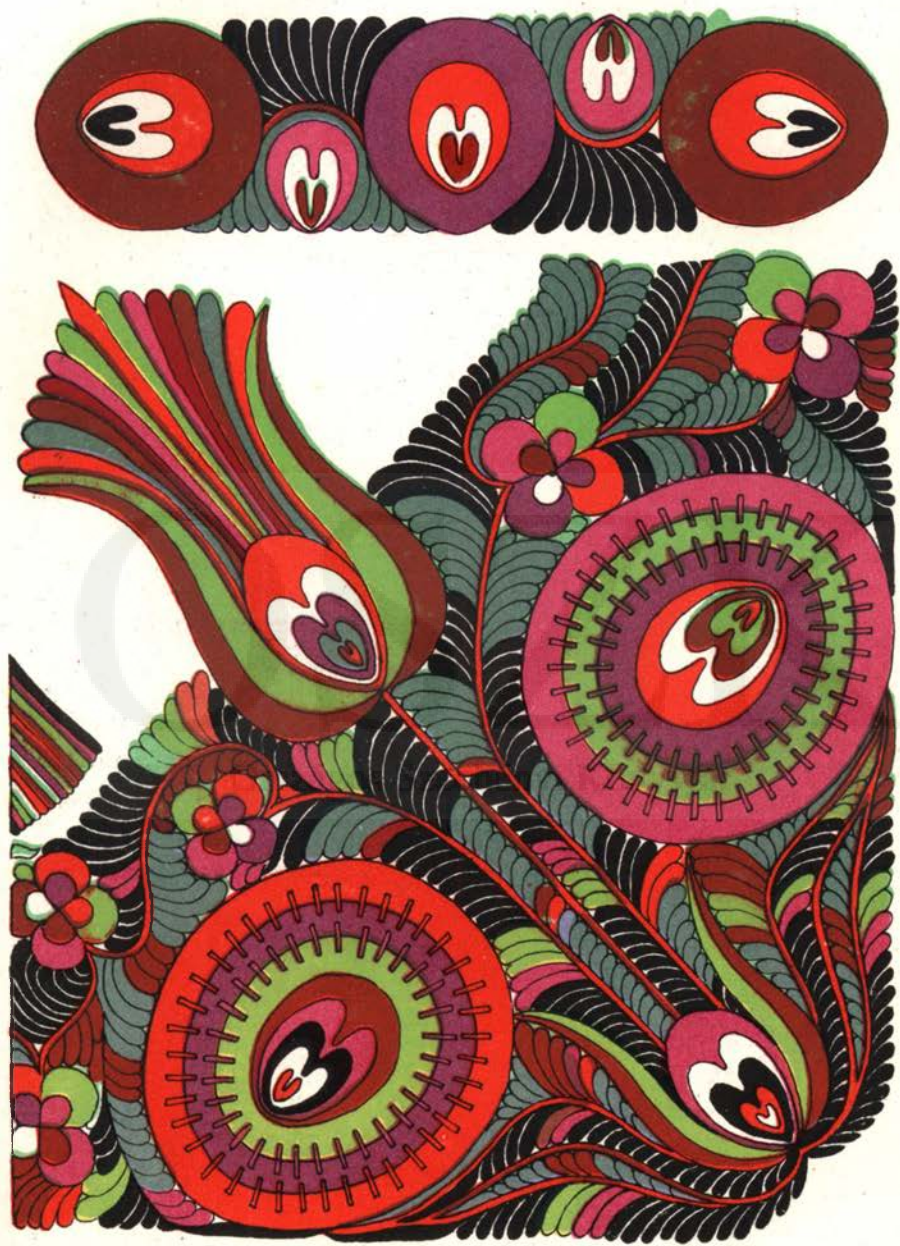
31. Aszaj és szürgallér közepe, Karcag.

31. Flankenfeld und Kragenmitte eines Filzmantels, Karcag.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

32. Aszaj és szürgallér sarka, Karcag.
 32. Flankenfeld und Ecke eines Kragens von einem Filzmantel, Karcag.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

33. Szűr-elej, oldal- és ujj-hímzése, Karcag.

33. Vorderteil eines Filzmantels, Seiten- und Aermel, Karcag.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

34. Kragen eines Filzmantels, Kisújszállás.

34. Szürgallér, Kisújszállás.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

35. Szűraszaj, Kistiszallás.

35. Flankenfeld eines Filzmantels, Kistiszallás.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

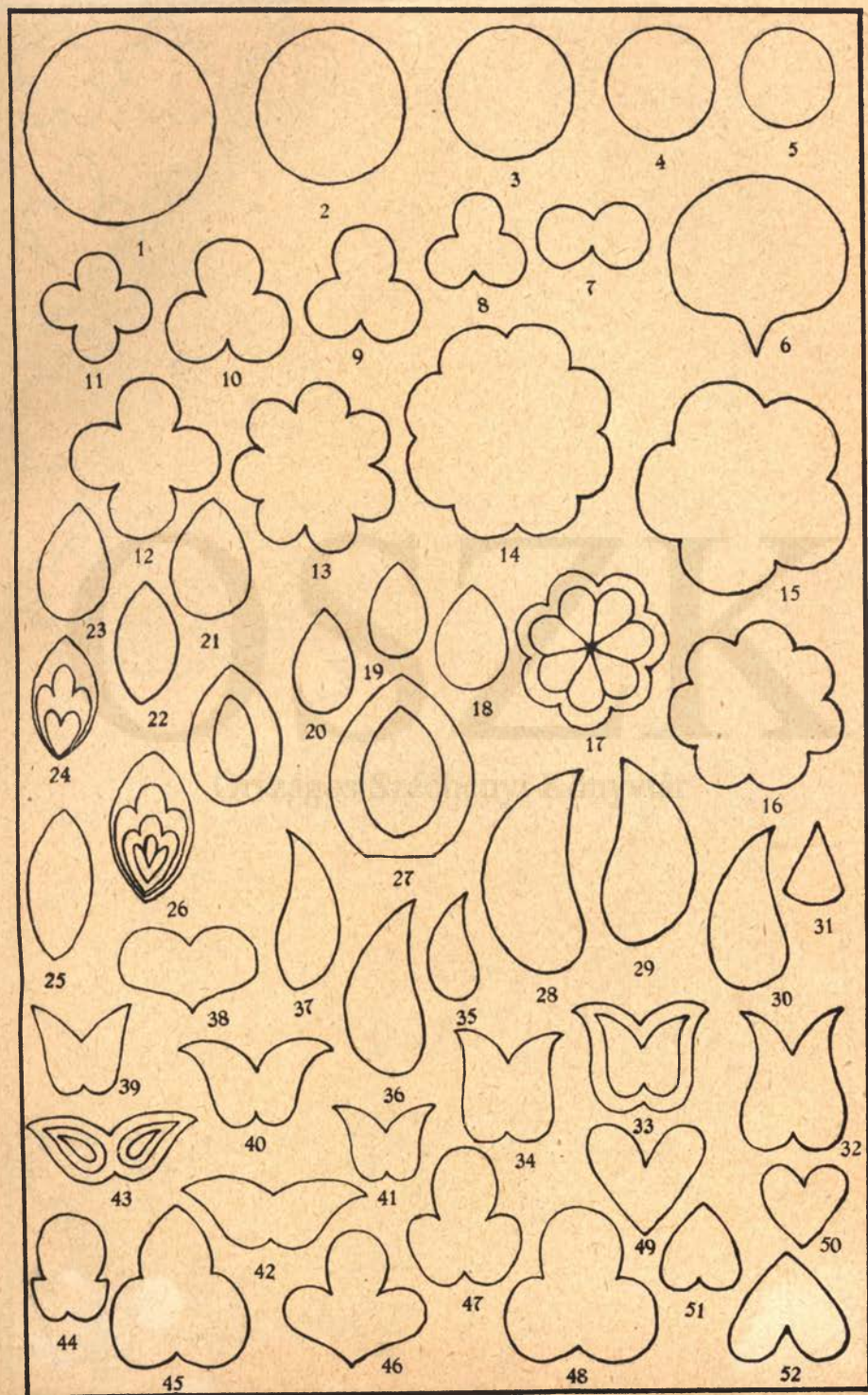

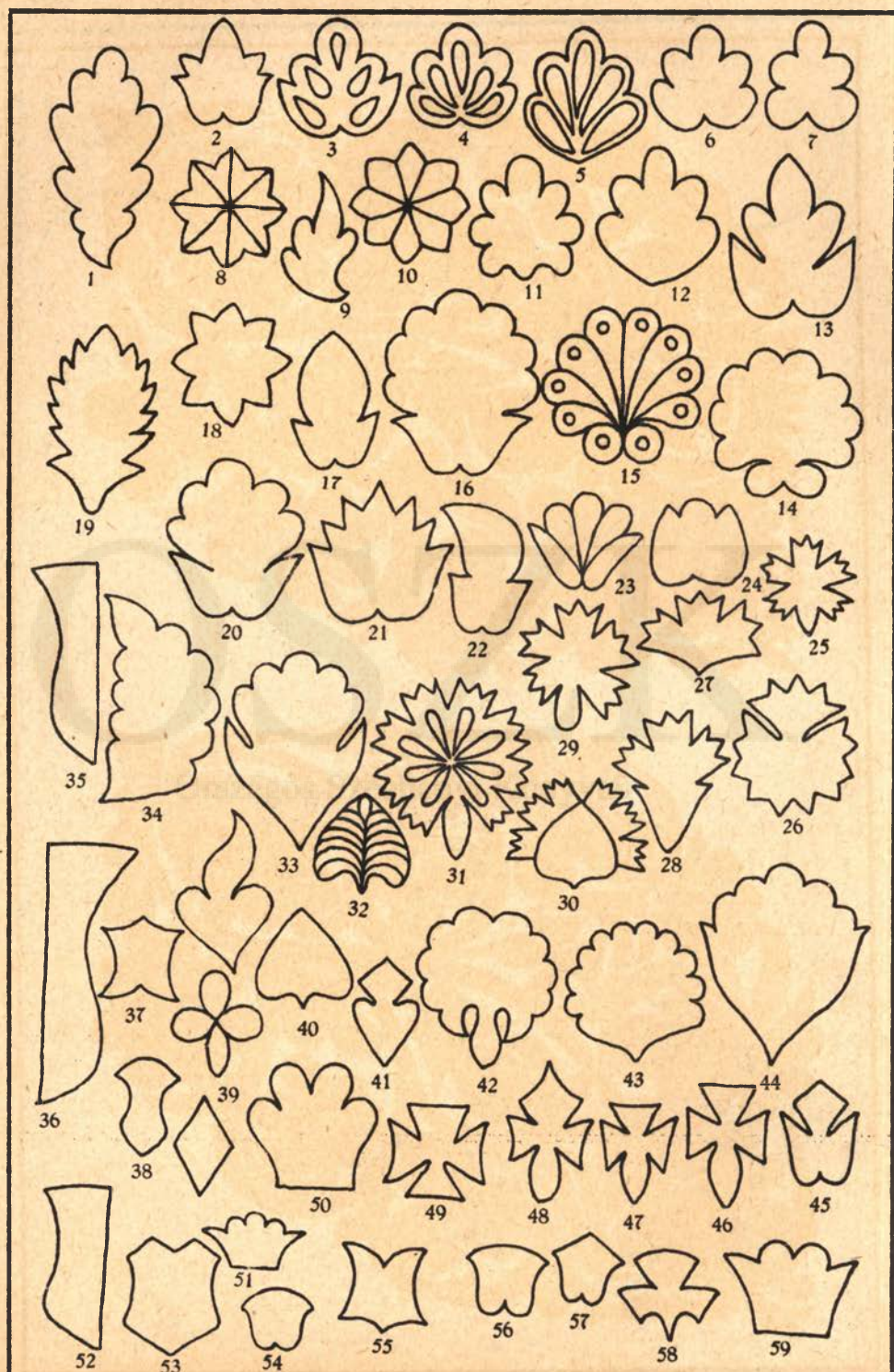
36. Szüreti és aljvirágok, Mezőkövesd. 36. Blumen von einem Kragen und vom unterem Rand eines Filzmantels, Mezőkövesd.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

a

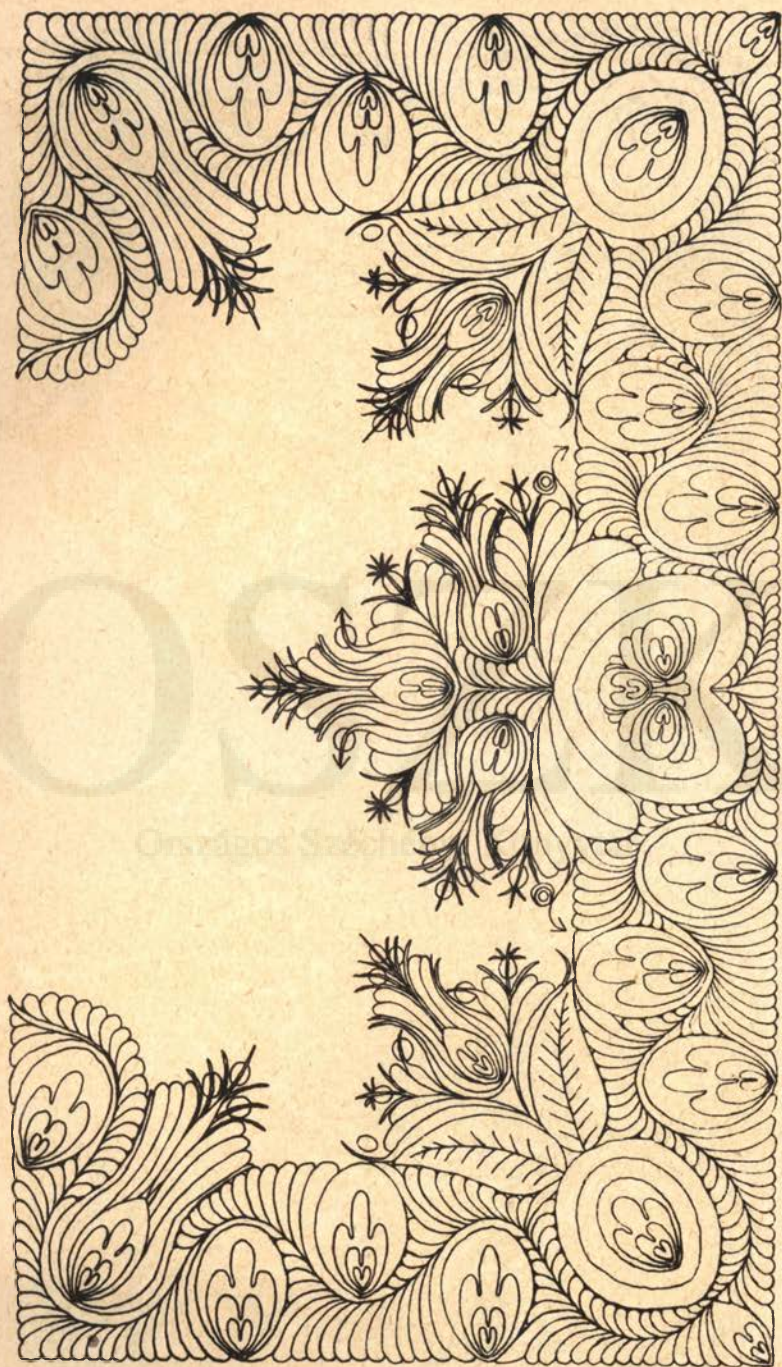
b

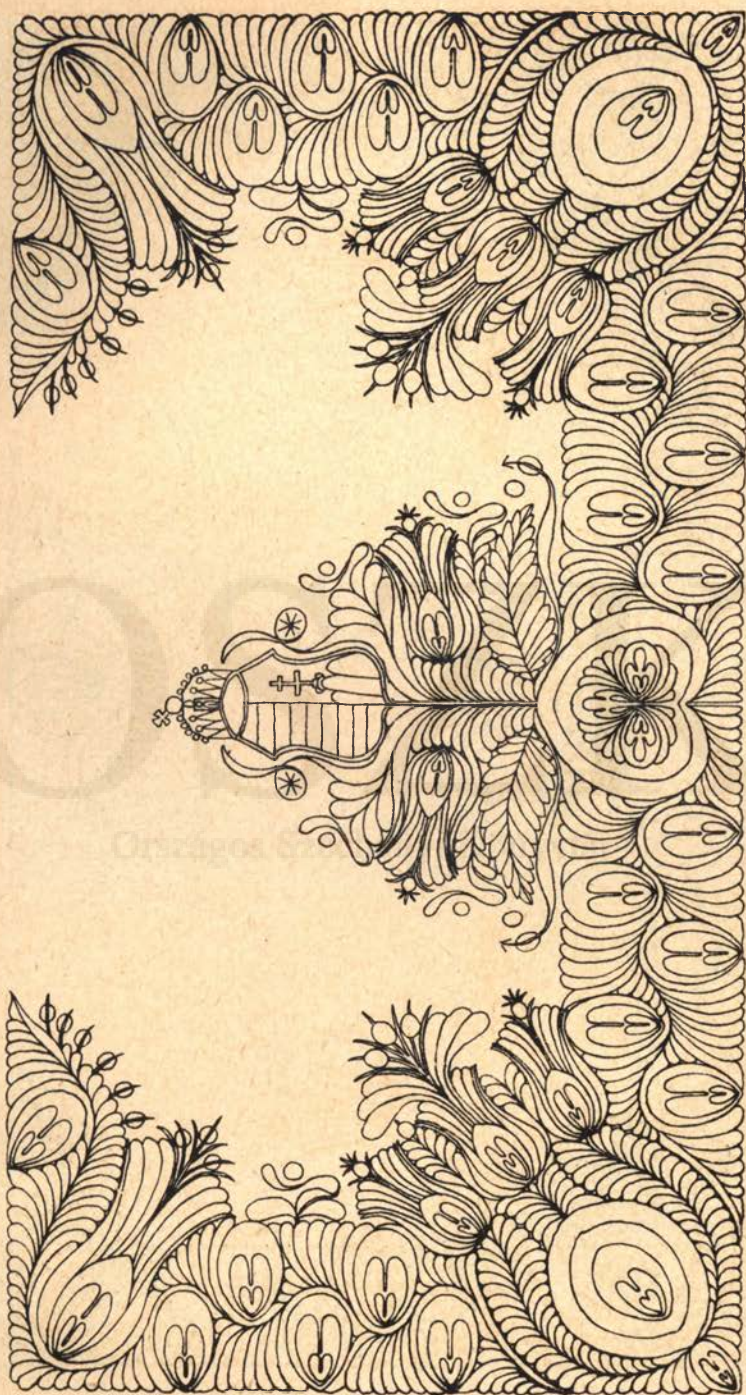
p

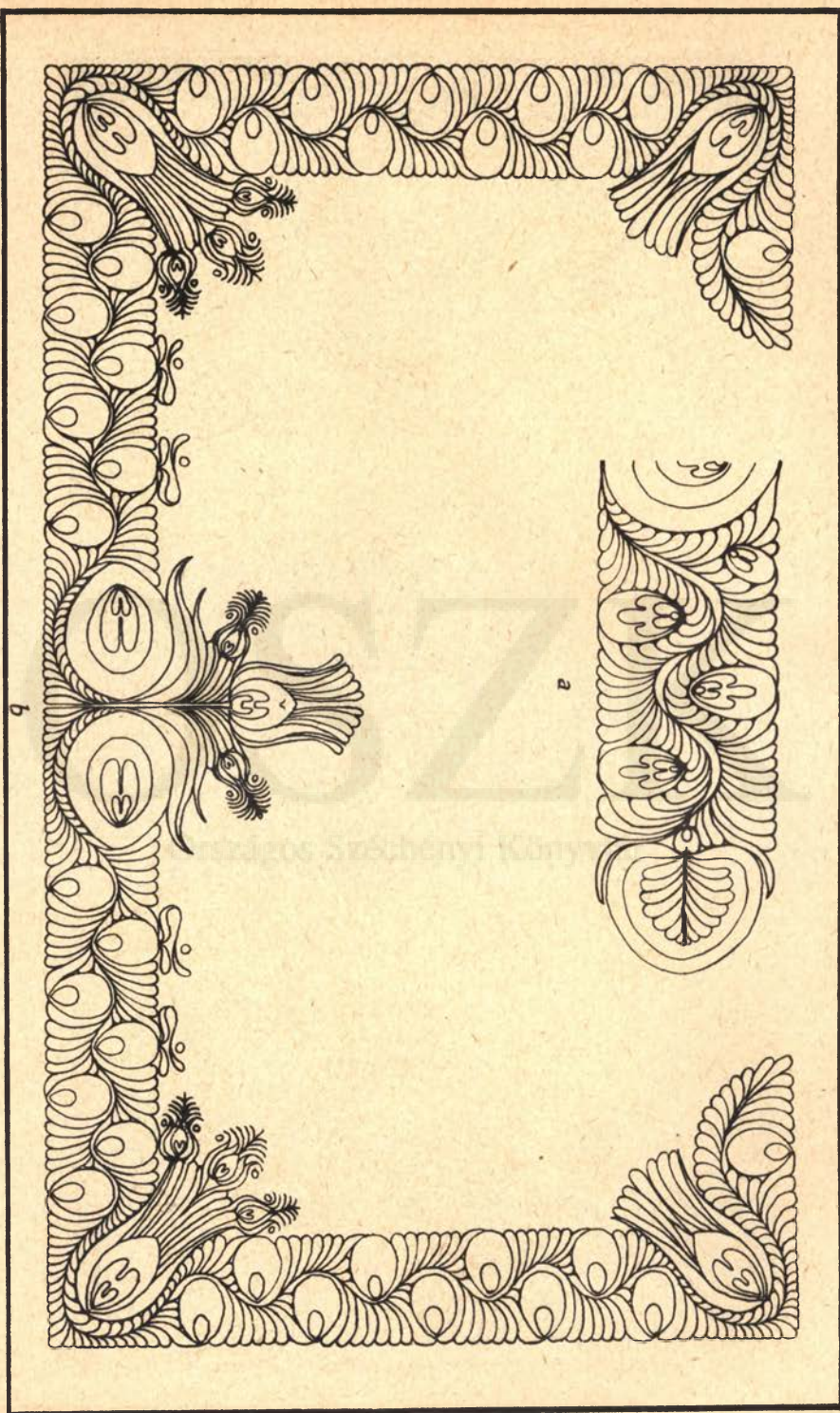

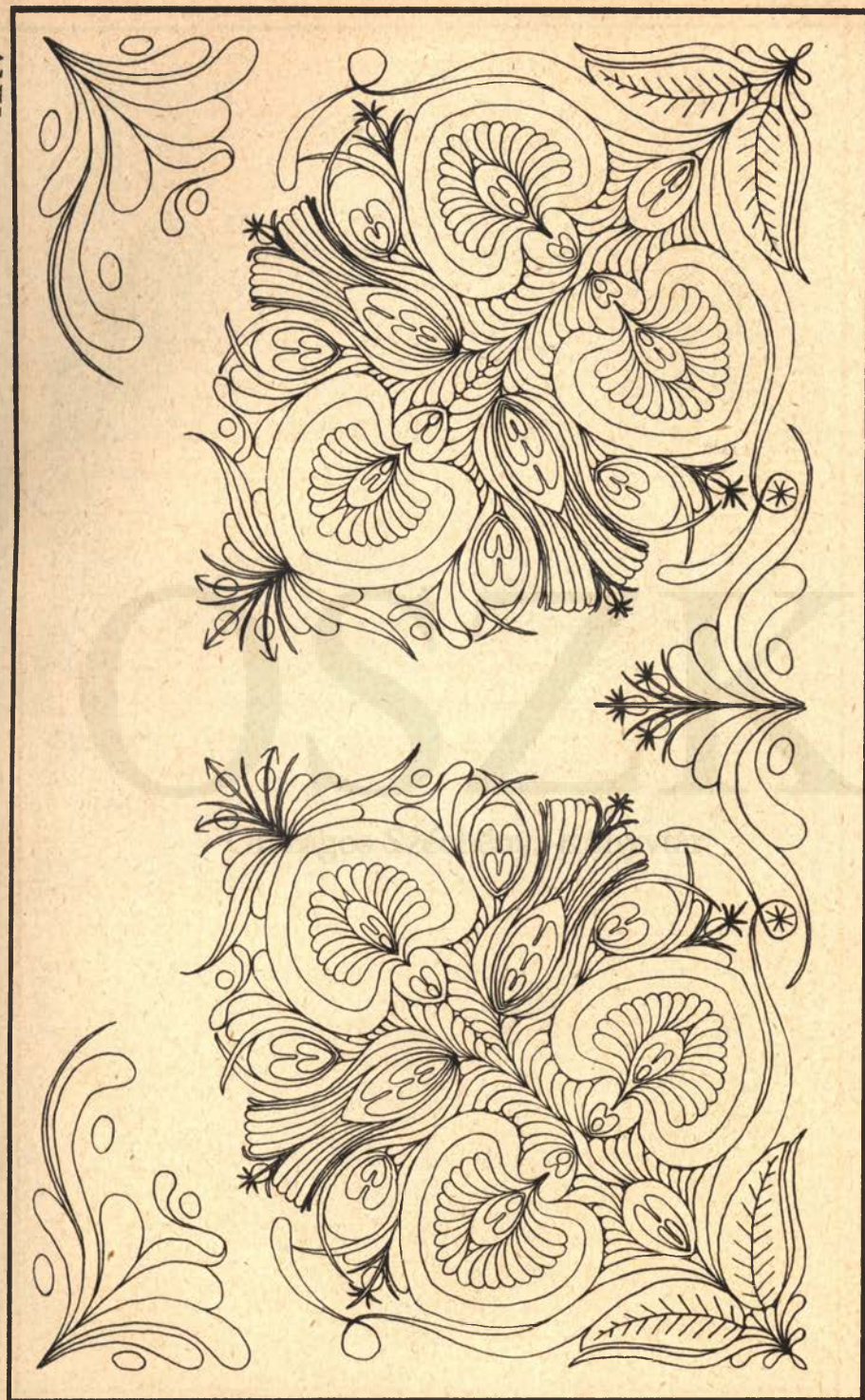
q

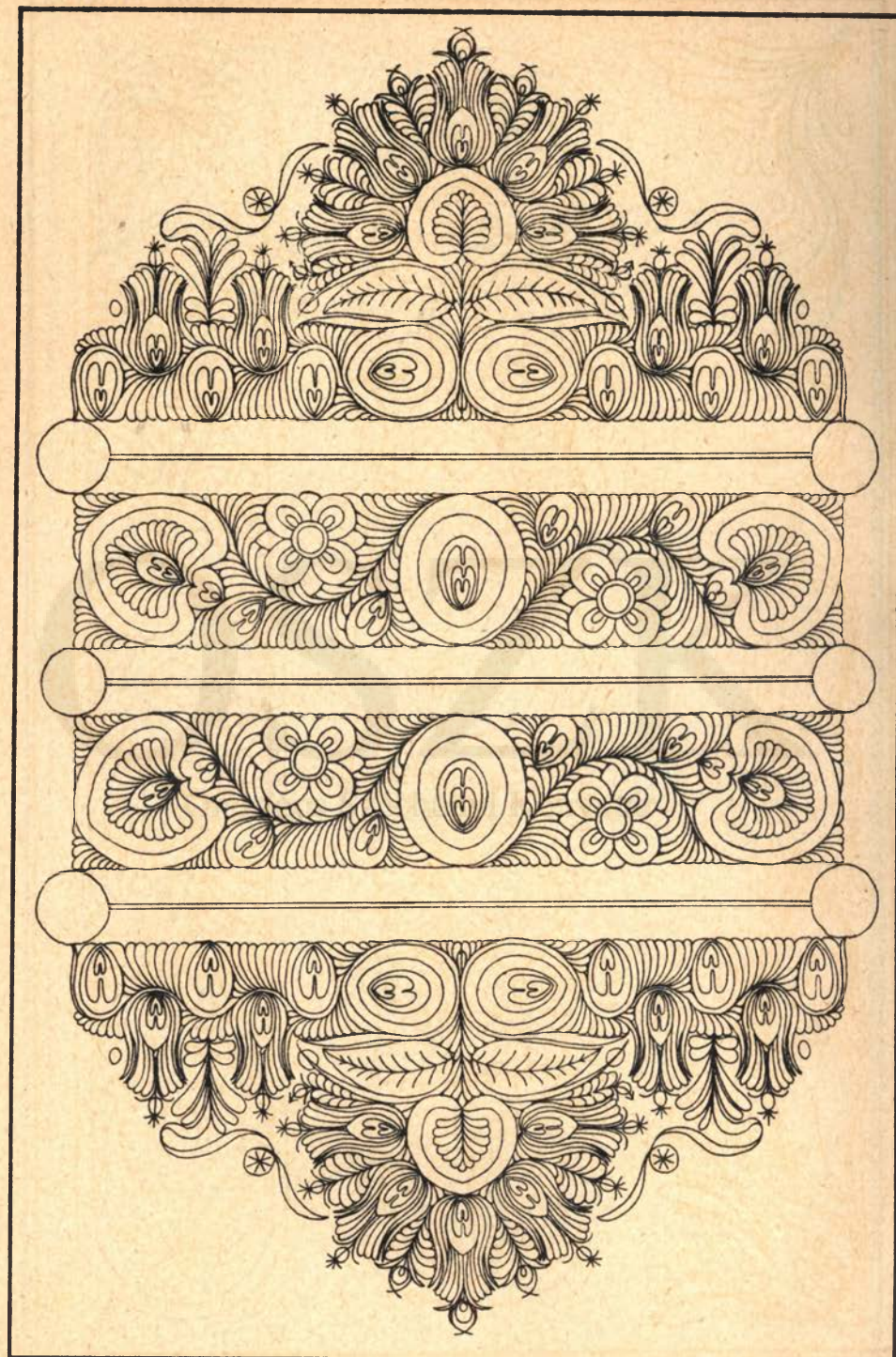

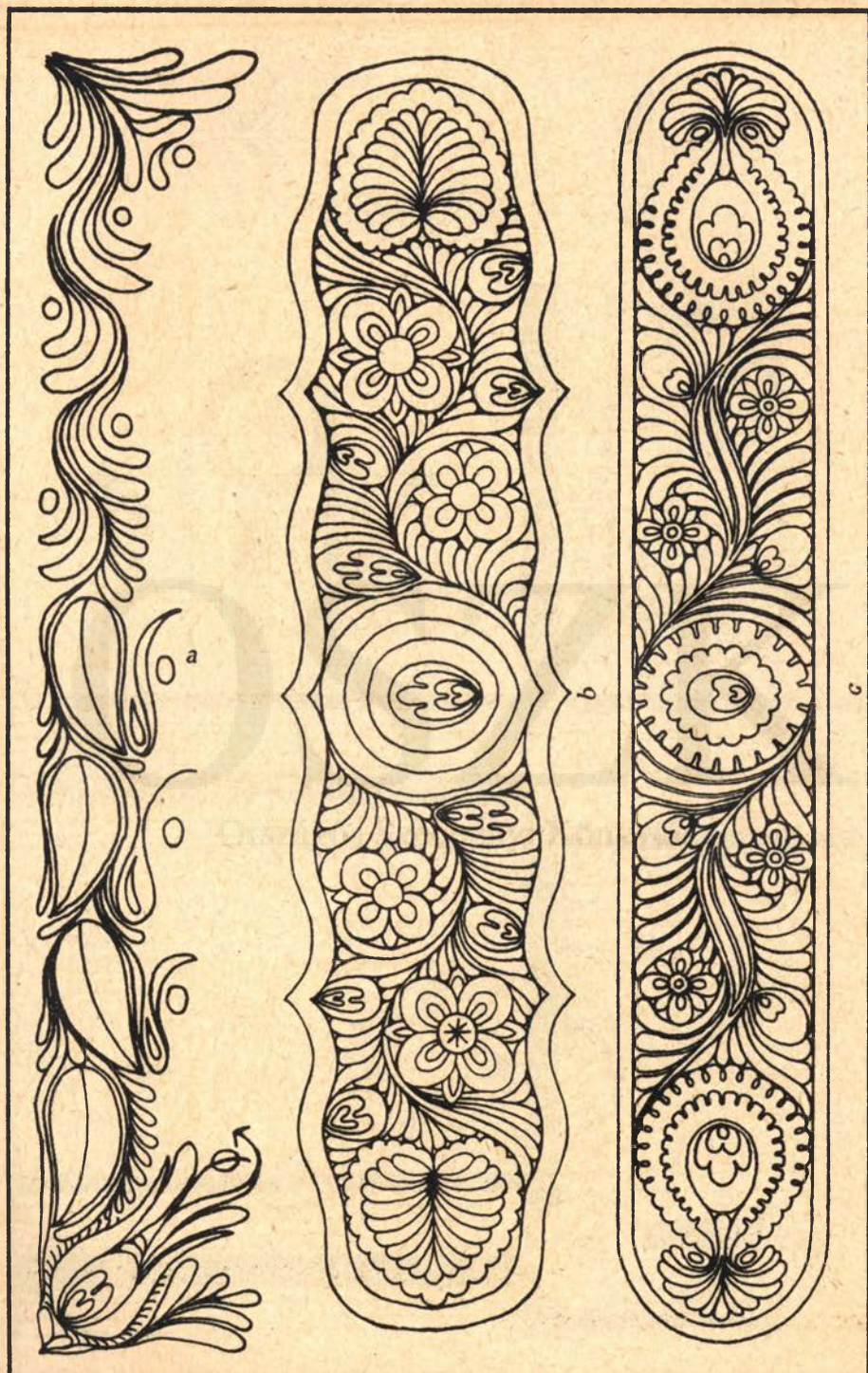

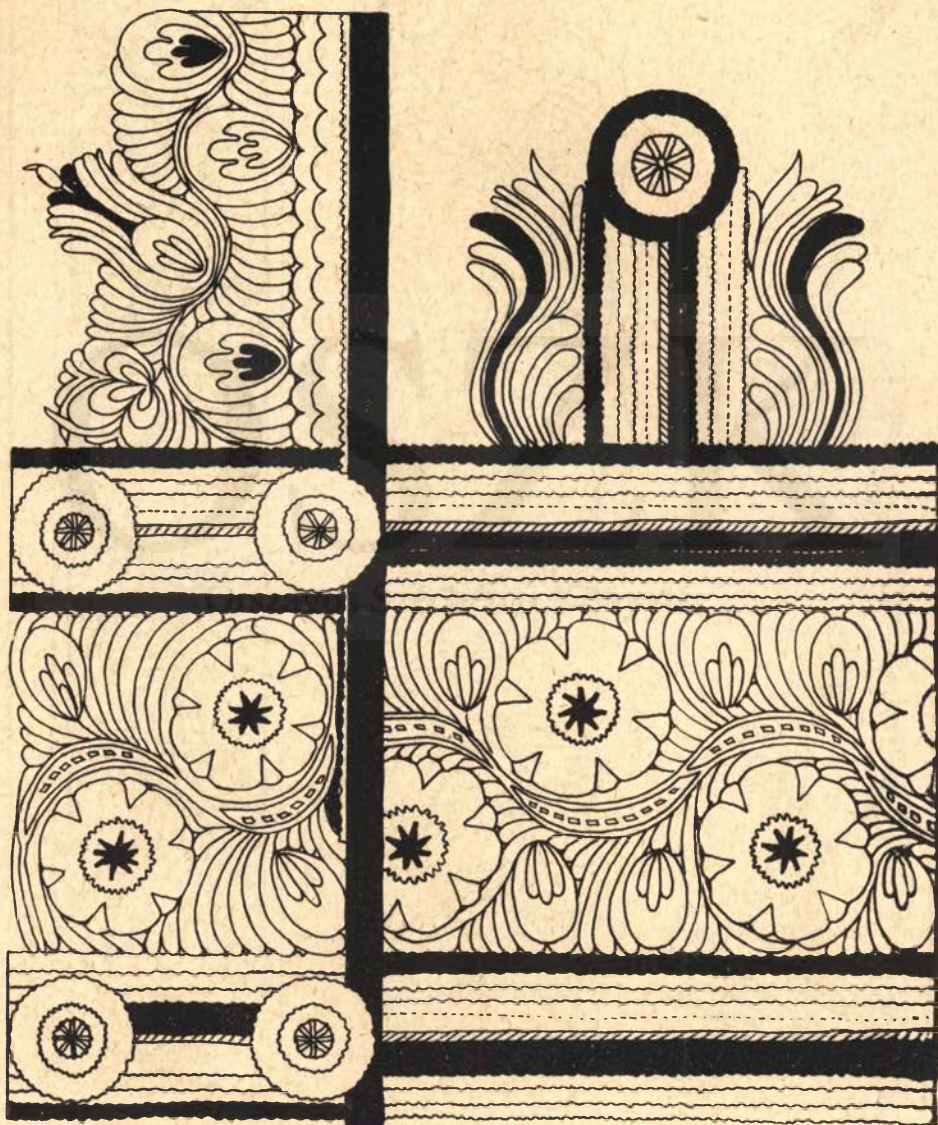

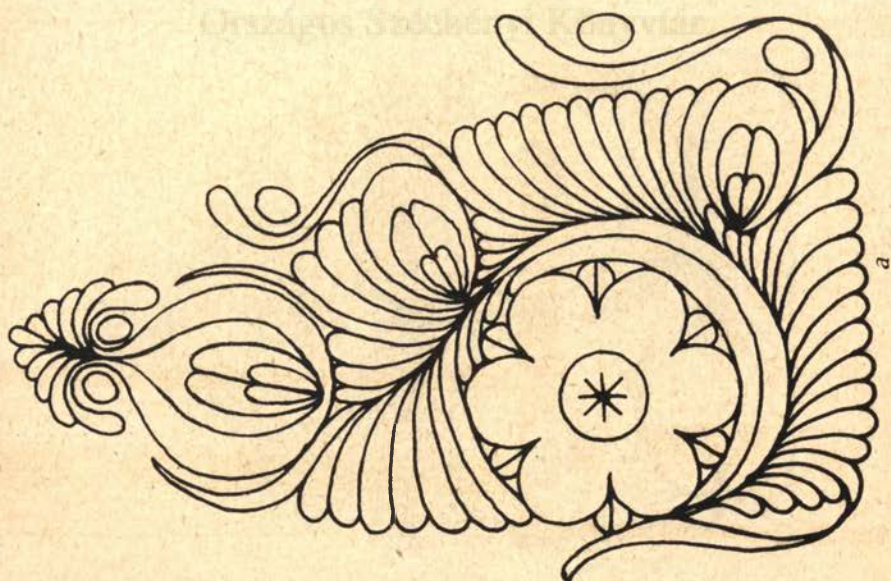

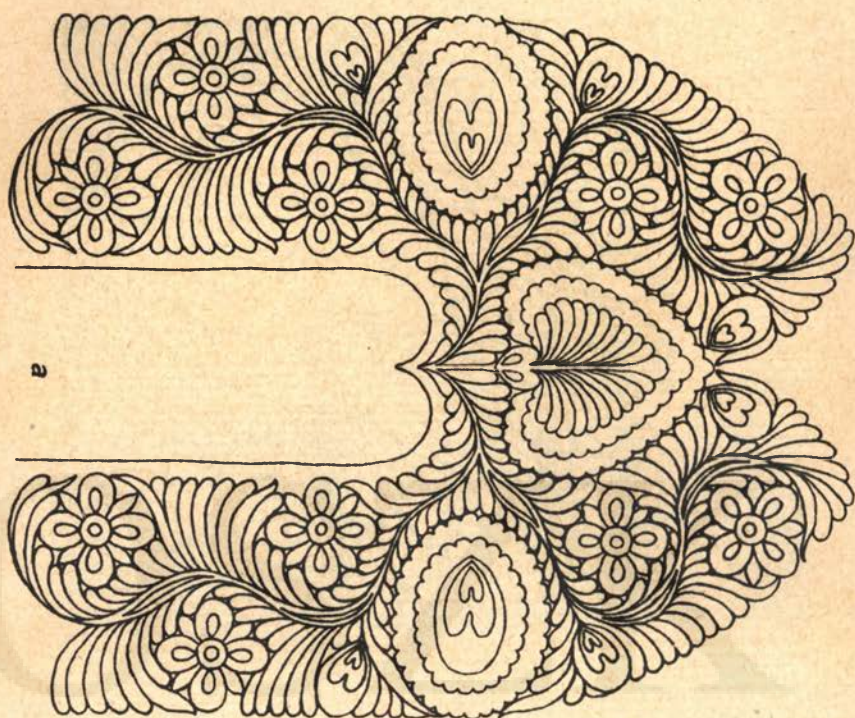

a

b

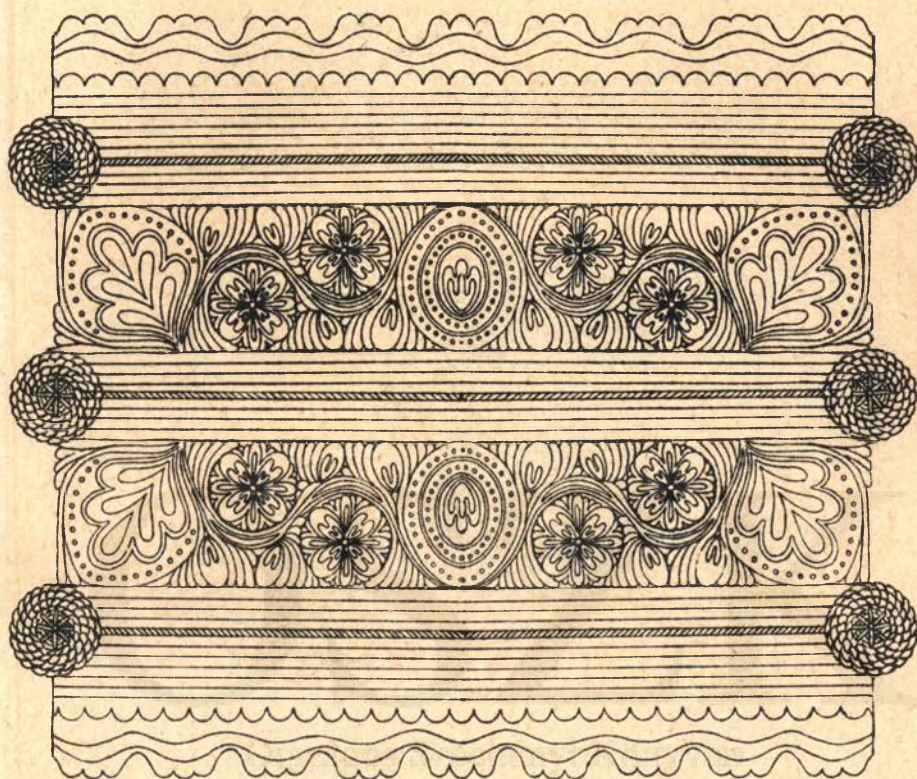

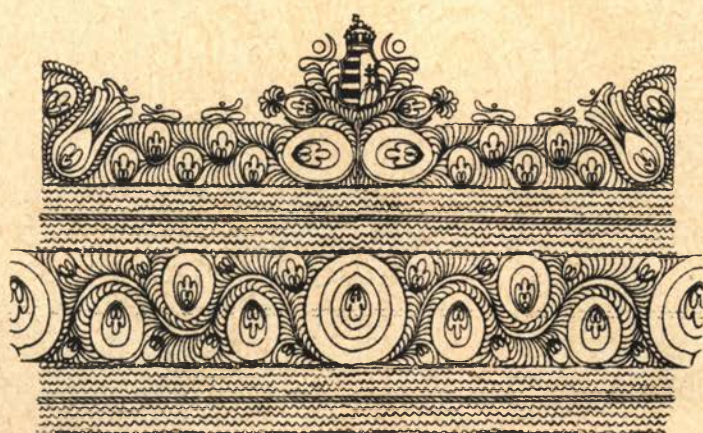
2

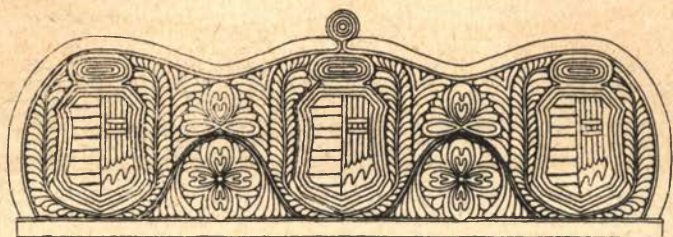
9

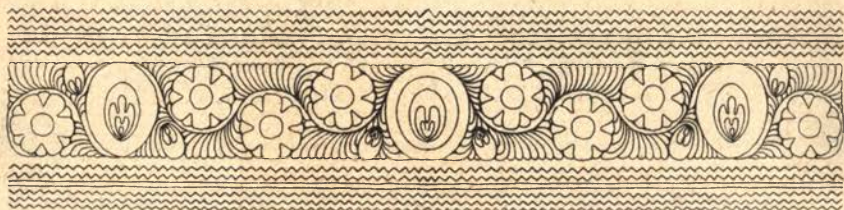
a

b

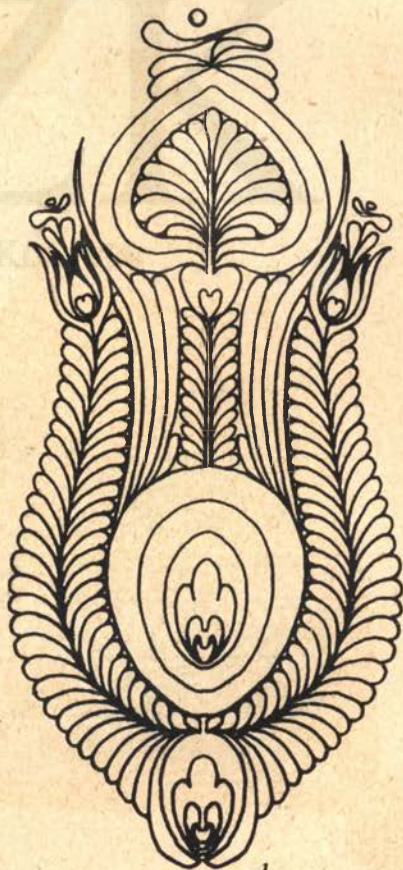
a

b

c

d

1

2

3

4

a

b

a

c

d

c

1

2

3

4

1

2

a

b

c

